

PRVA SVETOVNA VOJNA.....	2
POLITIČNI RAZVOJ JUGOSLAVIJE 1918 – 1941.....	6
① OBDOBJE DRŽAVNO-PRAVNEGA PROVIZORIJA (29. oktober 1918 – 28. junij 1921).....	7
DRŽAVA SHS (29. oktober – 1. december 1918).....	10
KRALJEVINA SHS (1. december 1918 – 1929).....	12
POLITIČNI RAZVOJ KRALJEVINE SHS (1. december 1918 – 28. november 1921).....	14
POLITIČNE STRANKE V KRALJEVINI SHS.....	16
VOLITVE V USTAVODAJNO SKUPŠČINO (28. november 1920).....	20
VIDOVDANSKA USTAVA (28. junij 1921).....	21
ZUNANJA POLITIKA JUGOSLAVIJE 1918 – 1921.....	24
② OBDOBJE NAVIDEZNEGA PARLAMENTARIZMA (28. junij 1921 – 6. januar 1929).....	27
③ OBDOBJE KRALJEVE DIKTATURE (6. januar 1929 – 1935).....	32
④ OBDOBJE KRALJEVEGA NAMESTNIŠTVA (1935 – 1941).....	38
ZUNANJA POLITIKA JUGOSLAVIJE 1921 - 1941.....	43
GOSPODARSTVO JUGOSLAVIJE MED OBEMA VOJNAMA.....	46
KULTURA, ZNANOST, ŠOLSTVO MED VOJNAMA V JUGOSLAVIJI.....	50
NEMŠKA MANJŠINA V JUGOSLAVIJI.....	51
NEMŠKO JEZIKOVNO OBMOČJE NA KOČEVSKEM NEKOČ IN DANES.....	54
SPREMEMBE DRŽAVNIH MEJA V SREDNJI IN JV EVROPI PRED 1941.....	57
DRUGA SVETOVNA VOJNA V JV EVROPI.....	58
OKUPACIJSKI SISTEMI V JV EVROPI MED II. SVETOVNO VOJNO.....	62
NEODVISNA DRŽAVA HRVAŠKA.....	65
RAZNORODOVALNA POLITIKA DO SLOVENCEV MED WW2.....	67
ODPORNišKA GIBANJA V JV EVROPI.....	70
JUGOSLAVIJA.....	71
DRŽAVNE MEJE PO II. SVETOVNI VOJNI.....	80
PRIKRITA GROBIŠČA II. SVETOVNE VOJNE.....	83
JUGOSLOVANSKE USTAVE PO II. SVETOVNI VOJNI.....	85
RAZPAD JUGOSLAVIJE.....	88
SRBSKA POLITIKA POKORAVANJA.....	88
VOJNA ZA HRVAŠKO junij 1991 – avgust 1995.....	89
VOJNA ZA BiH april 1992 – november 1995.....	97
BOLGARIJA.....	102
ALBANIJA.....	109
ROMUNIJA.....	116
GRČIJA.....	121
GIBANJE NEUVRŠČENIH.....	127

SODOBNA ZGODOVINA JUGOVZHODNE EVROPE

PRVA SVETOVNA VOJNA

Značilnosti:

- velja za največji oboroženi spopad do leta 1914
- zajela je 30 od skupaj 54 držav na svetu
- vojaške operacije so potekale na treh kontinentih: Evropi, Aziji in Afriki
- statistika: vključenih 65 milijonov vojakov, od teh 8,5 milijonov ubitih; med civilisti 6 milijonov žrtev, 21 milijonov ranjenih
- prinesla je nove vojaške tehnike in učinkovitejša orožja (strojnice, tanki, plin)
- uničila je velike imperije in vplivala na boljševiško revolucijo
- vzroki segajo že v 2/2 19C:
 - nacionalni problemi
 - nastanek It in D spremeni politično ravnotežje
 - kolonialna politika F, AO, Anglije...
- ob teh napetostih se oblikujeta dva bloka
 1. antanta (F, Anglija, RUS)
 2. centralne sile (D, AO, It)
- povod: balkanska kriza, ki doseže vrhunec z umorom prestolonaslednika AO Franca Ferdinanda 28. junija 1914
- Srbija zasluti, da se stvari utegnejo zaplesti, zato preseli vlado v Niš, nekaj dni zatem ji AO napove vojno (28. julija 1914)
- oblikujejo se 3 fronte:
 - vzhod: D, AO ⇔ RUS
 - zahod: D ⇔ F, Anglija
 - jugovzhod: AO ⇔ SRB, ČG
- oborožene sile AO: cesarsko kraljeva vojska, črnovojniške čete, avstrijska domobranska vojska, madžarska domobranska vojska – skupaj 6 armad z 61 pehotnimi in konjeniški divizijami, v JV Evropo so poslani 6., 5. in 2. armada, poveljnik JV bojišča je general Oskar Potiorek, vrhovni poveljnik vojske cesar Franc Jožef, poveljnik generalštaba general von Hötendorf
- poveljstvo SRB: vrhovni poveljnik kralj Petar I. Karđorđević, načelnik generalštaba general Putnik
- poveljstvo ČG: vrhovni poveljnik kralj Nikola Petrović I., načelnik generalštaba Janko Vukotić
- vojni cilji AO:
 - poraziti SRB in dobiti čimveč njenega ozemlja
 - v primeru delne zmage: vojna odškodnina, del ozemlja ob Savi in Donavi (da bi si zagotovila ozemeljsko zvezo z BG), nadzor nad Albansko državo, del ČG (ostanek pa še vedno pod vplivom AO)
 - v primeru popolne zmage: aneksija Z SRB do Sandžaka, negotinskega okrožja, črnogorske obale; kolonizacija Z SRB, politični vpliv nad preostankom SRB; oblikovanje carinske in trgovinske unije AO-SRB; S ALB postane vplivno območje AO → s tem bi bila AO popolnoma preurejena
- vojni cilji SRB:
 - zmaga v sklopu antante
 - združitve jugoslovanskih narodov
 - ponuditev V Makedonije BG, Banata ROM ter V obale Jadranskega morja It (na ta način skušajo centralne sile pridobiti države)
 - združitve SRB in ČG (kot prvi korak k združitvi vseh jugoslovanskih narodov)
 - oblikovanje Jugoslovanskega odbora v Londonu (april 1915)

- Niška deklaracija (december 1914)
- vojni načrt AO je predvideval napad z Z, SRB pa so hoteli preslepiti, da bodo napadli s S

Bitke leta 1914:

1. Cerska bitka (avgust) – poraz in umik AO armade, Srbi dobijo zagon
2. Sremska operacija (september) – neuspešen napad srbskih sil preko Save
3. bitka na Drini (oktober-november) – prodor srbsko-črnogorskih sil v bližino Sarajeva, nato se umaknejo na desni breg Drine → začetek t.i. pozicijske vojne
4. Kolubarska bitka (november-december) – AO zasede Beograd; po protinapadu srbskih sil pregon AO vojske iz SRB; SRB je na višku svoje vojaške slave, vendar tudi izčrpana od spopadov

SRB do oktobra 1915:

- izločeni STA 2/3 vojakov, država je hudo prizadeta
- izvedene so dodatne mobilizacije: v SRB vpoklicana 1/6, v ČG 1/7 prebivalstva
- nastane gospodarska kriza, ker ni ljudi za obdelovanje polj, prizadene pa jo tudi epidemija kužnih bolezni

Balkanske države v letih 1914/15:

- TR vstopi v vojno na strani centralnih sil → nastanek 4 novih bojišč (Kavkaz, Dardanele, Mezopotamija, Sueški prekop)
- centralne sile skušajo vključiti v vojno tudi It, ROM in GR; v zameno so It in ROM ponujale srbsko ozemlje
- BG oktobra 1915 napove vojno SRB v zameno za vardarsko Makedonijo ter del SRB in TR
- v GR kralj nasprotuje vstopu v vojno na strani antante, kar se kaže v njeni neaktivnosti in nepomoči ob izkrcavanju antantnih čet, s tem pa se pomen balkanskega bojišča zmanjša
- ALB se je nemočna znašla sredi vojne, saj so jo hotele vse sosednje države podrediti → izbruhne državljanska vojna med plemeni, srbska vojska jo junija 1915 večino zavzame

Operacije centralnih sil oktobra 1915:

- It 1915 prestopi na stran antante, odpre se nova fronta na Soči
- ker se je AO znašla v vojni na dveh frontah, je SRB ponudila sklenitev separatnega miru – SRB zavrne
- D prevzame v vojni vodstvo, vse druge države so ji podrejene; na Balkan pošlje svojega poveljnika feldmaršala von Mackensena
- oktobra 1915 združene D-A-BG čete začnejo ofenzivo s S, BG vojska pa z V → zdesetkana srbska vojska se skupaj s številnim civilnim prebivalstvom umakne na Kosovo, od tam pa v zimi 1915/16 prek ALB do morja, kjer se vkrcava na ladje, ki jo pripeljejo na Krf (v izročilih imenovana »Golgota Srbije«)
- ČG ostane osamljena na bojnem polju, AO jo hitro zasede (Cetinje pade 13. januarja 1916, vdaja ČG vojske 23. januarja 1916), kralj Nikola I. skupaj s skoraj celotno vlado pobegne v tujino

Vstop ROM v vojno:

- 27. avgusta 1916 vstopi v vojno na strani antante tudi ROM
- romunska vojska: 4 armade s 25 divizijami in nekaj samostojnimi brigadami
- vojaški in politični cilj:
 - od AO zahteva Sedmograško (Transilvanijo) in del Bukovine
 - od BG zahteva Dobrudžo
- konec avgusta 1916 ROM začne z ofenzivo v Sedmograški, vendar jo AO ustavi → umik romunske vojske, Bukarešta pade decembra 1916

- decembra 1917 je sklenjeno premirje, 29. septembra 1918 separadni mir

Okupacijska politika centralnih sil:

- AO, D in BG so hotele svoje vojaške uspehe izkoristiti za pridobitev trajnih ozemeljskih, gospodarskih in političnih dobrin ter za dokončno uničenje neodvisnosti SRB in ČG
- načrti:
 1. v AO so razdeljeni: avstrijski del je za popolno aneksijo (Hötzendorf), madžarski del le za delno aneksijo in ohranitev zmanjšanih, vendar politično in gospodarsko odvisnih SRB in ČG
 2. BG dobi ozemlje V od Morave in Makedonijo, vendar zahteva še več, kot ji je pripadlo po sporazumu (ozemlja Z od Morave in del Kosova); teh ozemelj ji D noče dati, nasprotuje pa tudi A
 3. D nima ozemeljskih zahtev, hoče le gospodarske koristi (Veliko gospodarsko območje D kot območje oskrbovanja in tranzita)
- D ima gospodarske interese v Makedoniji in delu Kosova – pripade ji etapna cona ter nadzor nad rudniki in železnico
- BG zasedeno ozemlje razdeli na 2 con: ozemlje V od Morave (Niš) in Makedonijo (Skopje); ne uspe ji dobiti dele Kosova in ALB
- AO na ozemlju Z od Morave do Makedonije uredi upravo in vzdržuje vojsko – zasedeno območje je razdeljeno na 3 gubernije (SRB, ČG in ALB)
- prebivalstvo na zasedenih ozemljih je podvrženo maščevanju in terorju ter strpano v taborišča – raznarodovanje, zlasti bolgarizacija
- SRB postane predmet daljnosežne politike centralnih sil na področju gospodarstva (nabava sredstev) – gospodarsko ropanje pokrajina
- pozitivna stran okupacije: vzpostavitev železniške mreže, ponovna ureditev uničenih elektrarn, uvedba delovne obveznosti, omejitev nalezljivih bolezni, obnova šolstva (uvedba rednega pouka!)
- AO si je prizadevala zlomiti politično samozavest srbskega naroda, SRB razbiti in jo priključiti
- v ALB je vojaška uprava AO podobna kot v SRBi in ČG, v zaostalo državo je prinesla marsikaj novega
- v ROM upravo vodi D, zasedenega je 8/10 ozemlja, država mora plačevati vojni davek, podvržena pa je tudi gospodarskemu izkoriščanju
- GR ostane nevtralna do sredine 1917, nato na pritisk antante kralj Konstantin I. odstopi in Grčija 27. junija 1917 vstopi v blok antante

Solunska fronta (okt. 1915 – okt. 1918):

- oktobra 1915 se britanska vojska izkrca v JV Evropi
- spomladi 1916 se jim pridruži srbska vojska, ki se je umaknila na Krf, in skupaj oblikujejo novo fronto – Solunsko fronto, ki poteka od Orfanskega zaliva preko grškega in albanskega ozemlja do Jonskega morja
- poveljstvo ima francoski general Maurice Saurat
- septembra zavzamejo Kajmakčalan, novembra še Bitolo
- vstop GR v vojno, junij 1917
- v letu 1918 antantne sile popolnijo enote v Dobrudži in na solunski fronti z novimi vojaki – prostovoljci (vojni ujetniki) jugoslovanskih narodov in prostovoljci iz ZDA, na bojišče pa začnejo prihajati tudi ruska in italijanska vojska → razmerje sil je spremenjeno
- v letu 1918 s solunske fronte začnejo odhajati nemški vojaki, te pošljejo na Z, kjer se D pripravlja na ofenzivo
- spričo tega se antanta odloči za ofenzivo na Solunski fronti, nov poveljnik antantnih sil postane francoski general d'Esperay
- v dobrepolski bitki srbska vojska prebije fronto, centralne sile se umaknejo v notranjost Makedonije

- BG se zlomi in 29. septembra 1918 podpiše premirje – izpad prve članice centralnih sil
- antantne sile prodirajo skozi Makedonijo, SRB in ČG
- srbska vojska 1. novembra osvobodi Beograd (že 10. oktobra zavzame Tirano in skupaj s ČG vojsko 30. oktobra Podgorico), novembra že doseže romunsko in madžarsko mejo
- 30. oktobra 1918 je sklenjeno premirje s TR

Premirje z AO in Nemčijo:

- poleti 1918 se z neuspešno ofenzivo na italijanski fronti zmogljivosti AO na bojišču razpolovijo
- AO začne razpadati, eno za drugo se pokrajine izločajo
- oktobra Italijani začnejo protiofenzivo pri Piavi, 3. novembra je sklenjeno premirje z AO v Villi Giusti
- pogoji: umik vojske iz J Tirolske, Istre in S Dalmacije ter demobilizacija vojske
- v D novembra izbruhne revolucija, vlada pade, cesar Viljem II. pobegne, vojaki zahtevajo premirje (sklenjeno 11. novembra)
- pogoji: D se mora odreči Brest-litovskemu miru in Bukareštanskemu premirju, izpustiti mora vse vojne ujetnike, območje Z od Rena mora biti nevtralnno območje, vojsko mora umakniti iz AO, TR in ROM, izročiti mora podmornice in razorožiti mornarico

Posledice prve svetovne vojne:

- razpad 3 velikih imperijev (AO, RUS in TR)
- Evropa je izčrpana od bojev, zato izgubi prvenstvo, najmočnejša sila na svetu postanejo ZDA

POLITIČNI RAZVOJ JUGOSLAVIJE 1918 – 1941

Periodizacija:

1. obdobje (29. oktobra 1918 – 28. junija 1921)

- razglasitev Države SHS – Vidovdanska ustava
- oblikovanje nove države – obdobje državno-pravnega provizorija (prva ustava)
- prehodnost – posamezni deli nove države se šele privajajo na novo stanje
- boj za meje
- boj za priznanje nove države
- ekonomska in politična nestabilnost, zaostrovanje socialnega vprašanja
- nastanek revolucionarne delavske stranke
- velikosrbske politične sile utrjujejo svojo oblast in uveljavljajo centralno oblast

2. obdobje (28. junija 1921 – 6. januarja 1929)

- Vidovdanska ustava – šestojanuarska diktatura
- obdobje navideznega parlamentarizma in okrnjene demokracije (zaradi kralja)
- prizadevanje po poenotenju različnih pravnih, davčnih in drugih sistemov
- trajna kriza nerešenih nacionalnih in socialnih vprašanj

3. obdobje (6. januarja 1929 – 1935)

- šestojanuarska diktatura – smrt kralja Aleksandra (1934), kraljevo namestništvo, menjava vlade
- uvedba diktature: razveljavitev ustave, absolutna oblast in poskus nasilno odriniti nerešeno socialno vprašanje
- čas skrajnega nacionalnega unitarizma in od 1931 (oktroirana ustava) tudi okrnjenega parlamentarizma
- krepitev velikosrbske nadvlade
- kralj pa mora popuščati zaradi zaostritve socialnega vprašanja in velike gospodarske krize

4. obdobje (1935 – 6. aprila 1941)

- smrt kralja Aleksandra, kraljevo namestništvo – napad sil osi in razpad Kraljevine JU
- obdobje kraljevega namestništva, režim JRZ
- naslonitev JU na fašistične sile (It, D)
- ljudsko frontno gibanje
- poskus reševanja hrvaškega vprašanja s sporazumom Cvetković-Maček 1939

① OBDOBJE DRŽAVNO-PRAVNEGA PROVIZORIJA (29. oktober 1918 – 28. junij 1921)

Osnovne značilnosti:

- pri združevanju so bili pomembni trije dejavniki
 - Srbija in Niška deklaracija
 - Jugoslovanski odbor in Krfska deklaracija
 - Jugoslovanski klub in Majniška deklaracija
- v zunanji politiki je bilo v ospredju prizadevanje za priznanje nove Države SHS, ustanovljene 29. oktobra 1918
- meje se oblikujejo na podlagi pogodb z A, BG, H in It
- Ženevska deklaracija: neuspeh konfederativni koncept
- priključitev Srbije in Črne Gore k SRB
- nastanek Kraljevine SHS 1. decembra 1918
 - decembra 1918 skupna vlada
 - novembra 1920 volitve v ustavodajno skupščino
- ustavni načrti
- Vidovdanska ustava 28. junija 1921

- poenotenje in centralizacija državne uprave (deželne vlade)
- centralizacija vojske
- zaostrene politične razmere
- poenotenje gospodarskega prostora je počasno
- enotna valuta (AO krona, SRB dinar, ČG perper, BG lev)
- naraščanje brezposelnosti in druginje
- prosta trgovina privede do špekulacij
- gospodarski nemiri

- prizadevanja za priznanje
 - It: rapalska pogodba
 - A: saintgermenska pogodba
 - H: trianonska pogodba
 - BG: neuillyska pogodba
 - za ALB pogodbe v Lausanni in Londonu

Niška deklaracija:

- je **izjava srbske vlade z dne 7. decembra 1914, ki jo potrdi skupščina, da je boj za obrambo SRB tudi boj za osamosvojitvev in združitvev Srbov, Hrvatov in Slovencev**
- pri reševanju jugoslovanskega vprašanja SRB vidijo v vlogi Piemonta – postane pobudnica za združitvev in naredi prve korake k oblikovanju nove države (SRB je samostojna država z lastno vojsko in članica Antante)
- deklaracija je nastala iz vojnih interesov SRB
- SRB je skušala reševati srbsko nacionalno vprašanje že z "malim programom"
 - **"mali srbski program"**: osvoboditev SRB in združitvev v eni državi vseh delov sosednjih dežel, kjer živijo Srbi; problem je, da ima za srbske dežele tudi tiste, ki to niso (BiH, Kosovo, Metohija, Dalmacija, Makedonija); velikosrbska ideja se pojavi z Garašaninom 1844 (Načrtanje); značilna sta dvor in meščanstvo
 - z Niško deklaracijo pa SRB prvič postavi rešitev svojega nacionalnega vprašanja v vsejugoslovanski okvir
 - **vsejugoslovanski program**: podpirajo ga le ozki krog inteligence in revolucionarna mladina; nihanje z "malim programom" je navzoče vse do

konca WW1; avtor Nikola Pašić; Slovenci se mu pridružijo šele po nasvetu slovenskega etnologa Nika Zupanića

- v deklaraciji ni govora o notranji ureditvi države, zato se pojavijo dvomi in sumi, da SRB skuša samo razširiti svoje ozemlje z aneksijo drugih ozemelj
- vanjo so prvič vključeni tudi Slovenci
- posredovana mednarodnim poslancem
- razpad AO ni bil predviden ali mogoč ⇒ pomembnost te deklaracije
- temelj sodelovanja med srbsko vlado in Jugoslovanskim odborom

Jugoslovanski odbor (JO) in Krfska deklaracija:

- **politična organizacija hrvaških, srbskih in slovenskih političnih emigrantov iz AO, ki so se med WW1 zavzemali za oblikovanje jugoslovanske države**
- nastal iz jugoslovanskih dežel AO in njenih emigrantov v takrat še nevtralni It, zasnovan novembra 1914 v Firencah, ustanovljen **30. aprila 1915 v Londonu**, kjer je tudi deloval (Franjo Supilo, A. Trumbić, I. Meštrović, ko je zanj izvedel Pašić, je podal idejo o odboru)
- političnih emigrantov iz ČG ni bilo, saj je SRB smatrala priključitev ČG za samoumevno in izključno stvar SRB
- predsednik Ante Trumbić
- naloge
 - branitev jugoslovanskih interesov – pridobiti SRB za vsejugoslovanski program (brez "malega programa") in za načelo samoodločbe
 - preprečiti italijanske zahteve po slovenskih in hrvaških ozemljih
- odbor mednarodno-pravno ni priznan in je pod močnim vplivom srbske vlade
- višek delovanja je **Krfska deklaracija**
 - **formalen sporazum med srbsko vlado in JO, sklenjen 20. julija 1917 na Krfu**
 - na podlagi načel o nacionalni enotnosti Srbov, Hrvatov in Slovencev ter samoodločbe narodov zahteva osvoboditev in zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev v neodvisno državo (Kraljevino SHS)
 - izjava vodij predstavnikov Srbov, Hrvatov in Slovencev, da bodo oblikovali skupno državo in osnovna načela, na podlagi katerih bi se država oblikovala
 - določa glavne značilnosti prihodnje države
 - ustavna, demokratična, parlamentarna in monarhična državna ureditev z dinastijo Karađorđevićev
 - enakopravnost treh narodnih imen, zastav, grbov in veroizpovedi ter dveh pisav (napačna predpostavka, da se ti trije narodi razlikujejo le po imenu)
 - enakopravnost vseh državljanov pred zakonom
 - splošna in enaka volilna pravica
 - ustava sprejeta s kvalificirano (2/3) večino v ustavodajni skupščini (kar se ni uresničilo!)
 - združitev, ne aneksija!
 - že se pojavljajo razlike v konceptu države: vprašanje dobrovoljcev, vprašanje strukture države
 - SLO zastopa B. Vošnjak
 - je pomemben in usoden mejnik za JU
 - majhen mednarodni odmev: le RUS jo pozdravi s simpatijo, v GB vlada s simpatijo obvesti parlament šele novembra, v F ni uradnega odziva, v It ostro nasprotovanje
 - odziv med slovenskimi narodi v AO je ugoden

Jugoslovanski klub in Majniška deklaracija:

- **klub jugoslovanskih poslancev v dunajskem parlamentu**
- predsednik dr. Anton Korošec
- po nastopu novega cesarja Karla zunanje okoliščine silijo dunajsko vlado po novem političnem življenju – 30. maja 1917 sklic parlamenta
- 17. maja 1917 avdienca slovenskih zastopnikov pri kralju: govorijo o združitvi slovanskih narodov pod AO (do tedaj je bilo 33 poslancev v različnih klubih)
- **30. maja 1917 sprejme Majniško deklaracijo**
 - **programska izjava Jugoslovanskega kluba v avstrijskem parlamentu na Dunaju** (v dogovoru s Čehi in Slovaki)
 - **zahteva združitve Slovencev, Hrvatov in Srbov na ozemlju Habsburške monarhije v samostojno državno telo pod dinastijo Habsburžanov**
 - naj bi bili prosti vsakega tujega narodnega pritiska
 - demokratični temelji
 - deklaracija dejansko zahteva preureditev države – namesto dualizma, **trializem**
 - ker je bil poraz centralnih sil jasen
 - pomen: izhodišče za veliko nacionalno gibanje od septembra 1917 dalje, ki he bilo pomemben mejnik za združitve Slovencev, Hrvatov in Srbov v eno državo
 - za 1 leto postane tudi slovenski narodni program
 - zavračajo jo vsi vladajoči sloji

Mednarodni okvir:

- na stališče velikih sil do rušenja AO in nastajanja nove države vpliva:
 - poskusi skleniti separadni mir z AO
 - težak vojni položaj antantnih sil
 - odmev oktobrske revolucije (24./25. oktobra = 6./7. novembra 1917: boljševiki s pomočjo RA vržejo začasno vladi in prevzamejo oblast, ustanovijo revolucionarno vlado z Leninom na čelu)
 - Brest-Litovski pogovori o miru (3. marca 1918: RUS izgubi UKR in baltiške dežele, močno se okrepi položaj centralnih sil)
 - širjenje protivojnega razpoloženja
 - zahteve in pogoji angleških sindikatov glede novih mobilizacij
 - izjavi predsednika angleške vlade in predsednika ZDA januarja 1918 – ohladitev odnosov med JO in vlado Kraljevine Srbije

DRŽAVA SHS (29. oktober – 1. december 1918)

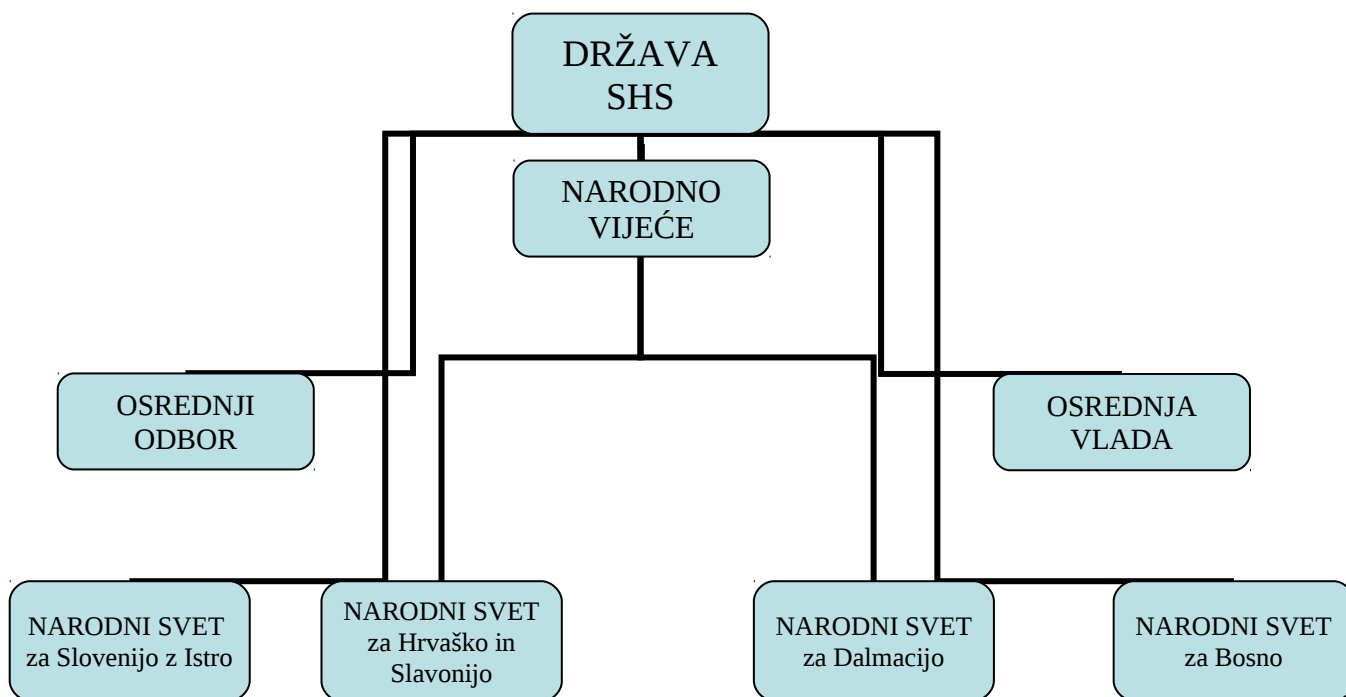
Narodni sveti:

- **marca 1918** se v **Zagrebu** sestanejo politiki iz jugoslovanskih dežel AO – oddalijo se od Majske deklaracije in približajo Krfski – za neodvisno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov
- slovenski predstavniki: Izidor Cankar, Anton Korošec, Albert Kramer
- v **juliju in avgustu 1918** se ustanovijo **Narodni sveti** za Dalmacijo (17. julija), Hrvaško (17. julija), Primorje in Istro (17. julija), Slovenijo in Istro (16. avgusta) ter Bosno (avgusta)
- Narodni sveti so nadstrankarske politične organizacije, ki izražajo voljo naroda do samoodločbe in oblikovanja neodvisne jugoslovanske države
- naloge
 - zedinjenje jugoslovanskega naroda v samostojno državo
 - obramba nacionalnih, gospodarskih in kulturnih interesov naroda
- **NS za Slovenijo in Istro** je ustanovljen **16.-17. avgusta 1918 v Ljubljani**
 - potem ko se po navodilu JO sestanejo predstavniki vseh treh političnih strank in političnih organizacij iz Trsta (politično društvo Edinost), Istre in Koroške (politično in gospodarsko društvo za Slovensko Koroško)
 - že maja 1918 so vse tri stranke (SLS, JDS, JSDS) podpisale skupno izjavo s pravico do samoodločbe in zahtevo po združitvi v Jugoslovanski državi znotraj AO
 - predsednik slovenskega NS je Anton Korošec (SLS)
 - najbolj intenzivna politična aktivnost
 - zatem se ustanovijo še deželni narodni sveti v Trstu, Gorici, Celovcu in Mariboru ter okoli 130 lokalnih krajevnih narodnih svetov po SLO → mreža nove lokalne oblasti
 - NS je počasi preraščal iz političnega v oblastni organ
 - deloval je do 30. aprila 1919
 - razpusti se, ker je večina članov prevzela nove politične dolžnosti v Kraljevini SHS
 - sestavni del bodočega Narodnega vijeća v Zagrebu
- po ustanovitvi NS so slovenski politiki s Starčevičevo stranko ustanovili **Narodno vijeće (NV) v Zagrebu**
 - vrhovno politično in predstavniško telo Jugoslovancev v AO (**6. oktober – 3. december 1918**, za časa Države SHS)
 - sestavljajo ga predstavniki političnih strank vseh jugoslovanskih dežel v AO (Slovenije, Istre, Hrvaške s Slavonijo in Dalmacijo, BiH, Vojvodine)
 - namen: izboriti si združitev vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov v skupni državi po demokratičnih načelih in načelih samoodločbe
 - delovanje NV je vodil Osrednji odbor, kateremu je predsedoval Anton Korošec, podpredsednik pa je bil Ante Pavelić
 - obsega vse politične stranke in skupine
 - **19. oktobra 1918** izda **razglas**, da Slovenci, Hrvati in Srbi že živijo v sicer formalno še nerazglašeni Državi SHS
 - tudi NV je preraščal iz političnega v oblastni organ in postal najvišja neodvisna državna oblast v Državi SHS
 - preneha delovati 3. decembra z uvedbo državnega centralizma

Ustanovitev Države SHS:

- **29. oktobra 1918 hrvaški sabor v Zagrebu in NS v Ljubljani pretrgata državne vezi z AO, uveljavita pravico do samoodločbe in ustanovita Državo SHS** kot samostojno državno skupnost (po vladavini je meščanska republika)

- na manifestaciji v Ljubljani govori Hribar
- obstajala je **do 1. decembra 1918 (združitev s Srbijo v Kraljevino SHS)**
- obseg: celotno jugoslovansko ozemlje v AO razen Prekmurja, Međimurja, Banata, Bačke in Baranje
- samostojna državna skupnost
 - vsi osnovni elementi državnosti: teritorij, narod, suverena organizacija oblasti
 - federativna (skupna vlada in 4 pokrajinske vlade)
 - sposobnost odnosov z drugimi državami
 - predsednik skupne vlade Anton Korošec
- v odnosu do Narodnega vijeća so Narodni sveti samostojni na svojem ozemlju
- NS za Slovenijo (31. oktobra 1918 – 20. januarja 1919) sestavljajo vse slovenske stranke, predsednik je Josip Pogačnik, ima izvršno in zakonodajno oblast (vrhovni organ)
 - narodna vlada za SLO
 - edini je tudi v zunanji politiki in ima svojo mobilizacijo
- pristojnosti Narodnega vijeća: zunanja politika, vojaške zadeve, pomilostitve, razveljavitve zakonov, pogaja se s Srbijo glede združitve od sredine novembra, ima 12 poverjeništev, podrejena so mu vsa okrajna glavarstva in občinske oblasti

Ženevski sporazum:

- **9. november 1918**
- **sporazum o konfederativni ureditvi države** – sporazumna in enakopravna združitev obeh držav (Države SHS – Korošec in Kraljevine Srbije - Pašić)
 - presežena ja Krfska deklaracija
 - ustanovitev skupne vlade, ki bi določila način upravljanja do sklica ustavodajne skupščine in sprejetja ustave
 - 6 ministrov iz vsake države
- neuspeh je zato, ker se pojavi nov element: Država SHS
- predstavniki NV (Korošec), srbske vlade (Pašić), JO in srbske opozicije se sestanejo 6.-9. novembra 1918 in upajo na vpliv na Narodno vijeće
- pogajanja o združitvi v novo državo
- zakaj se je NV odločilo za to? Srbi iz AO niso zadovoljni in vztrajajo pri združitvi (koalicija pod Pribičevićem)
- sporazum je zavrnjen s srbske strani (nezadovoljna je bila s tem, ker ni bila vnaprej določena monarhistična ureditev in ker bi bila federativno urejena)
- prodor It vojske v Dalmacijo
- Korošču onemogočijo vrnitev in Pribičević ga prekliče v NV

KRALJEVINA SHS (1. december 1918 – 1929)

Nastanek:

- združevanje Države SHS s SRB je bilo osrednje vprašanje Narodnega vijeća v Zagrebu
- razlogi za zedinjenje:
 - siljenje Kraljevine SHS (uresničitev Velikosrbskega programa)
 - vpliv političnih sil, ki želijo sporazum in čimprejšnjo združitev s srbsko vlado: hrvaško-srbska koalicija ter politične skupine iz Dalmacije in BiH
 - zunanjepolitične okoliščine
 - Londonski sporazum in It zasedba ozemelj
 - Narodni vijeće nima lastne vojske ⇒ išče branitelja
 - Država SHS mednarodno-pravno ni priznana
 - notranjepolitični razlogi
 - anarhija po vojni
 - dezorganizacija oblasti, predvsem na Hrvaškem, ki se ni mogla zoperstaviti raznim revolucionarnim in anarhističnim gibanjem
- ZA takojšnjo združitev so:
 - hrvaški in bosanski Srbi
 - Dalmatinci
 - hrvaško-srbska koalicija
 - slovenski liberalci (utopinčno prepričanje, vojaška in diplomatska zaščita)
- PROTI takojšnji združitvi so:
 - SLS
 - socialistična mladina v SLO
 - Hrvatska stranka prava
 - HPSS (Radičići, kmečka stranka)
- postopek združitve
 - **19. novembra 1918** da pokrajinska vlada za Dalmacijo **predlog** za takojšnjo združitev s SRB in ČG
 - NV razpošlje predlog ostalim vladam (Slovenci so glasovali glede na okoliščine)
 - **23. novembra 1918 seja NV** v Zagrebu (Pribičević): zagovorniki združitve v večini (odpor zelo pasiven), 7-članski odbor izdelal napotke za zedinjenje ⇒

oblikovanje delegacije 28, ki bi imela vso opolnomočje pri dogovarjanju v Beogradu

- napotki:
 - ustavo, obliko vladavine in notranjo ureditev določi ustavodajna skupščina z 2/3 večino
 - do sprejema ustave izvajata izvršno oblast kralj in skupna vlada, zakonodajno pa Državni svet (DS)
 - pristanek na začasno monarhijo
 - decentralizacija
 - DS je sestavljen iz NV, JO in sporazumnega števila predstavnikov SRB in ČG
 - DS izvede volitve v ustavodajno skupščino
- **1. december 1918 razglasitev zedinjenja Kraljevine Srbije in Države SHS v Kraljevino SHS**
- delegacija pod Pavlovićem se odreče napotkom! in pristane na
 - **enotno monarhično državo s centralistično ureditvijo** (zraven ni Slovencev)
 - vse pogoje Kraljevine Srbije
 - predajo adrese (adresa je akt stare parlamentarne institucije, s katerim parlament odgovarja na monarhov govor ob otvoritvi zasedanja)
- nastanek je bil izpeljan v nesoglasju s prejšnjimi dogovori o enakopravnem in demokratičnem postoku združitve
- nastane državna skupnost z velikosrbskim interesom
- nastane unitaristično centralistična monarhija

Priključitev Vojvodine:

- Vojvodina je v okviru AO ⇒ dilema: priključiti Vojvodino preko Države SHS ali neposredno
- **25. novembra 1918** Velika narodna skupščina Srbov, Bunjevcev in ostalih Slovanov v Novem sadu sprejme resolucijo o neposredni **priključitvi Vojvodine** h Kraljevini Srbiji

Priključitev Črne Gore:

- **26. novembra 1918** Velika narodna skupščina v Podgorici sprejme odločitev o (neposredni) **priključitvi Kraljevine Črne Gore** h Kraljevini Srbiji
- kralj Nikola I. Petrović Njegoš se vrže s prestola
- zdaj so v eni državi pod Karađorđevići

Motivi in vzroki za nastanek v SLO:

- nezadovoljstvo z razmerami v AO
- strah pred razkosanjem
- težnja/želja ohraniti in razvijati svoj jezik in kulturo
- želja po gospodarskem prostoru in novem, večjem trgu
- strah pred možnimi družbenimi nemiri
- idealistična predstava o JU kot državi, ki bo rešila vse probleme (slabo poznavanje srbske politike in njenih namenov)
- Vojvodina in ČG že združeni, enake zahteve iz BiH
- italijanska nevarnost

Problemi:

- predvsem nepriznane manjšine: Makedonci, muslimani, Albanci, Črnogorci

POLITIČNI RAZVOJ KRALJEVINE SHS (1. december 1918 – 28. november 1921)

Oblast:

- vrhovno oblast izvajajo:
 - o **monarh** (od 1. decembra 1918)
 - o **osrednja vlada** (od 20. decembra 1918)
 - o **začasno narodno predstavništvo = parlament** (od 1. marca 1919 do 22. oktobra 1922)
- o večini zadev odločajo ministrstva neposredno ali preko pokrajinskih izpostav → centralizem
- deželne vlade ohranijo le majhno avtonomijo, še največ je ohrani slovenska
- obseg kraljevine: **Hrvaška s Slavonijo, Črna Gora, Vojvodina, Kranjska, J Štajerska, del Koroške, del Dalmacije, Kosovo, Metohija, Vardarska Makedonija, Srbija**
- že kmalu po objavi (1. decembra) nastanejo spori – ali se je ustvarila nova država ali se je ena od držav (Srbija) samo razširila:
 - stališče velikosrbskih centralistov: nova država le razširitev Kraljevine Srbije
 - stališče hrvaških federalistov: nova država je le razširitev Srbije, a državnost Hrvaške s Slavonijo in Dalmacije ni bila ukinjena
 - stališče jugoslovanskih centralistov: nova država, udejanjena na načelu nacionalnega unitarizma (→ poudarjanje popolne enotnosti, prizadevanje za okrepitev centralne oblasti, jugoslovanski narod je en sam: skupni jezik, življenjski interesi, kultura...)
- (Kraljevina) SHS **je nova država** z
 - novim državnim teritorijem
 - novo organizacije oblasti
 - novim pravnim sistemom

Monarh - dinastija Karađorđevićev:

- z aktom je potrjena samo institucija krone in je enakopravna NV
- ustanovitelj dinastije Đorđe Petrović – Karađorđe, vodja prvega srbskega upora 1804
- Kraljevina Srbija (1842/3 – 1918)
 - Đorđe (ca. 1768 – 1817), dedni knez 1808
 - Aleksander (1806 – 1885), 1842/3 – 1858 dedni knez
- Kraljevina SHS / JU (1918 – 1929 / 1929 – 1945)
 - Peter I. Osvoboditelj (1844 – 1921), kralj 1903 – 1921
 - Aleksander I. Zedinitelj (1888 – 1934), kralj 1909 – 1934
 - komandant srbske vojske v WW1
 - aprila 1941 pravica izvajanja kraljeve oblasti (1918 – 1921 regent)
 - Vidovdanska ustava 28. junija 1921
 - šestojanuarska diktatura 6. januarja 1929
 - Peter II. (1923 – 1970), kralj 1934 – 1945
 - namestništvo stric Pavle do 27. marca 1941
 - kraljevo oblast prevzame 27. marca 1941 ob vojaškem puču
 - prepoved vrnitve v JU na 2. zasedanju AVNOJ-a (26.-29. nov. 1943)
 - 29. novembra 1945 ukinjena monarhija

Osrednja vlada:

- **12. decembra 1918** je dogovorjena **prva osrednja vlada**, ki jo sestavi prvi predsednik **Stojan Protić** iz vseh vodečih jugoslovanskih meščanskih strank (12), po nacionalnosti je srbska! (14 Srbov, 4 Hrvati, 2 Slovenca, 1 Bošnjak)
- v obdobju **1918 – 1921** se zamenja kar **8 vlad**:

- ◆ 1. Stojan Protić (preds. 20. december 1918 – 16. avgust 1919), povečini jo sestavljajo radikalni, podpredsednik A. Korošec, notranji minister Svetozar Pribičević,
 - eden prvih ukrepov je ukinitve avtonomnih narodnih vlad (dec. 1918, jan. 1919 v SLO) in imenovanje deželnih vlad → deželne vlade imajo manj poverjeniških resorjev in manjšo pristojnost (veliko razočaranje pri Hr. in Slov.), beograjska vlada prevzame izključne pristojnosti
 - deželne vlade so delovale do uveljavitve ustave (28. jun. 1921) – takrat nadomeščene s pokrajinskimi vladami, ki so bile povsem centralizirane
 - deželne vlade zadržijo: notranje zadeve, šolstvo, gospodarstvo, vero, socialo (SLO), javna dela (SLO)
 - 31. oktober 1918 – 20. januar 1919 narodne vlade
 - 20. januar 1919 – 28. junij 1921 deželne vlade
 - junij 1921 > pokrajinske vlade
- ◆ 2. + 3. Ljuba Davidović (16. avgust 1919 – 19. februar 1920), velja za demokrata
 - obdobje protestov in uporov (Pribičević skuša to proticentralistično gibanje zatreti)
 - krivično poenotenje denarne valute (dinar)
- ◆ 4. Stojan Protić (19. februar 1920 – 17. maj 1920)
- ◆ 5. + 6. Milenko Vesnić (17. maj 1920 – 1. januar 1921)
 - pravilnik o volitvah v ustavodajno skupščino in volitve same
 - Obznana (zakon s 3. decembra 1920 o prepovedi kakršnekoli komunistične dejavnosti + prepoved združevanja → sledi Zakon o zaščiti države julija 1921)
- ◆ 7. + 8. Nikola Pašić (1. januar 1921 – 24. december 1921)
 - Vidovdanska ustava

Začasno narodno predstavništvo:

- **začasno narodno predstavništvo** deluje od **1. marca 1919 – 22. oktobra 1920**
- do sprejetje ustave opravlja vlogo prvega jugoslovanskega parlamenta (postavka Krfske deklaracije)
- sestava je odrejena z vladnim ukazom (ni izvoljena!): predstavniki Narodnega vijeća, srbske narodne skupščine, JO, ČG, MAK in Vojvodine → skupaj 296 poslancev prejšnjih lokalnih parlamentov posameznih pokrajin (od tega 176 iz nekdanje AO)
- ne odraža dejanskega stanja!
- delovalo je po principih srbske narodne skupščine → srbske meščanske stranke imajo največ besede
- sprejelo je le 10 zakonov (bolj ali manj nepomembnih), zato je namesto njih vlada sprejela kar preko 800 uredb (v 2 letih) → pokazatelj o njegovem dejanskem pomenu, vlada postane pomembnejši politični faktor kot parlament
 - mednarodne pogodbe > ustava > zakoni (parlament) > uredbe (vlada)
- pomemben je le 1 zakon: **zakon o volitvah v ustavodajno skupščino novembra 1920**
- razpuščeno takoj ob razpisu volitev v skupščino

POLITIČNE STRANKE V KRALJEVINI SHS

Značilnosti političnega življenja:

- značilna je raznolikost strank glede na čas nastanka, svetovni nazor, velikost, moč in razširjenost (vpliv v državi)
 - veliko število strank, nekatere imajo korenine že pred nastankom Kraljevine SHS, druge so nastale šele z novo državo po 1918
 - pretežna regionalnost – le majhno število strank ima vsejugoslovanski značaj (JDS, KPJ, JSDS, NRS) – regionalne: HRSS, SLS, JMO
 - močan vpliv vodje – več velja uradno mnenje vodje kot pa strankin program, mnoge stranke se poimenujejo kar po vodji (npr. Pašičevci, Davidovići...)
 - vmešavanje kamarile (= dvorna klika, ki ima vpliv na vladarja in na organe oblasti), z njeno pomočjo je kralj povečeval svoj vpliv in izvajal svojo voljo
 - ostrina političnih borb – prevladuje vprašanje notranje ureditve
- merili za združevanje:
 1. **socialno vprašanje:** združevanje po razredni pripadnosti, delitev na:
 - * **socialistične** (KPJ, Neodvisna delavska partija, Socialistična partija Jugoslavije): zavzemajo se za zamenjavo kapitalističnega sistema s socialističnim
 - * **meščanske/kapitalistične:** zagovarjajo obstoječo družbeno ureditev in ohranitev le-te, zavračajo socializem, so za zasebno lastnino
 2. **nacionalno vprašanje:** združevanje glede na odnos do centralizma ali federalizma oz. avtonomizma:
 - * **centralistične:** načelo nacionalnega unitarizma (unitarizem (lat. unitas = enotnost) = načelo o popolni državni enotnosti in obstoju le enega naroda – Slovenci, Hrvati in Srbi so le plemena enega enotnega naroda (Vidovdanska ustava); centralizem = sistem odnosov med centraliziranimi in necentraliziranimi državnimi uradi po načelu podrejenosti in nadrejenosti, značilno za unitarne države)
 - * **federalistične oz. avtonomistične:** načelo jugoslovanskega nacionalnega pluralizma

Centralistične stranke:

- večina izhaja iz stališča nacionalnega (»troimeni narod«) ali integralnega (»enotni jugoslovanski narod«) unitarizma
- razlike glede rešitve nacionalnega vprašanja
- NRS, DS, SDS, KPJ, SSJ, SDSJ, ZS, SPJ

A. NRS = Narodna radikalna stranka = Pašičevci

- voditelj: Nikola **Pašić**
- ena redkih strank, ki so preživele prejšnje države in vstopile v novo; razvila se je iz Napredne meščanske stranke in se po WW1 razširila po vsej državi
- podpirajo jo **premožnejše družbene plasti** (Karađorđevići), drobno in srednje srbsko meščanstvo, uradništvo, vojska, kmetje
- zagovarja **centralizem in velesrbstvo**, vendar za razliko od JDS ne sprejema v celoti nacionalnega unitarizma – poudarja **večnacionalnost narodov** jugoslovanskih dežel
- **po** Pašičevi smrti **1926** postane **dvorna stranka**, deluje v interesu kamarile
- ne nasprotuje možnosti vzpostavitve Velike Srbije
- velika in vplivna

B. DS = Demokratska stranka (tudi JDS)

- nastala **februarja 1919** v Sarajevu **z združitvijo več liberalnih strank**

- heterogena – 2 struji se vzpostavita: **srbski radikali** (Ljubomir **Davidović**) + **prečanski demokrati** (Svetozar **Pribičević** → SDS)
 - zagovarja **jugoslovanski nacionalni unitarizem in centralizem**: Srbi, Hrvati in Slovenci so en narod po krvi, jeziku, občutkih, skupnih življenjskih interesih
 - ne priznava zgodovinske razlike vseh treh narodov
 - pripravljena popuščati hrvaškimi federalistom (Radić), ki zahtevajo decentralizacijo države
 - ker je to pripravljen samo del stranke, pride do **razcepa (marec 1924)** → Pribičević ustanovi svojo stranko SDS s strogo centralistično unitaristično nacionalnim programom
 - velika in vplivna
- C. SDS = Samostojna demokratska stranka = Samostalci**
- voditelj: Svetozar **Pribičević**
 - ustanovljena **marca 1924 iz dela DS** (razkol glede popuščanja Hrvatom, Davidović ni hotel popustiti, ker bi to oslabilo center)
 - podpora med Srbi v prečanskih krajih, slovenskimi liberalci in Hrvati, ki priznavajo **nacionalni unitarizem in centralizem**
 - **od julija 1925**, ko jo vržejo iz vlade in pristane v opoziciji (Pribičević jo upravlja iz izgnanstva), opušča centralistično stališče in se **približuje federalizmu**, vendar pa nikoli ne opusti svojega jugoslovansko unitarističnega stališča
 - **1927** sodeluje s **HSS** in z njo **ustanovi Kmečko demokratsko opozicijo**
- D. ZS = Zemljirodniška stranka**
- voditelj: Ljuba **Jovanović**
 - podpora v **Srbiji in Bosanski krajini** – srednji in višji kmečki sloji (veleposestniki)
 - program: ureditev **kmečke države**, kmetje si zaslužijo ključne politične in ekonomske pozicije
 - pri razrednem vprašanju so **nasprotniki revolucionarnosti in komunizma**
 - v nacionalnem vprašanju podpira **unitarizem in centralizem**, a kaže tudi naklonjenost do kompromisa s hrvaškimi federalisti
 - z diktaturo **6. januarja 1929 preneha obstajati**
 - ni ji uspelo zbrati vsega kmečkega prebivalstva in rešiti kmečkega vprašanja
- E. KPJ = Komunistična partija Jugoslavije**
- voditelj: Sima **Marković**, po letu **1937 Josip Broz-Tito**
 - ustanovljena **20.-23. aprila 1919** v Beogradu **z združitvijo socialdemokratskih strank na programu 3. internacionale**
 - sprva se imenuje **SPDJ** (Socialistična delavska partija Jugoslavije), leta 1920 se preimenuje v KPJ
 - do 1937 v njej vlada frakcionaštvo, ki slabi njeno moč
 - na volitvah 1920 postane 3. stranka v državi
 - zagovarja **nacionalno unitaristično stališče**, nacionalno vprašanje jim ni prioriteta, pomembno je **socialno vprašanje** – borba proti kapitalistični ureditvi in za diktaturo proletariata, šele po letu 1937 zagovarja federalizem
 - z **Obznano 30. decembra 1920** je **onemogočeno** njeno delovanje, vendar lahko še vedno sedijo njeni predstavniki v parlamentu
 - **Zakon o zaščiti države 1. avgusta 1921** pa **ukine** tudi njihova poslanska mesta (zaradi dveh atentatov) in stranka se umakne v ilegalo, kar ji pomaga v WW2
- F. NRPJ = Neodvisna delavska stranka Jugoslavije**
- ustanovljena **januarja 1923**
 - ker KPJ deluje v ilegali, se pojavi njena potreba po ustanovitvi stranke, ki bi lahko delovala javno
 - zagovarja **centralizem**

- na volitvah 1923 ni uspešna → spreminjati začne svoj nacionalni program
- vlada jo **julija 1924 prepove**

G. **SDSJ = Socialdemokratska stranka Jugoslavije**

- oportunistično stališče do temeljnih vprašanj
- v socialnem vprašanju v teoriji poudarja nasprotje kapitalističnemu sistemu, v praksi ga podpira
- program: **izboljšanje ekonomskega položaja delavstva in uslužbencev** (agrarne reforme, korupcija)
- v nacionalnem vprašanju je za **centralizem in nacionalni unitarizem**, česar pa javno ne izkazuje
- uspešna na volitvah 1920, kasneje ne več
- **preneha** obstajati ob diktaturi **6. januarja 1929**

H. **SPJ = Socialistična partija Jugoslavije**

- nastane **konec 1921** v Beogradu z **združitvijo socialdemokratskih strank** (slovenske, jugoslovanske in soc.-dem. partije Jugoslavije)
- **1923 pristopi k socialistični internacionali** in sprejme reformistični program
- cilj: **zbrati delavsko gibanje** – ni uspelo zaradi notranjih trenj in bojev
- vodstvo podpira **centralizem in unitarizem**
- ni postala vplivnejša in je tudi **prenehala** obstajati ob diktaturi **6. januarja 1929**
- minimalen vpliv obdrži zaradi monopolnih pozicij (nasprotovali so komunističnem gibanju)

Federalistične (avtonomistične) stranke:

- priznanje individualnosti in enakopravnosti hrvaškega in slovenskega naroda ter avtonomije BiH
- JMO, SLS, HRSS, HZ, HPS, Džemijet, JRS, ČGFS

A. **JMO = Jugoslovanska muslimanska organizacija**

- voditelj: Mehmed **Spaho**
- **ustanovljena 1919 v BiH**
- stališče **narodne in državne enotnosti Kraljevine SHS**, sprejema monarhijo, jugoslovanstvo smatrala kot najugodnejšo pot za zedinjenje
- podpirajo jo **bogatejši muslimanski sloji**, ki želijo obdržati politično in ekonomsko nadrejeni položaj v državi, združuje člane na verski podlagi
- ima **regionalni** značaj, vendar zagovarja **nacionalno unitaristično stališče**
- značilno je spreminjanje stališč (enkrat za federalizem, drugič za centralizem) in **kompromisarstvo** vodstva, je jeziček na tehtnici
- kasneje zagovarja široko decentralizacijo in avtonomijo
- zavzema se za ukinitve fevdalnih odnosov in hkrati ščiti veleposestnike ter zahteva denarno nadomestilo za izgubljeno zemljo
- zahteva **versko enakopravnost**, zaščito vere in islamskih običajev (z ustavo)

B. **Džemijet = Društvo za zaščito muslimanskih pravic**

- vodja: Neđija **Draga**
- **ustanovljena konec decembra 1919** v Skopju
- politična stranka bosanskih muslimanov iz Sandžaka, Albancev in Turkov iz Kosova, Metohije in Makedonije
- program podoben JMO
- zavzema se za **zaščito ekonomskih interesov veleposestnikov in zagotovitev nacionalnih in verskih pravic Albancev in Turkov** (za muslimansko versko avtonomijo)
- lojalnost do dinastije, sodelovanje z vlado – s tem bi uresničila svoje cilje, **kompromisnost**

- vlada popuščala Džemijet, saj je z njeno pomočjo (jeziček na tehtnici) sprejela centralistično ureditev (Vidovdanska ustava)
 - vlada ji je za sprejetje ustave dovolila uvedbo **albanskega jezika v OŠ in SŠ** v Makedoniji, Džemijet pa je zahteval tudi, da se Turki ne izseljujejo v Turčijo
 - velik del volivcev jo podpira, predvsem zaradi prizadevanja v prosvetnih zadevah
 - sodeluje tudi z NRS – razvoj posameznih narodnosti
 - 1924 se pridruži opoziciji, **od 1925 ni več** v skupščini in izgine s političnega prizorišča
- C. SLS = Slovenska ljudska stranka**
- voditelj: dr. Anton **Korošec**
 - najmočnejša stranka na Slovenskem
 - najprej proavstrijska, nato spremni svoj program – zavzema se za **avtonomno Slovenijo v okviru federativne Jugoslavije**
 - 1921 izdela načrt s 6 pokrajinskimi avtonomijami
 - podpora predvsem pri kmetih (množična podpora)
 - **konzervativna politika s poudarjeno vlogo cerkve v družbi, zlasti v šolstvu in kulturi**
 - **taktiziranje**, kompromisna politika, podrejanje beograjski politiki
- D. HRSS = Hrvatska republikanska seljačka stranka**
- voditelj: Stjepan **Radić**
 - ustanovljena **1904 kot HPSS** (Hrvatska pučka seljačka stranka)
 - najmočnejša hrvaška stranka
 - 1918 nasprotovala prehitri in brezpogojni združitvi
 - zavzema za **samostojno hrvaško kmečko republiko v okviru konfederativne jugoslovanske države** → spremeni ime v HRSS
 - radikalen pristop do državnega centralizma, je proti srbski hegemoniji in proti sprejeti Vidovdanski ustavi
 - velja za temelj hrvaškega odpora proti centralizmu
 - zagovarja **konfederativno država z dualno ureditvijo kraljevine** – s pogodbo med Hrvati in Srbi z izključitvijo ostalih etničnih subjektov v državi
 - zagovarja privatno lastništvo, kritizira klerikalizem (s SLS si nasprotuje), obsoja komunizem
 - **marca 1924 se poveže s SLS in JMO v federalistični blok** za revizijo vidovdanske ustave (neuspešen Markov protokol)
 - **1925 se odreče republikanizmu in vstopi v vlado** (→ HSS), traja samo poldrugo leto, nato spet pride v opozicijo
 - **1927 se skupaj s SDS poveže v Kmečko demokratsko koalicijo**
 - **1928 atentat na voditelja Radića** v skupščini, vodstvo prevzame Vladimir **Maček**
 - prevladovati začne hrvaški separatizem → **1939 sporazum Cvetković-Maček**
- E. HPS = Hrvatska pučka stranka**
- politična organizacija hrvaških klerikalcev, delovanje podobno SLS
 - manjši pomen, klerikalizem na Hrvaškem ni imel večje moči
 - zagovarja zasebno lastnino
 - v nacionalnem vprašanju manevrira med centralizmom in federalizmom
- F. HZ = Hrvatska zajednica**
- politična formacija hrvaških meščanskih federalistov
 - spremembe v programu: najprej kompromisni nacionalni centralizem, nato federalistični program
 - postopoma izgine iz političnega življenja
- G. JRS/JRP = Jugoslovanska republikanska stranka**
- voditelj: Jaša Prodanović

- brez vpliva
 - zagovarja republikanizem (proti monarhiji)
- H. ČGFS = Črnogorska federalistična stranka**
- dve krili:
 - avtonomna ČG v okviru Kraljevine SHS
 - obnova samostojnosti ČG (Sekula Drljević) – brez vpliva zaradi antisrbske politike
- I. KDK = Kmečka demokratska koalicija**
- ustanovljena novembra 1927 iz HSS in SDS na podlagi nacionalnega vprašanja (slednja najprej zagovarja centralizem, po združitvi je proti)
 - program: proti centralizmu, za federalizem
 - koalicija deluje tudi v času diktature in še naprej v obnovi političnega življenja
- J. HSP = Hrvatska stranka prava**
- maloštevilna
 - nedosledna
 - značilen je ekstremizem in separatizem
- K. Manjšinske stranke**
- nemška, madžarska in romunska se pojavijo šele na volitvah 1922, ker ob uvedbi vidovdanske ustave niso imeli pravic

VOLITVE V USTAVODAJNO SKUPŠČINO (28. november 1920)

- v letih 1919 – 1920 se uredijo zunanje meje države
- volilni zakon je predvideval tajno, neposredno in splošno volilno pravico (le-ta ni bila dana ženskam, vojakom, oficirjem in pripadnikom narodnih manjšin)
- uveden je 6-mesečni volilni domicil – voliti smejo le tisti, ki že vsaj 6 mesecev stanujejo na enem mestu (predvsem najnižji sloji)
- prvo mesto zavzema vprašanje oblike državne ureditve

- prve volitve šele dve leti po zedinjenju → **28. novembra 1920**
- spopadejo se 4 najmočnejše stranke:
 - DS (Jugoslovanska demokratska stranka) } dominantni, zastopata unitaristično koncepcijo,
 - NRS (Narodna radikalna stranka) } monarhično obliko vladavine in centralizem
 - HZ } zahtevata federalizem
 - SLS }
- sodelovalo 22 strank, 16 jih dobi poslance v skupščini
- največ glasov dobila JDS in NRS, sledijo Komunistična partija Jugoslavije, HRSS in Jugoslovanski klub (SLS, HPS, Bunjevci), med Muslimani ima največ podpore Džemijet
- skupščina prične delovati 12. decembra 1920
- največ glasov: DS 92, NRS 91, KPJ 58, HRSS 50, JU klub 27, JMO 24
- po pokrajinah:
 - SLO: prevlada SLS 15, nato SKS 8, JSDS 6, KPJ 5, DS 3
 - MAK in ČG: KPJ 38%
 - HR s Slavonijo: HPSS 50, DS 19
 - BiH: JMO 1/3
 - Vojvodina: NRS 21
 - Kosovo, Metohija, Sandžak: Džemijet
 - Srbija: NRS 41, DS 32
- po strankah
 - NRS: Srbija, Vojvodina, Črnogorsko primorje, SLO, HR

- DS: prečanske dežele (Lika, Krajina), Kosovo in Sandžak, zelo malo BiH, srbska področja z muslimanskim prebivalstvom
 - KPJ: ČG, MAK, S Kvarner; zaradi protesta proti režimu
 - HRSS: HR (Banat in Slavonija)
- NRS + DS dobila 183 poslancev
 - do absolutne večine manjka 27 poslancev → iščejo pomoč manjših strank za izpeljavo centralističnega ustavnega načrta
 - mala ustava = parlamentarni poslovnik, ki ga poda vlada in izglasuje parlament; določa način funkcioniranja v najrazličnejših situacijah in omejitve pravic poslancev
 - upravno zakonodajna iniciativa – predlaganje zakonov, časovne omejitve, amandmaji dovoljeni le 20 poslancem
 - poslanci morajo priseči zvestobo kralju – določena monarhistična oblika vladavine
 - ustava se sprejme z absolutno (210 glasov) in ne kvalificirano 2/3 večino (kot zahteva Krfska deklaracija) → omogočena je prevlada centralističnih strank pri sprejemanju ustave
 - temeljna naloga je določiti ustavno ureditev Kraljevine SHS
 - v začetku aprila 1920 načrt ustave predložen skupščini
 - bojkot parlamenta: HRSS, JU klub, KPJ...
 - of 419 poslancev jih ostane le 258
 - 223 za, 35 proti
 - za: NRS, DS, JMO, SKS, Džemijet
 - proti: JSDS, ZR, Rep. S, Trumbić
 - bojkot: KPJ, HRSS, HSP, Narodni klub, JU klub (SLS, HPS, Bunjevci) – 161 poslancev
 - → ustava je sprejeta 28. junija 1921 → Vidovdanska ustava

VIDOVDANSKA USTAVA (28. junij 1921)

- **28. junij 1921**, na dan sv. Vida
 - obletnica Kosovske bitke
 - obletnica atentata v Sarajevu
 - poudarja srbsko kolektivno psiho
- = ustava Kraljevine SHS
- pirova zmaga → kmalu se pokaže širok razkol med narodi in deželami
- pomen
 - **pravna podlaga za državno-pravni razvoj države**
 - **uzakonitev državnega in družbenega razvoja**
- značilnosti:
 - **kapitalističen državno-ekonomski sistem**
 - nedotakljivost in svobodno izkoriščanje osebne lastnine
 - svobodno gospodarsko delovanje
 - svoboda dela
 - konec fevdalnih odnosov
 - svobodno sklepanje lastninskopravnih odnosov
 - socialno-ekonomska določila
 - socialna zaščita delavcev
 - pravica sindikalnega združevanja
 - agrarna reforma
- nacionalna vprašanja
 - uzakonjen **kompromisni nacionalni unitarizem (troplemeni narod)**

- ime: Kraljevina SHS
- grb
- uradni jezik: srbsko-hrvaško-slovenski
- troimeni narod: srbsko-hrvaško-slovenski
- kralj je lahko le rojen Srb, Hrvat ali Slovenec, ki mora biti tudi rojen na tleh kraljevine
- z negiranjem obstoja nacionalnega vprašanja in uzakonitvijo nacionalne neenakopravnosti je zaostrovala nacionalna nasprotja
- uzakonjena **monarhija**
 - ustavna parlamentarna in nasledstvena monarhija
 - omejitev uveljavitve meščansko-demokratske liberalne ustavnosti
 - kralj je ustavno nadrejen vsem trem vejam oblasti
- **centralizem**
 - oblast po socialnih in ekonomskih merilih, ne po pokrajinah
 - celotno ozemlje je enoten državno-pravni teritorij, na katerem se oblast izvaja po upravnoteritorialnih enotah, t.i. oblasteh (načelnik je veliki župan, podrejen beograjski vladi), na nižjih nivojih pa po okrožjih, okrajih (srezih) in občinah
 - → **oblasti – okrožja – okraji – občine**
 - ena oblast obsega največ 800.000 prebivalcev
 - 33 oblasti (1929–1941 9 banovin)
 - LJ in MB oblast
- lokalna uprava
 - oblasti imajo določeno samoupravo
 - gospodarstvo, sociala, kultura, prosveta
 - proračun, javna dela, nekateri davki, zdravstvo
 - različne oblike nadzora od osrednje oblasti
 - okrožja, okraji, občine
- delitev oblasti
 - zakonodajna, izvršna, sodna
 - naj bi jamčila, da se naj ne bi osredotočila v enih rokah, a to ni bilo res, saj je imel **kralj ogromne pristojnosti** → osredotočenje oblasti pri kralju
- zakonodajna oblast
 - pristojnosti kralja
 - možnost zadržati zakon (sankcioniranje = podpisati)
 - razglašanje vojne in mir
 - vrhovni poveljnik vojske: sestava, čini
 - pravica sklica in razpusta parlamenta
 - pristojnosti parlamenta
 - civilna lista (sredstva za življenje kralja in njegove družine)
 - splošna pasivna in aktivna volilna pravica
 - zakoni (dvofazen sprejem)
 - sprememba ustave z 2/3 večino, skupaj s kraljem
- izvršna oblast
 - pristojnosti kralja
 - po ustavi izvaja izvršno oblast preko ministerstev, ki jih tudi nastavlja (ta pa nastavljajo nižje uradnike)
 - od njega so odvisne vlade (23 vladnih kriz v 11 letih, od teh je le 2 povzročila skupščina)
 - pristojnosti vlade
 - izdaja uredb
 - nadzor nad nižjimi organi
 - proračun
 - sklepi o davkih
 - odgovorna kralju
- sodna oblast

- pristojnosti kralja
 - odločitve v imenu kralja
 - imenoval stalne sodnike pravica do abolicije (odprave kazenskega postopka)
 - pravica do pomilostitve
- vrhovno sodišče - ...
- **omejeni parlamentarizem**
 - vlade so odgovorne parlamentu, a odvisne od kralja
 - proračun
 - → parlamentarna monarhija v omejenem smislu
- **meščansko demokratična ureditev**
 - glede klasičnih pravic in svoboščin ter v socialno-ekonomskem vprašanju veliko bolj demokratična kot v nacionalnem vprašanju
 - jamčila osebno in politično pravico državljanov
 - vse temeljne državljanske pravice
 - osebna svoboda
 - zbiranje in združevanje
 - svoboda tiska
 - znanost in umetnost
 - enakost pred zakonom
 - nedotakljivost stanovanja
 - tajnost pisem
 - svoboda vesti in veroizpovedi
 - močne zahodnoevropske liberalne pravine
 - v praksi pa državljani niso enako glede na
 - spol
 - poklic
 - versko pripadnost (priznane veroizpovedi so samo: katoličani, pravoslavci, islamci)
 - ekonomski položaj (delodajalec - delojemalec)
 - če ni z zakonom določeno drugače
- → **kapitalistična in centralistična meščanska demokracija z omejeno področno in lokalno samoupravo**
- → **ustavna nasledstvena monarhija**

ZUNANJA POLITIKA JUGOSLAVIJE 1918 – 1921

Mednarodno priznanje:

- v vojni je Srbija na strani Antante, vendar po njej zmagovite sile Kraljevine SHS **ne priznavajo** kot novo državo (interesi Italije) in sploh zavlačujejo z njenim priznanjem – v mednarodnem pogledu sta tu še vedno dve kraljevini, SRB in ČG
- vprašanje priznanja se je postavilo na mirovni konferenci v Parizu (1919)
- **prva** jo prizna **N**, od velikih sil ZDA (obe **februarja 1919**), nato GR
- ostale države jo priznajo šele **1. maja** oziroma celo šele **28. junija 1919**, po sklenitvi mirovne pogodbe z D (GB, F)
- glavni razlog, da velike sile spremenijo svoje stališče, je bil njihov skupni interes in pričakovanje, da bo SHS država, ki jim bo pomagala **dušiti širjenje socialistične revolucije in boljševizma**
- po rešitvi problema priznanja se vzpostavi **vprašanje razmejitve** nove države – z nekaterimi sosednjimi državami se celo spopade za meje

Boj za meje:

- takoj po vojni ima Kraljevina SHS neugoden položaj: je nepriznana in od sedmih sosed s šestimi v sporu glede meja: It, A, H, ROM, BG, ALB; GR
- največ težav ima z It, ki je imela po Londonskem paktu interese na področjih, ki so sedaj spadala pod državni teritorij SHS (ozemlja v Sloveniji, Istri in Dalmaciji) in ni želela močne države na V Jadranu – tja pošilja svojo vojsko
- italijanska diplomacija in vojska vzpodbuja notranje in zunanje nasprotnike nove države (ROM hoče Banat, BG/VMRO Makedonijo, A Koroško, ALB Kosov, H interesi)
- reševanje na mirovni konferenci v Parizu

Mirovna konferenca v Parizu (18. januar 1919 – 21. januar 1920):

- skupaj se je udeležilo 25 držav, glavne so GB, F in ZDA
- delegacija iz Kraljevine SHS je tu kot delegacija Kraljevine Srbije (Pašić)
- delo na konferenci:
 - Svet četverice (Wilson (ZDA), Clemenceau (F), Lloyd George (GB), Orlando (It)) odloča o vsem brez priziva
 - Svet peterice (zunanji ministri F, GB, ZDA, It + JAP)
 - Svet deseterice (zunanji ministri in šefi delegacij)
 - komisije za posebna vprašanja
- s predstavniki majhnih držav se sploh ni razpravljalo, velike sile niso zainteresirane

Versajska mirovna pogodba z Nemčijo 28. junija 1919:

- D je glavni krivec za vojno
- omejitev vojske, razpustev generalštaba, prepoved večine vojne industrije
- teritorialno okrnjena (odvzete so Alzacija in Lorena – F, Eupen in Malmady – B, S Šlezija – DK s plebiscitom, Klajpeda – LIT, večina Prusije in okolica Poznana – POL, Posarje – pod nadzor Društva narodov, Gdansk – svobodno mesto pod Društvom narodov, kolonije na Kitajskem, v Pacifiku in Afriki – postanejo svobodne)
- toda D si hitro opomore, ker se ni bojevala na svojem ozemlju, industrija in infrastruktura sta tako ostali nedotaknjeni ter razen kolonij ostane ozemeljsko celovita

Senžermenska mirovna pogodba z Avstrijo 10. septembra 1919:

- potrjen je razpad AO in ustanovitev novih držav:
 - nastanejo ČSR, POL, H, SHS
- izgubi
 - Galicijo ⇒ POL
 - Bukovino ⇒ ROM

- območje Tridenta, J Tirolske, Trsta in Istre ⇒ It
- v Šopronu je izveden plebiscit ⇒ H
- v Celovški kotlini je izveden plebiscit ⇒ ostane v A
- določena republika, prepovedana kakršnakoli združitev z D
- omejena vojaška moč, reparacije, prepoved vojaške obveznosti, ukinitve vojne mornarice
- SHS dobi
 - od Koroške **Mežiško dolino in občino Jezersko**
 - od Štajerske **ves J del z MB in Ptujem**
 - najprej sploh ni hotela podpisati pogodbe, ker je nezadovoljna
 - meja zakoličena konec oktobra 1919 (razen **Libelič**, ki hočejo v SHS, zato je Rakenštajn šel v A)
 - za S mejo se **novembra 1918** bori general **Maister** (območje od Radgone do Dravograda)
 - **plebiscit v celovški kotlini 10. oktobra 1920** je neugoden za Slovence, ker Koroška pripade A

Neuillyska mirovna pogodba z Bolgarijo 27. novembra 1919:

- omejitev vojaških moči
- SHS delegacija vztrajala na znatni spremembi meja – zahtevajo Z del BG: Vidim, Bosilgrad, Strumico...
- BG izgubi
 - del Trakije (izgubi izhod na Egejsko morje) ⇒ GR
 - J Dobrudžo ⇒ ROM
 - **Strumico, Caribrod in Bosilgrad** ⇒ SHS (2500km²)

Meja z Romunijo:

- 1915 Antanta obljubi ROM za pristop k vojni celoten Banat do Donave
- ob koncu vojne srbska vojska zasede večji del Banata in to ozemlje zahteva zase
- kompromis → **Z del Banata** Kraljevini SHS (**Bela Crkva, Vršac, Zrenjanin**)
→ V del Banata ROM (Temišvar, Arad)
- pogodba o dokončni razmejitvi sklenjena šele **maja 1924**

Trianonska mirovna pogodba z Madžarsko 4. junija 1920:

- razmejitvena črta vzpostavljena že **septembra 1918**: Prekmurje in Međimurje zasede vojska Narodnega vijeća
- na H se po vojni vzpostavi nova oblast – kratkotrajna revolucionarna vlada Bela Kuna, ki jo vrže Horty
- izgubi:
 - slovaško in podkarpatsko Rutenijo → SK
 - večino Gradišćanske → A
 - **Bačko, Baranjo, Prekmurje, Međimurje, Slavonijo** → SHS
 - **Banat** → del SHS, večina ROM
 - Transilvanijo ⇒ ROM
- zmanjša se s 325.000 na 90.000 km² ter z 22 mio na 8 mio prebivalcev
- tudi na H je prepovedana splošna vojaška obveznost ter civilno in vojaško letalstvo, omejena sta tudi oborožitev in število vojakov

Meja z Albanijo:

- spopadi med srbskimi oboroženimi silami in Albanci (to spodbuja It, ki je že okupirala del ALB)
- vname se **italijansko-jugoslovansko rivalstvo**
- Londonski pakt iz 1915 je obljubljal It del ozemlja (pristanišče Valono in dele Sassena) in protektorat nad ALB

- SHS vlada se na konferenci zavzema za ohranitev meja iz 1913 in albansko neodvisnost, da bi zaustavila italijansko prodiranje
- v primeru pa, da bi Italija dobila Valono, je SHS zahtevala S ALB
- v letih 1920/21 pride do več spopadov Albancev tako z It kot SHS – Italijani so pregnani
- albansko vprašanje je rešeno v Londonu **9. novembra 1921** – **ALB** je priznana kot **neodvisna država v mejah iz 1913**, It je **dan poseben interes** za »zagotovitev albanske neodvisnosti« (= proste roke za vmešavanje v albanske notranje zadeve)

Rapalska pogodba z Italijo 11. decembra 1920:

- It na podlagi Londonskega pakta iz 1915 takoj po vojni okupira del ozemlja SHS (v S delu do Lošinja)
- v Parizu se na začetku zaradi D sploh niso ukvarjali s to mejo
- dodatno It zahteva še Reko
- SHS zahteva, da naj meja poteka po narodnostni meji (Goriška, Istra, Trst, Dalmacija z otoki) brez Beneške Slovenije
- kompromisna **Wilsonova črta** na konferenci ni sprejeta, zato je odločitev prepuščena državama
- pogodba sklenjena v Rapallu 8. – 11. decembra 1920, kjer SHS pod pritiskom GB in F sprejme čisto vse It zahteve
- **It dobi**
 - nekdanje AO dežele: **Goriško, Gradiščansko, Istro, Trst, del Kranjske in Koroške, Zadar z otoki** ⇒ ozemlje se imenuje Venezia Giulia (Julijska krajina) → ½ mio Slovencev ostane brez pravic nacionalnega obstoja
 - **Zadar z otoki Cres, Lošinj, Lastovo in Palagružo**
 - Reka postane neodvisno mesto, a kmalu postane predmet spora
- **It zatem prizna obstoj Kraljevine SHS, se zavzame zanjo v sporu z BG in odtegne podporo ČG dinastiji Petrovičev**
- **rapalska meja: Peč, Jalovec, Triglav, Porezen, Črni vrh nad Novaki, Bevke, Hotedršica, Planina, Javornik nad Cerknico, Snežnik, Kastav, Jadransko morje**
- italijanski manjšini v Dalmaciji so dane ugodnosti na gospodarskem, političnem, kulturnem, jezikovnem in verskem področju
- pozitivno za SHS: vprašanje je rešeno, It se postavi na stran SHS v sporu z BG, je proti vrnitvi ČG dinastije
- **ratifikacija 27. novembra 1921 in januarja 1921 priključitev Julijske Krajine**
- zaradi ogorčenja jugoslovanske javnosti je pogodba objavljena samo v uradnem listu, **zakonsko veljavo** pa dobi šele s kraljevim podpisom **junija 1921**
- pogodbo iz Rapalla so v podrobnostih dopolnjevale **nettunske konvencije iz 1925**
- meja formalno velja do 1947!

② OBDOBJE NAVIDEZNEGA PARLAMENTARIZMA (28. junij 1921 – 6. januar 1929)

Značilnosti:

- **prizadevanje federalističnih sil za spremembo Vidovdanske ustave**
- način združitve izzval ostre reakcije, najbolj na Hrvaškem
- zadušitev socialnih nemirov
- prizadevanje za poenotenje pravnih sistemov
- deželne vlade še ohranijo nekaj pristojnosti, a pridejo povsem pod nadzor osrednjih državnih organov
- politične stranke spreminjajo programske usmeritve in sklepajo nenačelne koalicije
- nastajajo nacionalistične organizacije

- doba navideznega oz. lažnega parlamentarizma
- **parlament postane mesto le navideznega odločanja, prave odločitve vedno bolj v rokah kralja in vlade**
- **klikarstvo** (osebne zveze, podkupovanje), izigravanje ustave in zakonov, **nadmodrivanje**, lažne obljube, hlapčevstvo kralju
- kralj ima dvorne frakcije v NRS in SDS
- proticentralistične stranke HRSS, SLS, JMO si prizadevajo za spremembe ustave in priznanje individualnosti in avtonomije
- HRSS bojkotira parlament

Periodizacija:

1. od 28. junija 1921 do 18. marca 1923
2. od 18. marca 1923 do 8. februarja 1925
3. od 8. februarja 1925 do 11. septembra 1927
4. od 11. septembra 1927 do 6. januarja 1929

1. obdobje (1921 – 1923):

	koalicija (vlada)		opozicija
mar. 1921 - dec. 1922	NRS + DS, JMO, SKS	↔	SLS, HRSS bojkot
dec. 1922 - mar. 1924	NRS + Džemijet, Nemške stranke	↔	DS, SLS, JMO, HRSS bojkot

- predsedniki vlad 1921 – 1923:
 - Pašić (6. marec – 24. december 1921)
 - Pašić (24. december 1921 – 16. december 1922)
 - Pašić (16. december 1922 – 4. maj 1923)
- značilnosti prvega obdobja:
 - **prizadevanje za spremembo ustave**
 - hkrati **težnja centralističnih sil po še večji centralizaciji**
- ustava ukine vse avtonomna deželna in pokrajinska upravna telesa, ukine dotedanje plemenske zgodovinske enote ⇒ država je razdeljena na 33 oblasti na gospodarskih kriterijih
- deželne vlade se s pokrajinskimi upravami zamenjajo julija 1921 in delujejo do **konca 1931**, ko je uveden enoten sistem državne birokratske uprave z **velikimi župani** na čelu (SLO: LJ, MB)
- naloge pokrajinskih uprav: prenos pokrajinskih upravnih zadev na centralni organ v Beogradu, dokler ni urejen celoten sistem
- namen **33 oblasti (od aprila 1922 do 1933):**

- oblast = ozemeljsko območje, teritorialna upravna enota pri upravni razdelitvi države, načeluje ji veliki župan
- ena oblast največ 800.000 prebivalcev
- rahljanje narodnostnih celot, zakrivanje narodnostne sestave
- brisanje starih historičnih kulturnih oz. narodnih enot – imena po glavnih mestih
- **aprila 1922** je sprejet **Zakon o občni upravi**:
 - določeni posli in odnosi med oblastnimi in centralnimi organi
 - veliki župani in sreski poglavarji delujejo po navodilih in pod nadzorom beograjskih ministrov
 - pokrajinska oblast – okraj
 - občina – naselje
 - občina – katastrska občina
 - občina – upravna enota
 - zaradi velikega odpora vpeljani šele 1924
- **aprila 1922** sprejet tudi **Zakon o sreski upravi**
 - srez = okraj (sr. 19C – 1933)
 - NM, Kočevje, KR, MB, JE, MS, Lendava, CE, LJ
- pomen teh aktov: izpeljana je bila predvidena **ustavno teritorialna razdelitev države, Slovenija kot državno-pravni pojem ni več obstajala**
- **16. avgusta 1921** pride do spremembe na prestolu – smrt kralja Petra I. Osvoboditelja, oblast prevzame **Aleksander I. Zedinitelj** (regent od 1909)
- vlado med leti 1921 in 1923 sestavljata NRS in DS (+ JMO, SKS)
- HRSS, Hrvatska zajednica in Hrvatska stranka prava, ki bojkotirajo skupščino, se avgusta 1921 povežejo v **Hrvaški blok**
- z bojkotom se krepi politična kriza → razpad vladne koalicije konec 1922 in nove volitve (HR blok prepričljivo zmaga)
- Davidović se poveže s Hrvaškim blokom, zato se Pribičević odloči oblikovati organizacijo, ki bi ščitila državno enotnost
- HRSS in DS se začneta približevati:
 - problem je, ker se Hrvati ne udeležujejo političnega življenja (zunanji imidž)
 - DS (Davidović) hoče rešiti ta problem in se dogovarja s Hrvati, da bi se spet začeli udeleževati političnega življenja
 - HRSS naj bi zato dobila neke koncesije, čemur nasprotuje Pribičević (ki je tudi DS)
 - Davidović naveže stike z Radićem
 - DS se pridruži zahtevam po reviziji ustave
 - **razcep v DS**: Pašić pravi, da s tako stranko ne more sodelovati (vendar se kmalu vrne)
 - kralj razpusti skupščino in razpišejo se nove volitve z namenom ustanovitve nove radikalne stranke (Davidović in DS) in večjih pristojnosti v rokah kralja
- v času vedno večjih nasprotovanj med centralisti in federalisti se pojavijo nacionalistične organizacije:
 - * **ORJUNA** (Organizacija jugoslovanskih nacionalistov) – bojna in teroristična organizacija DS oz. SDS, ki nastane marca 1921 v Splitu za obrambo proti Italiji, borba proti državnim elementom s fizičnim nasiljem, podpora jugoslovanskemu unitarizmu, aktivna podpora jugoslovanskemu in državnemu nacionalizmu, zatiranje revolucionarnih gibanj, člani: drobni obrtniki, trgovski pomočniki, nižji uradniki, pripravljenost uporabiti tudi silo, v Sloveniji se je pojavila 1924 v Trbovljah, na Primorskem si je prizadevala za osvoboditev slovenskega ozemlja
 - * **HRNAO** (Hrvaška nacionalistična organizacija) – nastala 1922 iz Hrvaškega bloka, za odcepitev Hrvaške od SHS, velikohrvaški separatistični šovinizem, proti vsemu, kar je srbsko in jugoslovansko

- * **SRNAO** (Srbska nacionalna organizacija) – proti hrvaškim in jugoslovanskim gibanjem, za Veliko Srbijo, v rokah NRS (Pašić)
- značilnosti teh organizacij: nacionalizem, antikomunizem, elementi fašizacije

2. obdobje (1923 – 1925):

	koalicija		opozicija
dec. 1922 - mar. 1924	NRS, SDS + Džemijet, Nemške stranke vlada PP (Pašić Pribičević)	↔	DS (Davidović), SLS, JMO, HRSS bojkot
mar. 1924 – okt. 1924	NRS, SDS	↔	HRSS, SLS, JNO, DS – 7. vlada

- okrepitev avtonomističnih strank
- razpisane so nove volitve 18. marca 1923, centralistične sile oslABLJENE, vendar NRS še vedno najmočnejša
- nadaljuje se težnja po reviziji ustave
- **aprila 1923** je sklenjen **Markov protokol** med NRS in HRSS, SLS, JMO
 - Pašić je hotel s tem pridobiti priznanje svoje stranke kot vladne, priznanje ustave in centralistične ureditve
 - v zameno obljubi, da pri vodenju notranje politike ne bodo več uporabljali sile in da ne bodo razdeljevali HR in SLO (sporazum je neuspešen, ker Pašić ne drži svoje obljube)
 - preliminarni sporazum
- **marca 1924 opozicijski (federalistični) blok sestavljajo HRSS (Maček), SLS, JMO in DS (Davidović)** – razpade julija 1926
 - revizija ustave in dosega avtonomije v okviru preurejene SHS
 - niso ostale dosledne
 - tudi Hrvati se odločijo za delovanje v parlamentu
- spričo tega pride do razcepa v DS – **marca 1924 nastane SDS (Pribičević najodločnejši zagovornik centralizma)** = srbska meščanska politika prečanskih dežel, hrvaški ncentralisti, policijsko nasilje
- spomladi 1924 HRSS preneha z bojkotom skupščine in vstopi v vlado
- Pašić odstopi in sestavi novo vlado z NRS in SDS s Pribičevićem
- Radić je v izgnanstvu in stranka je brez voditelja, zato je šibka in dezorganizirana
- **kralj kljub temu poveri novo vlado opoziciji (julij – oktober 1924), ki jo sestavljajo HRSS (Radić), SLS (Korošec), JMO (Spaho) in DS (Davidović)**
- oktobra kralj vlado prisili k odstopu in se ponovno nasloni na Pašića (NRS) – ta od kralja zahteva razpis novih volitev, če hoče, da sestavi novo vlado

3. obdobje (1925 – 1927):

	koalicija (vlada)		opozicija
nov. 1922 – jul. 1925	NRS + SDS	↔	DS, SLS, JMO, HSS
jul. 1926 – dec. 1926	NRS + HSS vlada RR (radikali - Radić)	↔	DS, SLS, JMO
dec. 1926 – apr. 1927	Uzunović: NRS	↔	DS, SLS, JMO

- volitve 8. februarja 1925 so pokazale, da je jugoslovanska politika razdrobljena – zmaga NRS in SDS je bila neznatna le zaradi volilnega sistema, v SLO, na HR in v BiH so prevladale avtonomistične stranke
- kralj spremeni taktiko in Radiću diskretno ponudi udeležbo v vladi, če se javno odpove republikanizmu in federalističnemu programu → **HRSS sprejme**

Vidovdansko ustavo, celotno politično ureditev, dinastijo, monarhijo in državno enotnost (preobrat!), preimenuje se v HSS (protokol o sodelovanju)) – deluje od julija 1926 do decembra 1926

- Pašić pod pritiskom kapitulira in se znebi Pribičevićevih demokratov v vladi
- Hrvati izstopijo iz federalističnega bloka, ki razpade
- zavlada režim RR (radikali, Radić)
- vlado sestavi: NRS (Pašić) + HSS (Radić)
- nastopi navidezen mir
 - kralj se poskuša znebiti Pašića
 - sporazum Pašić – Radić dobi veliko nasprotnikov
 - Radić še kar kritizira radikalce
- pokažejo se nasprotja v vladi, sledijo vladne krize
- 1926 Radić zapusti vlado, kmalu zatem mora odstopiti tudi Pašić (10. decembra 1926 umre od kapi)
- nov predsednik vlade decembra 1926 postane Nikola **Uzunović** (NRS)
 - 4 vlade do aprila 1927
 - prve in edine volitve v organe oblastne skupščine, 1927
- jeseni 1926 vlada pristane na ustavno določene samouprave – edinkrat so izvedene volitve v oblastne skupščine (v SLO večino dobi SLS)
- januarja 1927 razhod NRS in HSS
- radikali iščejo zaveznike tudi v SLO → pride do sklepa **Blejskega pakta julija 1927**
 - **Uzunović povabi SLS v vlado**
 - predsednik vlade Velimir Vukičević obljubi Antonu Korošču nekatere koncesije
 - Korošec opusti zahtevo po reviziji ustave, obljubijo pa mu, da bosta LJ in MB oblast združeni
- SLS že od pomladi sodeluje v Uzunovićevi vladi, jeseni 1927 pa vstopi tudi v Vukičevićevo vlado
- v letu 1927 se izvedejo zadnje volitve pred uvedbo diktature

4. obdobje (1927 – 1929):

	koalicija (vlada)		opozicija
feb. – apr. 1927	NRS + SLS	↔	HSS, SDS
17. apr. 1927 – 27. jul. 1927	Vukičević: NRS + DS, SLS, JMO	↔	KDK (HSS + SDS)
27. jul. 1927 – 6. jan. 1929	Korošec: NRS + DS, SLS, JMO	↔	KDK (HSS + SDS)

- **11. julija 1927 zadnje volitve pred uvedbo diktature** – NRS ostane najmočnejša stranka, a izgubi del na račun DS
- pride do preobrata v politiki SDS (Pribičević)
 - ko je Pribičević 1925 odstranjen iz vlade v opozicijo, se obrne na drugo stran
 - obsodba nedemokratičnih in neparlamentarnih metod vladanja, kraljevega hegemonizma, zahteva po večji avtonomiji občin in federalistični državni ureditvi z novo ustavo
 - poveže se s HSS (Radić) v opoziciji (nekdanji smrtni sovražniki): politični dogovor o skupnih akcijah
 - ⇒ **10. novembra 1927 nastanek KDK (Kmečka demokratska koalicija)** na temelju federalizma
 - zahteva po demokratizaciji, depolitizaciji, enakopravnosti v javnem življenju, avtonomija naj bo zaščitena pred posegi države, enaka davčna politika, nasprotovanje v zunanji politiki
 - toda SDS se ne odreče jugoslovanskemu unitarizmu!

- po oblikovanju KDK je srbska politika jasno pokazala, da ne misli deliti oblasti ⇒ napete notranjepolitične razmere, ostre obtožbe in grožnje v skupščini, izključevanje poslancev iz sej
- aprila – junija 1928 veliko KDK zborov → Radić z združeno opozicijo zahteva novo razdelitev SHS na 4 oblasti (J in S SRB, Jadransko-Podonavska, SLO) – dejansko preureditev države
- vrhunec državne krize: **20. junij 1928** v skupščini **Puniša Račić** (NRS iz ČG) **ustreli Radića** in še enega ter težko rani Radića. ki nato umre (8. avgusta 1928), pogreb ima značaj protivladne, protidržavne in protisrbske manifestacije → velike demonstracije
- delo skupščine je prekinjeno, razglašeno je izredno stanje, pojavijo se zahteve po svobodnih volitvah
- Vukičevićeva vlada po atentatu odstopi → nova vlada s Korošcem
- opozicija (KDK) bojkotira skupščino in namesto v Beogradu zaseda v Zagrebu: nova ustava, svobodne volitve
- **kralj 7. julija 1928 ponudi vlado Korošču**, ki postane mandatar (prvi in edini premier v SHS)
- kralj ugotovi, da so razlike med parlamentarnimi strankami prevelike, zato **6. januarja 1929** razglasi **diktaturo**
 - razpusti parlament, imenuje neparlamentarno vlado s posrednikom med njim in ljudstvom Živkovićem

③ OBDOBJE KRALJEVE DIKTATURE (6. januar 1929 – 1935)

Periodizacija:

- od uvedbe diktature (6. januarja 1929) do sprejetja oktroirane ustave (3. septembra 1931)
- od uvedbe oktroirane ustave (3. septembra 1931) do smrti Aleksandra, volitev in kraljevega namestništva (1934/5)

Razglasitev diktature kralja Aleksandra:

- politični odzivi na atentat 20. junija 1928: HSS zapusti skupščino, njihovo vodstvo zahteva vrnitev na stanje iz leta 1918 → politični prelom med srbskimi in prečanskimi strankami
- to stanje je kralju omogočilo uresničitev svojih načrtov, pri tem so ga podpirali Francozi
- v noči **5./6. januarja kralj s kraljevim manifestom razveljavi ustavo, razpusti skupščino in vzame vso oblast v svoje roke → uvede diktaturo**
- takoj zatem izda štiri uredbe:
 - **vsaka parlamentarna ureditev je zaradi nepremostljivih razlik med strankami nemogoča**
 - Zakonom o kraljevski oblasti in vrhovni državni svet:
 - razglasi se za **nosilca vse oblasti v državi** (izvršne in zakonodajne)
 - država ni več parlamentarna, ampak **dedna monarhija**
 - Zakon o spremembi zakona o občinah in oblastni samoupravi
 - **razpustiti voljene občinske odbore**
 - **preko velikih županov nadzira vso oblast na občinski ravni**
 - imenuje **komisarje**
- omeji demokratične svobodščine
 - **prepoved delovanja vseh političnih strank na verski ali plemenski nacionalni podlagi** → stranke so razpuščene v 2/2 januarja 1929
 - kaznuje se vsak najmanjši sum proti kraljevi vladi
 - **stroga cenzura tiska** – prenehala je izhajati več kot polovica časnikov (Zakon o izpremembah in dopolnitvah zakona o tisku)
 - Zakon o ustavnem sodišču za zaščito države (8. januar 1929) → **neusmiljen pregon** nasprotnikov režima
 - Zakon o zakonodajnem svetu (31. januar 1929) → ustanovi se **zakonodajni svet** iz strokovnjakov za svetovanje vladi, katerega člane imenuje kralj in je le konzultativni organ pri sestavljanju zakonov in uredb (Gosar, Škrlić, Sagadin)
 - Zakon o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna področja (3. oktober 1929)
- oblikuje vlado
 - predsednik neparlamentarne vlade postane poveljnik kraljeve garde **Petar Živković**
 - v vlado vstopijo kraljevi ljudje iz NRS in DS (radikalni in demokratski Srbi) ter 5 oseb iz Hrvaške, vsi zagovorniki unitarističnega režima (tudi A. Korošec)

Razlogi za diktaturo:

- nerešena nacionalna vprašanja, predvsem odnosi med srbskimi in hrvaškimi politiki
- nasprotja med strujami v srbski politiki
- možnost ohranitve nadvlade v centralistično urejeni državi pod srbskim vodstvom
- odgovor na naraščanje nezadovoljstva in socialnih gibanj med kmečkim in delavskim prebivalstvom (gospodarska kriza, izkoriščanje)

Pozitivne spremembe:

- novi zakoni in uredbe, potrebni za funkcioniranje države, ki jih skupščina ni uspela sprejeti
- končano **poenotenje kazenskega in civilnega zakonika**
- uveljavitev **davčne enakosti**
- ustanovitev **Agrarne banke** za posojila kmetom in zadrugam ter odpis dolgov ⇒ koncentracija finančnega kapitala v Beogradu (kar ni pozitivno!)
- preoblikovanje številnih ministrstev, odpustitev odvečnih uradnikov, zmanjšanje korupcije
- pospešena **gradnja šol**
- pospešena **gradnja cest in železnic**

Zakon o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna področja:

- Kraljevina SHS se preimenuje v **Kraljevino Jugoslavijo**
- novo ime ovrže dotedanji kompromisni unitarizem in uvaja integralni jugoslovanski unitarizem in centralizem (= popolna državna enotnost)
- vsi historični simboli so prepovedani → **novi jugoslovanski simboli**
- nova teritorialna razdelitev na **9 banovin** + upravno mesto Beograd:
 - * **Dravska (Ljubljana)**
 - * **Savska (Zagreb)**
 - * **Primorska (Split)**
 - * **Drinska (Sarajevo)**
 - * **Vrbaska (Banja Luka)**
 - * **Donavska (Novi Sad)**
 - * **Moravska (Niš)**
 - * **Vardarska (Skopje)**
 - * **Zetska (Cetinje)**
 - * **mesto Beograd z Zemunom in Pančevim**
- banovina = območje pod banom v kraljevem imenu
- meje banovin so določene **po geografskih**, ne nacionalnih **merilih**, imena po rekah (namerno) – s tem je hotela oblast izbrisati kontinuiteto narodov in dežel ⇒ krepitev centralizma in nacionalnega unitarizma
 - * Dravska banovina (SLO) je edina urejena po jezikovnih mejah: obsega celoten slovenski teritorij v JU razen Bele Krajine, Osilnice in dela Koroške
- državni teritorij razdeljen tako, da Srbi obdržijo večino, kjer je le mogoče
- organizacija banovin:
 - * **omejeno avtonomijo** (nobene samouprave), moč je v rokah Beograda
 - * organi oblasti: **ban**, **banska uprava** (odseki in oddelki) in **banski svet** (posvetovalni organ)
 - * vse 'šefe' imenuje kralj
- oznaka diktature:
 - šestojanuarska
 - vojaška
 - monarho-fašistična } napačne oznake
- zgodovinsko pravilna oznaka: **kraljeva (osebna) diktatura**

Odnos do diktature:

- cerkev: pravoslavna ZA, katoliška PROTI (ker bi učitelje verouka izbrala vlada brez škofove privolitve)
- opozicijske stranke PROTI, vendar pasivno, se ne zoperstavijo – veliko jih gre v konfinacijo, emigracijo (Pribičević) ali so obsojeni (Maček)
- vladajoče stranke (upale na srbsko nadvlado): v Srbiji pozitivno

- javno mnenje: državni udar ni izzval kakšne reakcije, ker so bili ljudje že siti vseh sporov med strankami in korupcije → ljudje so upali, da se bodo stvari z diktaturo uredile in gospodarske težave rešile
- v tujini: Evropa navajena, smatra diktaturo kot začasen ukrep
- komunisti: pozvali k uporni neuspešen, ker so bili prešibki (delujejo v ilegali) ⇒ sledijo represivni ukrepi vlade
- hrvaški ekstremisti: porast separatističnih gibanj na HR, v Bosni in MAK, politična emigracija, po razglasu voditelj separatistov Ante Pavelić pobegne v tujino in tam organizira ustaško gibanje (izvajanje terorizma)
- decembra 1929 pride do preoblikovanja liberalne organizacije Sokol v režimski Sokol Kraljevine JU – vanj so se morale vključiti vse druge konkurenčne športne organizacije, če ne, so bile razpuščene (npr. klerikalni Orel v SLO), članstvo nudi določene privilegije
- režim diktature ni uspel rešiti nacionalnih, gospodarskih in socialnih problemov → večje nezadovoljstvo in upori (predvsem na Hrvaškem in v Makedoniji)
- kralj je prisiljen proglasiti svojo ustavo – 3. septembra 1931 izda brez sodelovanja Narodnega sveta oktroirano ustavo

Značilnost oktroirane ustave 3. septembra 1931:

- vzroki:
 - neuspehi na ekonomskem in gospodarskem področju
 - neuspehi na nacionalni ravni
 - nezadovoljstvo in odpori
 - ni nozranjega miru
 - poslabša se zunanja podpora F, ČS, GB
- **kralj prisiljen legalizirati neustavno stanje → 3. septembra 1931 razglasi oktroirano ustavo = septembrsko ustavo = ustavo Kraljevine JU (velja do 1941)**
- položaj kralja še vedno prevladujoč, ima tako rekoč neokrnjeno oblast
- diktatura s tem ni končana, prekrita je z navideznim parlamentarizmom
- uvedena je **dvodomna skupščina: Narodna skupščina in Senat**, slednji je povsem v rokah kralja (polovico članov je imenoval sam, polovica voljena po kraljevi volji)
- država je še naprej **centralistično urejena z jugoslovanskim nacionalnim unitarizmom**
- državljanske svoboščine ostanejo omejene (cenzura, prepoved strank in združevanja na nacionalni, verski ali regionalni podlagi)
- ni važnejših pozitivnih sprememb
- po obliki vladavine je **nasledstvena ustavna monarhija**
- kralj ima nadzor tako nad zakonodajno kot izvršno oblastjo – je dejanski in formalni šef države
 - imenuje polovico Senata
 - ima pravico razpustiti Narodno skupščino in sklicati nove volitve
 - postavlja uradnike in sodnike
 - razglaša in vlaga zakone, sam odloča pri nesoglasju zakonov
 - oblast izvaja preko ministrov, ki jih lahko imenuje in razrešuje
 - vrhovni poveljnik vojske
 - pravica, da v primeru vojne, uporov, mobilizacije ipd. sprejema izredne ukrepe ne glede na ustavo, ki jo ima pravico tudi suspendirati = 116. člen male ustave
 - ni odgovoren nikomur
 - ne more biti obtožen
 - za vse njegove odločitve je odgovorna vlada
 - poslanci nimajo imunitete
- oktroirana ustava pomeni korak nazaj od Vidovdanske ustave, predvsem pri osnovnih človekovih pravicah

- opozicija je ogorčena tako zaradi nadaljnje prepovedi delovanja strank kot tudi volilnega zakona, izdanega septembra 1931 (zgleduje se po Mussolinijevem, ki ni dajal možnosti za uveljavitev nobenih političnih skupin, ki niso imele podpore kralja)
- **8. novembra 1931** so izvedene **volitve** po novem volilnem zakonu iz 10. septembra 1931:
 - nobenih možnosti za opozicijo
 - določilo o vsedržavnih listah z javnim glasovanjem
 - volitve so javne (z možnostjo kontrole volivcev)
 - najmanj 2/3 poslanskih mest je zagotovljeni listi z relativno večino
 - dovoljena le politična združenja brez etničnega, verskega in regionalnega predznaka → nobena stara stranka ne more več obstajati → enotna združitev opozicije (a je bolj plehka)
 - na volitvah nastopi samo vladna stranka (Narodna lista) z voditeljem Živkovičem
 - meščanske (opozicijske) stranke volitve bojkotirajo
 - vladna Narodna lista dobi preko 300 mandatov
 - vlada za svojo oporo osnuje JRKD

JRDK > JNS > JRZ:

- **maj 1932** ustanovljena JRKD (Jugoslovanska radikalna kmečka stranka), **junija 1933** se preimenuje v JNS (Jugoslovansko narodno stranko)
- demokrati in narodnjani (DS, NRS, slovenski liberalci, del SDS in SKS)
- predsednik: Nikola Uzunović
- centralizem in jugslovanski nacionalni unitarizem
- integralno jugoslovnastvo
- program: zagovarja jugoslovanski nacionalni unitarizem in integralno jugoslovanstvo (kljub temu, da so jo sestavljali nekateri, ki se nekoč niso strinjali s to usmeritvijo)
- na oblasti je vse do **1935**, ko postane **JRZ** (Jugoslovanska narodna zajednica)

Punktacije meščanske opozicije:

- od konca 1931 do 1933 je meščanska opozicija **javno formulirala svoje zahteve v t.i. punktacijah = pogojih za sodelovanje v političnem življenju**
- opozicijo sestavljajo:
 - Srbija: deli NRS (Stojadinović), DS (Davidović), Zemljoradniška stranka (Jovanović), RS; najprej parlamentarizem, nato usklajevanje z drugimi
 - Hrvaška: KDK (HSS + SDS); parlamentarizem, ne priznava Vidovdanske ustave, najprej rešiti/obnoviti državo HR
 - ČG: federalisti
 - BiH: JMO
 - Slovenija: SLS
- **problem** teh punktacij je bil, da **opozicijske stranke niso bile sposobne sestaviti nekega skupnega programa**, temveč so vsaka zase predstavljajo svoje zahteve:
 - ♦ **Zagrebske punktacije (7. novembra 1932):** predstavi jih KDK v Zagrebu, pogoji pod katerimi bi bile pripravljene sodelovati:
 - zahteva po **demokraciji**, steber vsake države je **narodna suverenost**
 - poudarjen **pomen kmečkega stanu**
 - zahteva po novi državni ureditvi, vrnitev na stanje iz 1918
 - hočejo preprečiti nadvlado enega samega naroda
 - obsodba absolutizma, srbskega hegemonizma in centralizma
 - velik odmev v državi – povežejo Pribičevićeve Srbe in HSS
 - zgled ostalim punktacijam

- ◆ **Punktacije vojvodinske opozicije (27. decembra 1932):**
 - **federativna ureditev** države, Vojvodina s Sremom naj postane samostojna federalna enota
 - proti centralizmu in ekonomskemu izkoriščanju Vojvodine
 - zavzemajo se za **narodne manjšine**, ki naj dobijo kulturno avtonomijo

- ◆ **Punktacije SLS / Koroščeve punktacije (31. decembra 1932):**
 - zahteva, da se med štiri države **razdeljen slovenski narod združi (Zedinjena Slovenija)**
 - zahteva **nacionalno individualnost**,
 - obnovitev slovenskih simbolov (ime, zastave),
 - priznanje etnične skupnosti,
 - finančno **samostojnost**,
 - politično in kulturno **svobodo**,
 - radikalno socialno zakonodajo,
 - **enakopravnost** slovenske politične enote v državi
 - podprla je punktacije KDK in JRS

- ◆ **Punktacije JMO / Spahove / Sarajevske punktacije (januarja 1933):**
 - ureditev države **na temelju zgodovinskih političnih enot**
 - skupne zadeve naj bodo le tiste, ki so potrebne za varstvo skupnih koristi
 - **BiH** naj dobi status **federalne enote**

- ◆ Punktacije drugih opozicijskih skupin:
 - punktacije Republikanske stranke (RS)
 - punktacije Zemljoradniške stranke (ZS): vsi kmetje, tudi srbski, so enaki
 - punktacije črnogorskih federalistov: ČG federalna enota
 - punktacije Demokratske stranke (DS)

- skupno:
 - te izjave so jasno pokazale **nesposobnost oblasti reševanja nacionalnega vprašanja v JU**
 - **predlogi za federacijo poznajo le 3 enote – za BiH, Vojvodino in ČG** – zahteve postavljajo le prizadete stranke, nihče ne govori o samoodločbi Makedonije in Kosova
 - **socialna vprašanja** nimajo **nobene vloge**
 - ostre reakcije oblasti - konfinacije, obsodbe

- JNS ostro odgovori: aretacije, konfinacije

- kritika državne oblasti tudi s strani katoliške škofovske konference – **pastirsko pismo (februarja 1933)** proti organizaciji Sokol, ki naj bi vzgajala v militarističnem in centralističnem duhu – prepoved sokolvce preipuščati k zakramentom

Politični razvoj v 30. letih:

- predsedniki vlad:
 - Petar Živković (6. januar 1929 – 4. april 1932)
 - Vojislav Marinković (4. april 1932 – 2. julij 1932)
 - Milan Srškić (2. julij 1932 – 27. januar 1934)
 - Nikola Uzunović (27. januar 1934 – 20. december 1934)
 - Bogoljub Jevtić (20. december 1934 – 24. junij 1935)
- ko Živković ne odgovarja več dvorni kamarili, ga odstavijo – sledi obdobje **kratkotrajnih vlad**

- **politično-ekonomska kriza** v letih **1933/34** v državi narašča, bliža se moralni in gospodarski zlom
- kralj si da izplačevati ogromno apanažo, vse svoje premoženje prenese v CH
- konec 1934 Aleksander spozna, da se bo moral dogovoriti z opozicijo
- **9. oktobra 1934** pride do **atentata** na Aleksandra v Marseillu, kjer je ubit, med organizatorji je tudi Ante Pavelić
- v Beogradu se razširi mnenje, da je umor naročil Mussolini, saj je računal na razpad Jugoslavije

④ OBDOBJE KRALJEVEGA NAMESTNIŠTVA (1935 – 1941)

Kraljevo namestništvo:

- oblast po Aleksandrovi smrti prevzame državno namestništvo s tremi regenti, ker je sin Peter II. še mladoleten:
 - Ivan Petrović, ban savske krajine
 - **Pavle Karađorđević, knez**, bratranec Aleksandra (glavni)
 - Radenko Stanković
- namestništvo prevzame vse obveznosti kralja do Petrove polnoletnosti
- atentat je pripomogel k hitrejšemu zlomu šestojanuarske diktature
- konec 1934 vlada ponudi opozicijskim strankam, da v zameno za priznanje oktroirane ustave ponovno dovoli delovanje vseh strank
- **februarja 1935** se razpišejo nove **volitve** –
 - na volitvah 5. maja 1935 **opozicija doseže sporazum o skupnem nastopu**, osredotočijo se okoli liste Vladka Mačka → lista združene opozicije (KDK)
 - vlada je neprijetno presenečena (ustrahuje, zasmehuje)
- vlada (Jevtić) doseže le skromno zmago, vendar kljub temu dobi 300 mandatov
- opozicija se na podlagi teh rezultatov odloči bojkotirati skupščino
- knez Pavel sklene zamenjati vlado – Jevtić junija 1935 odstopi
- neuspeli dogovori o vstopu Mačka v vlado, ki zahteva spremembo ustave
- **julija 1935** je sestavljena **nova vlada iz NRS, JMO in SLS (avgusta JRZ)**; predsednik: Milan **Stojadinović** (vlada junij 1935 – februar 1939)
 - težka naloga: rešiti gospodarsko krizo in hrvaško vprašanje
- Maček zahteva spremembo ustave in preureditev JU v 6 oz. 7 federalnih enot
- Stojadinović se odloči za politiko trde roke
- kraljevo namestništvo vlada do državnega udara 27. marca 1941

Politični razvoj ob volitvah:

- predsedniki vlad: Milan Stojadinović (jun. 1935 – feb. 1939)
Dragiša Cvetković (feb. 1939 – mar. 1941)
Dušan Simović (mar. 1941 – jan. 1942)
- Mačkov poskus za spremembo ustave propade
- 5. maja 1935 na volitvah združena opozicija dobi več kot 1 milijon glasov, Jevtićeva lista pa 1, 7 milijona
- poslanci KDK bojkotirajo skupščino
- knez Pavel ni zadovoljen z Jevtićem → postavi novega predsednika vlade Stojadinovića
- Stojadinovićeve vlada je sestavljena iz predstavnikov NRS, JMO in SLS ter se je uspela obdržati več kot 3 leta
- postavljena je bila pred težko nalogo: rešiti je bilo potrebno gospodarsko finančno krizo in hrvaško vprašanje
- v opoziciji se znajdejo del JNS in Maček (ta zahteva vrnitev na stanje iz l. 1918 in zvezno državo s 6 ali 7 federalnimi enotami)
- Stojadinoviću uspe stabilizirati dinar, izkaže se kot uspešen poslovnež in finančni strokovnjak, razširi se mnenje, da je na oblast prišel »pravi človek«

Jugoslovanska radikalna zajednica (JRZ):

- ustanovljena **avgusta 1935 iz NRS, SLS in JMO**
- ker večina NRS sodeluje v Stojadinovićevi vladi, pride do razcepa v stranki → Stojadinović sklene ustanoviti novo stranko (JRZ) kot novo režimsko stranko (prej je to vlogo imela NRS)
- predsednik: **Stojadinović**, podpredsednika: **Korošec in Spaho**

- za razliko od NRS, ki je nameravala nadomestiti vse druge stranke, je JRZ nastala z združitvijo treh strank – to naj bi dajalo **vtis večje trdnosti** in utrjevalo moč nove vlade
- skupno JNS in JRZ: ustanovljeni sta bili v okviru oktroirane ustave (zato je njun cilj ohranitev sistema, uveljavljenega z ustavo), zagovarjata **nacionalni unitarizem in državni centralizem**
- v zunanji politiki je vidna **naklonjenost do fašizma** – čas Stojadinovića je obdobje **(ekonomskega) sodelovanja z It in D** ⇒ JU postaja vedno bolj odvisna od njiju
- SLS je v okviru JRZ delovala v SLO, ponovno so začele delovati tiste organizacije po banovinah, ki so prenehale delovati (stanovske, prosvetne, telovadne...)
- **SLS** podpira centralistični režim v Beogradu, v SLO prevzame absolutno oblast, zavzema se za **samostojnost na prosvetnem, kulturnem in ekonomsko-socialnem področju (avtonomija!)**
- februarja 1939 se JRZ razcepi, ne deluje več kot celota, stranke v njej začnejo delovati samostojno
- po oblikovanju nove vlade in ustanovitvi JRZ, JNS (Živković) pride v opozicijo in izda t.i. Pohorske punktacije

Pohorske punktacije JNS:

- **avgusta 1935** na Pohorju
- podpirajo politiko kralja Aleksandra in **unitaristični** program (Srbi, Hrvati in Slovenci so v etničnem pogledu en narod)
- zahtevajo **decentralizacijo oblasti in banovinsko upravo**, čimprejšnjo rešitev hrvaškega vprašanja v okviru JU
- na kongresu februarja 1936 v Splitu se njihove zahteve poostrijo, zato Korošec ni dovolil objave teh punktacij

Vlada Milana Stojadinovića:

- pred seboj ima dve nalogi: gospodarsko in nacionalno vprašanje
- začetki so obetavni (svoboda tiska, dovoljeno delovanje strank (razen KP), pomilostitve zapornikov), a kljub temu ne izpolni pričakovanj
- Stojadinović v vrste JRZ sprejema **različne politične skupine** (želi postati predstavnik srbskega naroda) → pride do **razkola** med Stojadinovićem in glavnim odborom **NRS**, ki gre v opozicijo
- vlada je kombinacija predstavnikov gospodarskih in političnih krogov Srbije, ker naj bi to bila neka srednja rešitev med najbolj konzervativnimi vrstami okoli JNS in na drugi strani HSS, ki je želela preureditev države → JRZ bi tako postala dovolj močna, da bi pritisnila na HSS in ta bi sprejela oktroirano ustavo
- JRZ ima do vodstva HSS spravljivejši odnos, ker je vlada raje videla, da se opozicija krepí okoli Mačka kot pa okoli separatističnih in anarhističnih gibanj
- v 2/2 30. let obstajajo v JU 3 meščanski bloki:
 - **JRZ** (Stojadinović) (1935)
 - **JNS** (Jevtić) (1933)
 - **KDK** (Maček) (1927)
- Maček se dogovarja tako z JRZ kot tudi z JNS, pri obeh zahteva volitve v konstituantu (JRZ je temu proti), po dolgih dogovarjanjih se podpiše sporazum

Sporazum opozicije in Blok narodnega sporazuma:

- podpisan v Farkašićih pri Sisku, **8. oktobra 1937**
- je **sporazum med KDK in srbsko združeno opozicijo (HSS, SDS, NRS, DS, ZS) o notranji preureditvi države v okviru opozicije**
- zahteva, naj nova vlada razglasi nov začasni ustavni zakon kot dogovor Srbov, Hrvatov in Slovencev iz vseh strank:
 - o nasledstvena, ustavna in parlamentarna monarhija

- o zjamčene državljanske in politične svoboščine ter parlamentarna oblika vladavine
- o razpis novih svobodnih volitev v konstituanto z novim volilnim zakonom
- o parlament
- o ustava velja le, če jo podpre večina srbskih, hrvaških in slovenskih poslancev
- s tem sporazumom je bil ustanovljen **Blok narodnega sporazuma**, sestavljen iz sodelujočih strank

Konkordat s katoliško cerkvijo:

- **julija 1935** je podpisan sporazum med jugoslovansko vlado in papeško stolico in **julija 1937** dan v ratifikacijo v Narodno skupščino
- demonstracije
- konkordat je sprejet, a si ga Stojadinović ne upa dati v ratifikacijo še senatu, zato poskus konkordata propade?

- HSS se združi z opozicijo (Blok narodnega sporazuma)
- Maček odklanja Stojadinovića v pogovorih za nadaljnja vprašanja ⇒ rešitev hrvaškega vprašanja tako ni mogoča → nezadovoljstvo v GB in F, ki želita mir v JU

Volitve 11. decembra 1938:

- JRZ zaradi odpora Mačka (HSS) ni uspela postati skupna stranka v državi – na to kaže sporazum in krepitev opozicije
- Stojadinović hoče poračunati z opozicijo, zato razpiše nove volitve
- volitve so javne
- rezultati so presenečenje, ker je Stojadinović pričakoval prepričljivo zmago, vlada pa je dobila le skromno večino (54,1% ⇔ 44,9%), vendar je kljub temu dobila preko 300 mandatov
- **JRZ** nastopi samostojno ⇒ **306** mandatov
Blok + JNS ⇒ 67 mandatov
- razlogi za slabo podporo Stojadinoviću:
 - dvojna igra v zunanji in notranji politiki (odvisnost od D in It)
 - nasprotniki so bili HSS, separatisti, Sokolstvo (ostane povezano z JNS), srbska pravoslavna cerkev (konkordat), generalštab in srbska meščanska opozicija
 - separatistične sile
- ponovno se začne **kriza** v državi, saj je bila bilanca države slabša od tiste, ki jo je Stojadinović predstavljal in je bila odvisna od D in It
- začnejo se krepiti separatistične sile
- ustanavljajo se koncentracijska taborišča v boju proti komunistom
- popularnost Stojadinovića upada, zato hoče najti **grešnega kozla** – najde ga v Korošču (notranji minister), ki se ni strinjal z nekaterim delovanjem stranke – državnim uslužbencem je dovolil, da volijo po svoji vesti → **Korošec** konec **decembra 1938 odstopi**
- opozicija spet bojkotira skupščino
- knez Pavel od Stojadinovića zahteva, naj hitro uredi nacionalne (hrvaške) probleme, vendar so dogovori med Mačkom in Stojadinovićem neuspešni zaradi različnih konceptov o preureditvi države (centralizem ⇔ federalizem)
- jasno postane, da zaradi takega razhajanja ne bo prišlo do sporazuma, dokler bo Stojadinović predsednik vlade ⇒ **knez Pavel odstavi Stojadinovića** in na njegovo mesto **imenuje Dragišo Cvetkovića (februarja 1939)**
- Cvetković postane tudi predsednik JRZ, medtem ko gre Stojadinović v opozicijo, kmalu ga tudi izključijo iz stranke
- Cvetković dobi isto nalogo: **rešiti hrvaško vprašanje in hrvaško-srbske odnose**, ne da bi se zanetila vojna na jugoslovanskih tleh

Sporazum Cvetković- Maček:

- med **aprilom in avgustom 1939** potekajo **razgovori** med Mačkom in Cvetkovićem, ki se dogovarja kot opolnomočenec kralja:
 - število federalnih enot v državi → ker dogovori ne peljejo nikamor, se dogovorijo o oblikovanju samo ene enote – banovine Hrvaške
 - preoblikovanje banovine Hrvaške
 - zatakne se pri mejah – Maček zahteva tudi tista ozemlja, ki niso bila poseljena s Hrvati (Bačka, Dubrovnik, Kotor, Bosno, Srem)
- **26. avgusta 1939** pride do podpisa **sporazuma o ustanovitvi Banovine Hrvaške** in s tem je izvedena preureditev države
- razlogi za sporazum:
 - notranji
 - pritisk KDK
 - porast avtonomnih teženj v SLO, Bosni, Vojvodini
 - rezultati volitev
 - gospodarski položaj, ki je zahteval stabilizacijo razmer
 - podpora HSS in HR
 - zunanji
 - anšlus (13. marec – 10. april 1938) in vojna nevarnost
 - priključitev Sudetov k D – Münchnski sporazum (29. september 1938)
 - It zasedba ALB (7. april 1939)
 - odcepitev SK od ČSR (16. marec 1939) – postavi se vprašanje ali se lahko podobno zgodi tudi v JU, ker hrvaški separatizem postaja vse močnejši
- ⇒ **Banovina Hrvaška postane posebna avtonomna državno-pravna enota v okviru Kraljevine Jugoslavije**
- ⇒ **nova vlada z Mačkom kot podpredsednikom in drugimi predstavniki JMO, SDS, SLS...**
- na podlagi tega sporazuma je razpuščena Narodna skupščina, ki je bila sestavljena decembra 1938
- sledijo ukazi o prenehanju mandatov dotedanjih senatorjev in razveljavitveni zakoni o volitvah, tisku in združevanju
- ban postane I. Šubašić
- → zapleti in zaostrovanja razmer v državi – sporazum je prepozen, nedosleden in krivičen

Banovina Hrvaška:

- obsega **Primorsko in Savsko banovino + del Srema, črnogorsko Primorje, dele Bosne, Dubrovnik...** (dele Vrbaske, Drinske, Donavske in Zetske banovine)
- brez občin z večinskim srbskim prebivalstvom
- dobi **lasten Sabor**, vendar volitve zaradi izbruha WW2 ni bilo
- **avtonomna vlada**
- → korenita sprememba državnega ustroja JU
- po 116. členu oktorirane ustave avtonomna vlada dobi veliko pristojnosti:
 - samostojno odločanje o kmečki, trgovinski, industrijski in socialni politiki, prosveti, pravosodju, notranji upravi...
 - obdrži zunanje zadeve, vojsko, državno varnost, zunanjo trgovino in skupne dele financ
 - ban je podrejen kralju in Saboru!, ne pa centralni oblasti
 - financiranje po uredbi iz marca 1930
 - del prihodkov z lastnega ozemlja

Nasprotniki in zagovorniki:

PROTI

- disidenti JRZ (Stojadinović)
- vojska
- glavni odbor NRS
- večji del DS (Davidović)
- del srbske pravoslavne cerkve
- del HSS (meni, da Hrvaška ni dobila dovolj pri tem sporazumu)
- rimsko-katoliška cerkev
- ustaši (sporazum imajo za izdajo hrvaških interesov, premajhen izkupiček dogovorov)
- It, H, BG, nemška manjšina

ZA

- levo krilo DS (Ivan Ribar)
- kraljevo namestništvo
- ZR levica (okoli Jovanovića)
- SDS (Srbov na Hrvaškem)
- GB

Odmevi v Jugoslaviji:

- zaradi WW2 ni dejanske pravne potrditve
- odpor v Bosni, ker so nekateri njeni deli vključeni v Banovino Hrvaško – protestirajo proti razkosanju dežele
- Makedonci zahtevajo priznanje nacionalne individualnosti
- avtonomistične težnje tudi v ČG
- delajo se načrti za Banovino Slovenijo
- pojavi se vprašanje tretje banovine Srbije in njene razmejitev (samo četrtnina prebivalstva bi bili Srbi, ostali so Hrvati in Bošnjaki)
- 700.000 Hrvatov ostane zunaj Banovine

Jugoslavija po sporazumu:

- proces reorganizacije ni bil izveden do kraja:
 - spori okrog meja
 - delokrog
 - vprašanje federalnih enot
 - izbruh WW2
- Banovina Hrvaška ni bila konstituirana v celoti, saj Sabor ni bil izbran
- **sporazum je politični kompromis med hrvaškimi in srbskimi silami, vendar ne prinese pomembnejših sprememb v notranji in zunanji politiki – ni demokratizacije, separatistične sile se še naprej krepijo**
- **jugoslovansko vprašanje** je tako ostalo odprto, čeprav obstajata 2 načrta:
 1. **Maček zahteva najprejsvobodne volitve in nato preureditev države**
 2. **Srbi in Slovenci so najprej za preureditev države in potem za volitve**
- Narodna skupščina je razpuščena
- ker Cvetković ne razpiše volitev, **vlada dobi vsa zakonodajna pooblastila!**
- parlamenta ni več od 1938!
- na pragu je WW2

ZUNANJA POLITIKA JUGOSLAVIJE 1921 - 1941

Obdobje 1921 – 1929:

- notranja majavost Kraljevine SHS je dajala Kraljevini It možnost okrepitve političnih in gospodarskih interesov na njenem ozemlju
- marsikdo ni bil zadovoljen z določili pariške mirovne konference, predvsem H se ni sprijaznila z izgubo in je težila k reviziji meja, pritoževala se je tudi BG
- ROM je po WW1 dobila Besarabijo in jo je strah pred SZ
- razmere so prisilile ČSR, SHS in ROM, da se začnejo v začetku 20ih let povezovati in sklenejo politično obrambno zvezo proti revizionizmu H in BG, imenovano **Mala antanta (1920/21) = politična obrambna zveza SHS, ROM in ČSR po WW1, katere poglavitni namen je obramba pred revanšizmom in revizionizmom premaganih držav**
 - gre za **več dvostranskih pogodb**, v katerih so si obljubile medsebojno pomoč v primeru, da bi bila katera od njih napadena, med 1920 – 1938 se večkrat sestanejo zunanji ministri in sklepajo pogodbe
 - najprej je bila le zveza, v katero želijo pritegniti tudi GR in POL
 - konec 1919 ČSR predlaga sklenitev obrambne zveze v primeru H napada
 - 14. avgusta 1920 JU – ČSR
 - 1921 ROM – ČSR
 - 1921 JU – ROM
 - Mala antanta **postane opora F pri preprečevanju prodora boljševizma v Z Evropo in ohranitev določil versajske pogodbe**
 - Mala antanta **popušča, ko se 1938 ROM in JU začneta povezovati z D in It, in razpade 29. septembra 1938 z Münchnskim sporazumom** o D priključitvi Sudetov
- zunanji odnosi z:
 - Bolgarijo:
 - ~ največ težav
 - ~ napadi komitskih VMRO odredov v Makedoniji, ki je razdeljena med GR (egejska), BG (pirinska) in SHS (vardarska)
 - ~ spor je predvsem med BG in SHS, marca 1923 skleneta sporazum o sodelovanju (bolgarski zunanji minister Stambolijski), a postane neučinkovit po likvidaciji Stambolijskega
 - ~ po državnem udaru v BG se vpadi ponovno začnejo, zaprtje meja 1927 – 1929
 - ~ BG da zatočišče fašistom Anteja Pavelića
 - Grčijo:
 - ~ prva leta po WW1 ni težav
 - ~ skupni interesi za preprečitev It prodora preko ALB in vdorov VMRO
 - ~ poseben status SHS na železnici in delom пристanišča Solun → manjši nesporazumi → 1929 urejeno s konvencijo
 - Romunijo:
 - ~ ni konfliktov
 - ~ združuje ju skupna politika proti revizionizmu H in BG ter skupno sodelovanje v politiki Male antante
 - Albanijo:
 - ~ novembra 1921 v Londonu sprejet sklep o neodvisnosti v mejah iz 1913, toda It ima poseben status za ohranitev te 'neodvisnosti' oz. vmešavanja v politiko
 - ~ Italija spodbuja iredentizem do Kosova, finančno pomaga imigraciji, organizira napade v SHS

- ~ cilj SHS je najti v ALB take ljudi, ki bodo nasprotovali italijanski politiki predsednika vlade Ahmed Beg Zoguja, ker le-ta pride iz jugoslovanskega pod italijanski vpliv
- ~ vedno bolj postaja italijanska kolonija
- Italijo:
 - ~ **12. novembra 1920 rapalska pogodba** ne zadovolji pogoltnosti It, ki ne umakne svoje vojske iz Dalmacije (problem svobodnega pristanišča Reke)
 - ~ 1920 – 1922 borba med aneksionisti (d'Annunzio) in avtonomisti (avtonomna svobodna Reška država)
 - ~ SHS vlada ne reagira zaradi italijanske vojske
 - ~ desnica se upre – d'Annunzijeve aneksionisti izvedejo državni udar (marca 1922)
 - ~ oktobra 1922 oblast prevzame Mussolini, do 1925 je sklenjenih več pogodb z SHS:
 - **santamargeritske konvencije (23. oktobra 1922)**: mejne linije okoli Zadra in Reke, evakuacija italijanske vojske iz tega območja, reška luka, železnica Reka – SHS
 - **rimске konvencije (27. januarja 1924)**: ukinjena je reška država in Reka je priključena It, obe pristanišči Baroš in Delta pripadeta SHS, It dobi v najem del luke za 50 let; pravice jugoslovanske manjšine enake italijanski manjšini; železnica iz Reke je skupna; pakt o prijateljstvu in sodelovanju
 - **beograjske konvencije (poleti 1924)**: plovba v obmejnem pasu, trgovina, SHS sprejme velike obveznosti, favoriziranje italijanske strani, večje koncesije It
 - **nettunske konvencije (julija 1925)**:
 - 32 pogodb
 - železnica, turizem, Reka, arhivi, bolnišnice, pravna pomoč...
 - popuščanje italijanski strani, ker hoče Aleksander skleniti dolgoročno pogodbo z It, v kateri bi bile dokončno priznane meje po Rapallu, okrepitev gospodarskih odnosov, imeli skupno obrambo Jadrana
 - v zameno SHS zahteva, da It ne podpira revizionistične politike H in BG in hrvaških separatistov ter da opusti vrakršne vojaške načrte v ALB in Dalmaciji
 - SHS jih zaradi notranjih razmer ne da v ratifikacijo, zato It okrepi protijugoslovansko aktivnost na Balkanu
 - novembra 1926 It podpiše tiranski pakt z ALB → še več koncesij It v ALB
 - SHS s F podpiše pakt o prijateljstvu in tajni vojaški sporazum
 - 1927 drugi tiranski pakt med It in ALB → vojna zveza
 - nettunske konvencije ratificirane šele poleti 1928 po umoru Radiča, ko deluje okrnjena skupščina

Značilnosti zunanje politike Jugoslavije 1929 – 1941:

1. okrepljena vloga Male antante v 1/2 30. let
 - **vloga Male antante se 1929–30 poveča** zaradi višje stopnje organizacije: podaljšanje bilateralnih pogodb, podpisan splošni akt o spravi, arbitraži in reševanju sporov po sodni poti, statut, tristrana vojaška konvencija, sporazumi za nedoločen čas
2. povezovanja v Balkansko antanto 1934 v Atenah
 - 14 držav

- nastane pod vplivom GB in F (za ohranitev versajskega sistema), bojazni pred bolgarskim revizionizmom in okrepljene politike italijanskega imperializma na Balkanu
 - države podpisnice (JU, TR, ROM in GR) sodelujejo že od začetka 30. let v bran ohranitve meja iz pogodbe v Neuillyju
 - 1930–33 redne skupščine
 - **9. februarja 1933** v Atenah podpisan **Balkanski pakt med JU, ROM, GR in TR**, z možnostjo priključitve BG, če bo sprejela pakt
 - garantiranje meja in skupna obramba
 - kljub podpisu nasprotja ostajajo
 - pakt predstavlja težavo It in D, zato ga skušata razbiti
3. **preobrat v zunanji politiki: od francoske k nemški orientaciji v političnem in ekonomskem pogledu**
- 1934 v Marseillu ubit kralj Alesander pomeni začetek preobrata v zunanji politiki → konec tesne povezanosti F in JU, Stojadinovičeva politika je v znaku navezave z D
 - začne se odstopanje od sistema kolektivne varnosti (Mala in Balkanska antanta) in uveljavljanje bilateralnih sporazumov (Pakt o večnem prijateljstvu z BG 24. januarja 1937 in Pakt o prijateljstvu z It 25. marca 1937)
 - s prihodom **Stojadinovića** (1935 – 1939) začne pomen Balkanskega pakta slabeti, ker brez vednosti ostalih držav sklene JU – BG prijateljsko pogodbo
 - knez Pavle vodi pronemško politiko
 - nereagirane F na nemško priključitev Porenja
 - nepomembna gospodarska vloga F v JU
 - JU je primorana gospodarsko sodelovati s sovražnimi državami
 - Stojadinović tudi ne sodeluje na rednih sestankih Male antante, očitno postane, da se zunanja politika vse bolj podreja It in D, popolna izolacija ČSR ⇒ Mala antanta razpade 28. septembra 1938, zmanjša se vloga JU v Društvu narodov
4. manjša vloga JU v Društvu narodov od leta 1935 dalje
- do 1935 je stalen aktiven član
 - JU odklanja sistem kolektivne varnosti
5. sklenitev sporazumov z BG in It 1937
- podpis **prijateljskih sporazumov z BG (24. januarja 1937) in It (25. marca 1937)** je znamenje, da JU zapušča politiko Male antante
 - zaradi strahu pred D se F povezuje z It in SZ (v JU najdejo zatočišče ruski politični begunci) → podpisi paktov 1935
 - JU, ki nasprotuje SZ, se v odmev začne približevati D
 - sodelovanje z D ima predvsem gospodarski pomen, zlasti po sankcijah proti It in anšlusu A
 - JU mirno sprejme Sile osi in njihovo napredovanje
 - toda zato se znajde v **politični izolaciji sredi fašističnih, nacističnih in revizionističnih držav** + pa še slabo vojsko ima
 - po 1938 je že **popolnoma odvisna od D gospodarstva**
 - Stojadinović se je pripravil z It dogovarjati o razdelitvi ALB
 - tudi Cvetković ne spremeni politike (odvisnost JU od Sil osi) → neaktivnost v zunanji politiki pri It in D zavzemanju ALB, GR in ČSR
6. propad Male antante 28. septembra 1938 in oslabitev Balkanske antante

1939 It in D vedno bolj priključujeta odvisnost JU nase.

Hitler hoče mir na Balkanu in celo odvrne Mussolinija od napada na JU.

25. marca 1941 pristop JU k Trojnemu paktu.

GOSPODARSTVO JUGOSLAVIJE MED OBEMA VOJNAMA

Osnovne značilnosti:

- veliko **strateških surovin** (boksit, krom, cink, antimon, molibden, živo srebro) in drugi **naravni potenciali** (gozd, volna, poljedelstvo, bombaž, riž, mak, južno sadje)
- kljub temu se gospodarstvo razvija **zelo počasi**, za evropske razmere JU velja za zaostalo državo, razlike do razvitih pa ostajajo vedno večje
- davek zgodovini: predolgo pod turško oblastjo, pozno ukinjen fevdalni sistem ⇒ povzroči zapozneli kapitalistični razvoj
- država **ni** imela izdelanega **načrta** o modernizaciji in gospodarskem razvoju – vladajo zakoni stihije (= nenačrtno, *nekontrolirano dogajanje*)
- JU je pretežno **agrarno-kmetijska država**
- velik del državnega proračuna so polnili **dohodki od monopola** (tobak, sol, petrolej, vžigalice, cigaretni papir...)

Težave pri nastajanju skupne ekonomske politike:

- združevanje različnih delov države v eno celoto – dežele so se razlikovale po ekonomski moči (najbolj razviti deli so bili SLO, HR, Vojvodina in Beograd z Zemunom)
- cvetoče panoge po področjih:
HR – bančni kapital
Bosna, SLO, Hrvaška s Slavonijo – gozdna industrija
Dalmacija – pomorski promet, turizem
ČG – turizem
MAK – tobak
- posledice vojnih pustošenj (predvsem SRB in ČG; D, A, BG plačujejo vojne reparacije)
- obstoj **nasprotij med razvitimi** (SLO, HR, Vojvodina) **in nerazvitimi** (MAK, ČG) pokrajinami
- **nasprotja v gospodarskem in družbenem sistemu** (nesorazmerja med uvozom in izvozom, med zaostalim gospodarstvom in nerazvito industrijo, med bazno in predelovalno industrijo, med delom in kapitalom)
- neenakomerno porazdeljena gospodarska moč
- ostre politične borbe za zagotovitev razvoja lastnih nacionalnih gospodarstev (SRB izkorišča svojo hegemonijo za pridobivanje financ in koristi ter vleče dobičke iz davkov, HR obvladuje finančni kapital in ga poskuša zadržati na Hrvaškem, SLO izrablja prednosti velikega jugoslovanskega tržišča in poceni surovin)
- različni sistemi in standardi
 - ~ neenak denarni in kreditni sistem (ob nastanku krožijo **štiri valute**; avstrijska krona, srbski dinar, črnogorski perper in bolgarski lev) ⇒ najprej se mora oblikovati nova valuta, dinar je pri menjavi močno precenjen (menja se na škodo slovenskega in hrvaškega gospodarstva, 1925 – 1931 se dinar stabilizira, do 1931 postane konvertibilen)
 - ~ različna davčna zakonodaja, obstaja **pet davčnih sistemov** (srbski, črnogorski perper, madžarski, bosanski in avstrijski) – izenačenje do 1928

Obdobja gospodarskega razvoja:

1. **od 1918 do 1924: obdobje izenačitve monetarnega sistema in ugodnega gospodarskega položaja** (Z Evropa je izgubila izvoznico kmetijskih izdelkov – SZ, zato se je za države V in JV Evrope odprl trg, cene naraščajo, za SHS pomeni to močan dotok dohodkov)

2. **od 1925 do 1929: obdobje relativne stabilizacije** (dinar postane konvertibilen, pritek tujega kapitala, proračun je uravnotežen), ta gospodarski razvoj se začne proti koncu 20. let zaustavljati
3. **od 1930 do 1935: obdobje svetovne gospodarske krize** (nezaposlenost delavcev, padec mezd, zadolženost kmetij, izpad vojnih reparacij, država je zadolžena, nesposobno dražavno vodstvo, prepolovljen narodni dohodek, priseljevanje iz ZDA nazaj v JU, krediti se ne uporabljajo za prave namene in se ne morejo izplačati nazaj)
4. **od 1935 do 1941: obdobje postopnega izhoda iz krize** (proizvodnja se počasi oživlja, naslonitev na D in It, država skuša reševati problem kmečkih dolgov, racioniziranje živil z nakaznicami ali brezmesnimi dnevi...)

Značilnosti kmetijstva:

- nesorazmerno veliko število **drobnih kmečkih gospodarstev** (3/4 prebivalstva je kmetov (popisa 1921, 1931))
- **velika razdrobljenost** (2.000.000 majhnih gospodarstev: 2/3 gospodarstev do 5 ha, manj kot 1/3 5–20 ha, 2,5% 20-50 ha, 0,4% nad 50 ha)
- majhna gospodarstva niso dajala tržnih viškov in niso bila sposobna naprednejšega kmetijstva (potrebuje 7+ ha, ne morejo zaposliti niti vseh družinskih članov)
- neugodno razmerje med površino orne zemlje in številom kmečkega prebivalstva v primerjavi z Evropo (114 ljudi na 100ha, slabše le še BG, 116preb/100ha) - prihaja do agrarne prenaseljenosti, višek prebivalstva v kmetijstvu, počasen gospodarski razvoj, država ne zmore preusmeriti viška v druge panoge
- agrarna **prenaseljenost** (viški se selijo v mesta, kjer pa zaposlitev zaradi nerazvitosti industrije ni mogoča)
- nizki donosi kmetij
- **nizka tržnost in nizki dohodki**

Kmetijska politika:

- država **nima sistematične kmetijske politike** – kmetijstvo ni prioriteta, kljub temu, da je JU pretežno kmetijska država (nič ni narejeno v smeri prehoda na predelave kultur v večjem obsegu, uporabe umetnih gnojil...)
- važni so samo izvozni viški
- glavni ukrepi so le:
 - agrarna reforma
 - razdolžitev kmetov
 - kmetijski krediti
- zaradi krize so vladajoči sloji prisiljeni izvesti **agrarno reformo**
 - od 1919
 - novi lastniki naj bi preseženo zemljo dobili zastonj, a ni bilo tako
 - novi lastniki: dobrovoljci, kolonisti, nmestni interesenti
 - posestva 57-288 ha razdeliti ob odškodnini (1919):
 - reforma je dolga, nedosledna, nepopolna, kompromisna in komplicirana
 - je le sredstvo za urejanje socialnih sporov in pridobivanje političnih glasov
 - ima nacionalni značaj, ker je naperjena proti veleposestnikom, ki so tujci, in favorizira Srbe
 - razdeljeno 1,5 milijona ha med 23.000 dobrovoljcev, 25.500 kolonistov in 186.000 mestnih agrarnih interesentov
- **kmetijski krediti** (ni ustrezno rešeno):
 - značilnost gospodarstva je prezadolženost prebivalstva (skoraj 1/3 gospodarstev, najbolj v SLO, na HR in v Vojvodini, ker imajo intenzivnejšo kreditno organizacijo, večina kmetov živi od kreditov), kmetije so nato prodane na dražbi
 - vzroki za zadolžitev: padec cen, davki, svetovna kriza

- 1932 Moratorij na kmečke dolgove v vseh podonavskih državah: črtanega je polovica dolga v 12 letih
- 1936 Uredba o likvidaciji kmečkih dolgov – država prevzame vse obveznosti kmetov do bank in zadrug, v ta namen je bila ustanovljena Privilegirana agrarna banka (kmet je moral polovico dolga plačati v 12 letih, polovica mu je bila odpisana)
- Šele 1945 Zakon o izbrisu vseh dolgov, manjših od 5.000 din ter dolgov tistih, ki so bili na strani NOB

Industrija:

- **prehrambena, tekstilna, lesna**
- boksit (1. Eur, 2. svet), Pb (1. Eur, 5. svet), krom (1. Eur, 6. svet), antimon (1. Eur, 4. svet), živo srebro (2. Eur, 2. svet), baker (2. Eur, 8. svet)
- neizkoriščene so izjemne naravne danosti – nahajališča rud (Bor in Trebča veljata za največja rudnika v Evropi)
- **nesorazmerna stopnja razvitosti**
- zaposlenost v industriji le 10%, največ v SLO, najmanj v ČG, na Kosovu in v Sandžaku
- **dvojni vpliv skupnega jugoslovanskega tržišča:**
 - + razširitev tržišča
 - izključitev dotedanjih oskrbovalcev (ostanejo zunaj države)
- **industrijska politika ni plansko vodena:**
 - svobodna dejavnost domačega kapitala z državno zaščito
 - svobodna dejavnost tujega kapitala z državno zaščito
 - posebna zaščita industrijskega kapitala s carino (železniška tarifa, davčni sistem, državne nabave)
 - zaščita domačega in tujega kapitala s posrednimi zaščitami
 - pasivno izkoriščanje

Obrt:

- ima **posebno mesto** v gospodarstvu JU, saj je bila industrija premalo razvita
- **najbolj napredovala** po obsegu, kakovosti in tehnični opremljenosti
- za takšno rast so potrebni določeni predpogoji:
 - ugoden položaj velikih kmetov v žitorodnih krajih (obrniki niso samooskrbni)
 - povečanje stanovanj v velikih mestih
 - razširitev meščanstva in uradništva
 - carinska zaščita pred tujo konkurenco
 - ni potrebe po velikem kapitalu
 - tuj kapital redko vstopal v obrt
- **obrtiški delavci so manj zaščiteni** in imajo veliko težji položaj kot industrijski delavci (vajenci 2 leti zastoj dela v delavnici in gospodinjstvu)

Promet:

- **slaba prometna povezanost S in J področij države**
- opazen napredek, vendar glede na pomembnost in potrebe premajhen (gradnja, tehnične izboljšave)
- v cestnem prometu primanjkuje tehnično naprednih prevoznih sredstev
- konec 20. let se začne razvijati letalski promet (v BG 1927 ustanovljen letalska družba Aeroput, 13 linij), razvoj predvsem v 30. letih
- velik pomen **rečnega prometa** – 20.000km vodnih poti (Donava, Tisa), a malo izkoriščenega
- **železniški promet:** različni sistemi, različna lastništva, Jugoslovanske železnice so najmočnejše podjetje v državi → vpliv in nadzor države zaradi vojske, gradnja usmerjena proti BG

- pomorski promet: trgovska mornarica AO razdeljena med It in SHS (136 ladij), zastarel, ni vlaganj, le pomoč za ohranjanje linij

Trgovina:

- uravnotežena uvozno-izvozna plačilna bilanca
- izvoz: kmetijski pridelki, živina, lesni produkti in surovine oz. polizdelki, rude
- uvoz: stroji, prometna sredstva, kemikalije, elektrotehnični predmeti, železo in izdelki iz železa, tekstilna surovina
- **poceni izvoz in drag uvoz**
- najpomembnejši partnerji **D + A + It**, ostali: ČSR, GB, ZDA, H, B

Tuj kapital:

- v ekonomskem pogledu SHS **po 1918** postane nekakšna **polkolonija pod oblastjo tujega kapitala**, država je samostojna samo formalno
- tuj kapital povečuje svoj vpliv s povezovanjem z državnimi in strankarskimi vrhovi
- v rokah tujega kapitala so vsi rudniki barvnih kovin, zaposloval je več kot polovico rudarjev v državi
- uvažal je surovine, zaustavljal razvoj predelovalne industrije in prodajal izdelke po visokih cenah
- iznašal je superprofite in vnašal korupcijo
- drži ključne pozicije v jugoslovanskem gospodarstvu (48%), od industrije drži v rokah 51%, trgovine in prometa 25%, ostalih dejavnosti 50%

KULTURA, ZNANOST, ŠOLSTVO MED VOJNAMA V JUGOSLAVIJI

- do 1918 razdvojene kulturne redine, nestalno sodelovanje
- hitro integracijo onemogočajo
 - različni sistemi
 - različni standardi civilnega prebivalstva
 - različne življenjske izkušnje
 - različne kulture
 - različni politični sistemi
 - različne ustanove
 - različni agrarni režimi
 - različni davčni sistemi
 - različni monetarni sistemi
- dediščina različnih kulturnih tradicij: pravoslavno-bizantinske, srednjeevropske, mediteransko-romanske, islamske
- po 1918 politika unitarizma – tri plemena enega naroda
- 3 zamisli o nacionalni kulturi
 - unifikacija: enotna sistema izobraževanja in jezika, ki bi zamenjala vse dotedanje
 - sodelovanje: raznolikost utrjuje moč države
 - toleranca: nacija ni kultura, temveč politični proces
- kako spojiti različne jugoslovanske dele
 - jezikovna politika – enotni srbohrvatski jezik
 - vsiljevanje književnih in imetnostnih kanonov
 - politična izobraževanja s posebnih poudarkom na književnosti in zgodovini
 - ustvarjanje novih književnih in umetnostnih del z jugoslovansko ideologijo
- cenzura: založništvo, tiskanje knjig, plakatov, časopisov...
- splošni kulturni in izobrazbeni nivo zaostajata za evropskim povprečjem
- večja središča del evropskega kulturnega prostora: radio, filmi, znanost (Tesla, Pupin, Savić, Ružička, Prelog, Plemelj), književnost (Andrić), umetnost (Meštrović)

- OŠ: AO 6 let, Kraljevina Srbija 6 > 4 leta, turška območja zelo slabo
- JU je ena najbolj nepismenih evropskih držav: 50% je nepismenih 1921 (SLO 8,8%, MAK 83,8%)
- gospodarska struktura se odraža v prosvetni politiki
- programska neizenačenost in kvalitativna raznolikost
- upraven / teritorialen način izobraževanja (npr. Dravske banovine)
- takonodaja sprejeta šele 1928
 - edin učni jezik je srbohrvaščina, z izjemo slovenščine in priznanih manjšin ob določenem številu učencev (Nemci, Madžari)
 - 1930 o univerzah
- strogo hierarhična prosvetna organizacija
- OŠ 4 leta
- SŠ različne: višje narodne šole + nižje srednje + nižje strokovne > postanejo univerze, meščanske > strokovne
- verouk je obvezen za priznane veroizpovedi

NEMŠKA MANJŠINA V JUGOSLAVIJI

Sestava prebivalstva v SHS:

- po popisu iz **1921** je imela Kraljevina SHS 12 milijonov prebivalcev, od tega okoli **16% pripadnikov manjšin**:
 - 505.000 Nemcev
 - ok. 470.000 Madžarov (Banat, Bačka, Baranja, Medžimurje, Prekmurje)
 - ok. 440.000 Albancev (Kosovo)
 - ok. 230.000 Romunov (Banat, Vojvodina)
 - ostale manjšine (v Banatu še Slovaki, Rusini in Ukrajinci, turška manjšina v Makedoniji, delu Kosova in Metohije (ok. 150.000), Bolgari v Makedoniji in V Srbiji, Italijani v Dalmaciji, ponekod v državi tudi Poljaki)

Nemška manjšina:

- po razpadu AO ostane v V in JV Evropi ostane izven nemške države 7,5 mio Nemcev
 - 3,4 mio v Sudetih (CSR)
 - 475.000 v Šleziji, Galiciji in Volinju (POL)
 - 150.000 v Balriških dražvah
 - 550.000 na H
 - 800.000 v ROM
 - 1.100.000 v SZ (Povolški Nemci, Črno morje, BL, Kavkaz)
 - 505.000 v SHS - 4% tedanjega prebivalstva in so bili s tem najštevilčnejša manjšina
- z Nemci so v SHS poseljeni:
 - **Vojvodina, Banat, Bačka, Baranja**
 - **Hrvaška s Slavonijo, Srem, Zagreb**
 - **Slovenija (Prekmurje)**
 - **okolica industrijskih mest v Bosni**
 - **+ manjše skupine**
- naselijo se v različnih časovnih obdobjih:
 - v Vojvodino že v 18C, ko to ozemlje pride izpod turške pod AO oblast
 - od tam se naselijo na Hrvaško, v Slavonijo in Srem (2/2 19C in zač. 20C)
 - najmlajša naselitev je potekala v Bosno – po 1878 (avstrijska okupacija)
- največ jih živi v Vojvodini, v Hrvaški in Slavoniji niso več tako strjeno naseljeni, medtem ko so v Bosni najbolj raztreseni
- konec WW1 nimajo oblikovane narodne in politične zavesti: različno poreklo, socialni status, gospodarski položaj, kultura, politični razvoj

Nemci na Slovenskem:

- na slovensko ozemlje jih privede nemško politično gospodstvo (naselijo se pretežno v mestih, trgih in vaseh) in laično gospodarstvo (kot fevdalci, meščani in veleposestniki)
 - podložniki posvetne in cerkvene gospode = rovtarska kolonizacija
 - Soriški Nemci v 13C
 - Kočevski Nemci po 1330
 - meščani, intelektualci, veleposestniki, obrtniki, industrijalci
 - po senžermenski pogodbi 1919 ostane v SHS: Apače, Kramarovci, Fikšinci, Ocinje, Serdica (SZ Prekmurje)
- po štetju prebivalstva v AO **1910** se je v slovenskih deželah za nemški občevalni jezik opredelilo **106.000** oseb – t.j. več kot 2/3 Spodnje Štajerske (Ptuj, Celje, Maribor, Apaško polje), malo več kot 1/4 Kranjske (Kočevsko, Ljubljana), 3% prekmurskega prebivalstva in okoli 5% koroškega
- po prvem popisu v SHS **1921** se je število nemško govorečih skrčilo na **41.500** oseb (4%), kar pomeni 61% padec

- vzroki za padec:
 - občevalni jezik – materni jezik (vsa štetja po občevalnem jeziku so rezultate nagibala v prid nemščini)
 - izseljevanje prebivalstva (težnja slovenskih oz. jugoslovanskih oblasti, da bi nemškutarje pritegnili nazaj k slovenstvu, za Nemce so šteli le tiste, ki so bili Nemci po starših)
- po popisu **1931** je v SLO le še **29.000** Nemcev (2,5%)
- skupaj od 1910 do 1931 **73% padec** (učitelji, advokati, železničarji, zdravniki...)

Pravni položaj:

- isti kot številnih drugih manjšin po Evropi - na mirovni konferenci v Parizu je prišlo do podpisa pogodbe o zaščiti narodnih manjšin (senžermenska in trianonska pogodba)
 - enake državljske in politične pravice
 - enak dostop do javnih služb in poklicev
 - svobodna uporaba jezika v javnem življenju
 - manjšinsko šolstvo
- ta **manjšinska pogodba nikoli ne pride v vidovdansko ali oktroirano ustavo** in tudi sicer se je vse do WW2 pomanjkljivo izvajala (zagotavljali so le osebno zaščito, ne tudi za skupino)
- SLO
 - v obdobju AO so Nemci socialno najmočnejša skupina, politično in narodno najbolj organizirani in na vodilnih mestih v državi
 - po razpadu in oblikovanju nove države decembra 1918 odstavijo večino Nemcev, zato se jih veliko odseli (pribl. 30.000)
 - pritisk nanje se ne zmanjša niti v začetku 20. let, izvajajo se različni represivni ukrepi (do 1921 so Nemci v SLO skoraj brez političnih pravic)
 - ukinjanje nemških privatnih šol in manjšinskih oddelkov
 - ukinitvev društev
 - ukinitvev rabe nemškega jezika v javnem življenju
 - problemi v šolstvu
 - omejitvev posedovanja zemljiške posesti v obmejnem pasu
- v Bosni se je veliko število Nemcev odselilo, pa tudi sicer niso bili organizacijsko tako povezani (edina je evangeličanska cerkev)
- v Vojvodini je odnos oblasti bolj naklonjen, ker je tu živela tudi madžarska manjšina – podpirali so nemško manjšino kot protiutež madžarskim iredentističnim težnjam

Ureditev manjšinskega šolstva:

- pouk v OŠ se je v Kraljevini SHS izvajal v srbohrvaščini, v SLO v slovenščini
- manjšine so zaščitene z mednarodnimi pogodbami – nemška, madžarska in romunska so dobile pravico do oblikovanja manjšinskih oddelkov
- Makedonci so kot narod nepriznani, smatrajo jih za Srbe
- šolske razmere se po področjih razlikujejo:
 - v **SLO** so Nemci prišli z že izgrajenim šolskim sistemom in razvejano šolsko organizacijo, a se namesto nemških začnejo po WW1 ustanavljati **slovenske šole**
 - v **Vojvodini** se ustanavljajo **nemški oddelki** v vrtcih, OŠ in SŠ, učitelji prihajajo iz A in D, časopisje
 - na HR je prisotna težnja asimilirati druge narode, vendar ne tako drastična kot madžarska, šol ni zatrla
- pravni pogoji za odprtje nemške šole ali oddelka:
 1. **zadostno število** nemški učencev v šolskem okolišu (za en razred je potrebno dokaj veliko število – 40, 30 ali najmanj 25 učencev)
 2. načelo pristne nemške narodnosti na podlagi **imenske analize** – oba starša morata biti Nemca, o vpisu je odločala posebna komisija, učenca s slovensko zvenečim priimkom niso vpisali v nemški oddelek

- od začetka **30. let se položaj** manjšin v JU **izboljšuje** → izdane so uredbe, ki dajejo koncesije nemški manjšini: prepovedana je analiza priimkov, odločilna je izjava staršev, nemški jezik je učni v 5. in 6. razredu, dovoljeno je privatno nemško učiteljišče
- v SLO se je kljub uredbam status nemškega manjšinskega šolstva še naprej krčil in slabšal, še posebno v 2/2 30. let
- gimnazij v nemščini ni (že 1925 v SLO nemški jezik izgine iz SŠ), razen v Vojvodini

Verska sestava nemške manjšine:

- od pol milijona Nemcev jih $\frac{3}{4}$ pripada rimskokatoliški in $\frac{1}{5}$ protestantski cerkvi
- katoliška cerkev ima več težav, ker v Vojvodini in Sremu nemški duhovniki do narodnostnih vprašanj niso opredeljeni, ni pravega kulturnega in duhovnega sodelovanja med prebivalci in klerom, poleg tega pa je prisotna še močna madžarizacija
- pri protestantih je drugače, saj so nemški evangeličanski duhovniki (augsturška veroizpoved) aktivno sodelovali pri zagotavljanju pravic (Kulturbund)

Socialna sestava Nemcev:

- kmetje 45%, delavci 30%, obrtniki 18%, trgovci 3%, intelektualci 2%, svobodni poklici 2%
- pretežno se preživljajo z dohodki od **kmetijstva in obrti**
- **slovenski Nemci** imajo **močno ekonomsko podlago**, saj se ukvarjajo z industrijo, trgovino 21% in svobodnimi poklici (zelo nad jugoslovanskim povprečjem); kmetje 14%, obrtniki 2%
- gospodarsko moč so ohranili še iz časa pred WW1
- močna je nemška vinogradniška posest: Ormož, Maribor, Slovenska Bistrica
- imajo močan kapital v denarnih zavodih in kot lastniki industrijskih podjetij (papirnica Vevče, tovarna emajlirane posode v Celju, tovarna usnja na Ptuj)
- na Kočevskem imajo Nemci drugačen položaj kot na Štajerskem – tam so v glavnem kmetje, trgovci in mali obrtniki → ker se ne morejo preživljati, se začnejo izseljevati (ZDA)

Kulturna in politična organiziranost:

- **junija 1920** je v Novem Sadu ustanovljena **nepolitična zveza Kulturbund (Švabsko nemška kulturna zveza)** – nimajo volilne pravice do 1921, ker se lahko izselijo v matično dražvo
- bil je ukinjen (1924), obnovljen (1927), prepovedan (1929) in spet obnovljen (1930) – odvisno od vsakokratne politike
- zavzema se za:
 - ohranitev nacionalne identitete
 - razvoj vzgojno-prosvetnih ustanov
 - skrb za socialno skrbstvo
 - gospodarski razvoj
- njegovo delovanje se je razmahnilo predvsem v Vojvodini in Sremu, v SLO ni imel takega učinka (le na Kočevskem)
- obstaja so tudi številna ostala **nemška društva (pribl. 900 l. 1938)**, večinoma so bila dobrodelna in športna

- politično se začnejo udeleževati po 1921
- do 1921 Nemci v JU niso uživali skoraj nobenih političnih pravic (prepoved aktivne volilne pravice in političnega organiziranja)
- prve **stranke** so ustanovljene **1922** in delujejo **do 1929**
- v **30. letih** se pripadniki nemške manjšine povezujejo v nestrankarski organizaciji **Liga Nemcev**, ki se zavzema za ustavni zakon, svobodo ustanavljanja nemški šol vseh stopenj, financiranje nacionalnega šolstva, nemški jezik uradni v nemških

naseljih, nemške krajevne napise, večje kredite, agrarno reformo, uradništvo, samoupravne pravice občin, mest in okrajev...

- volitve 1923: uspeh nemške stranke, dobi 8 sedežev v jugoslovanski skupščini
- do diktature so dobili na volitvah povprečno 5-8 poslancev (iz Vojvodine), kasneje na vladnih listah 1-2 poslanca
- v SLO so oblasti 1921 dovolile ustanovitev konzervativne politične organizacije kočevskih Nemcev Gottscheer Bauernpartei, v Mariboru pa se je 1922 ustanovilo Politično in gospodarsko društvo Nemcev
- v nemškem jeziku je izhajalo 35 časopisov (Deutsches Volksblatt, Zilber Zeitung, Gottscheer Zeitung, Mariborer Zeitung)

Nacionalistične ideje:

- simpatizerji predvsem mladi intelektualci (»**obnovitelji**«), ki vršijo močan pritisk na staro vodstvo Kulturbunda → spor
- **1939** mora staro vodstvo zapustiti položaj, oblast prevzamejo »obnovitelji« (**Janko Sepp**)
- podobno se zgodi v vseh delih države, kjer je bila nemška manjšina, tako se mladina tudi v SLO nacificira
- Kulturbund se **po 1931** razmahne tudi v SLO → število članov se povečuje, opazna je tudi **vedno odkritejša nacifikacija**, zato je do 1939 močna organizacija Kulturbunda razpuščena
- nacifikacije oblastem ni uspelo zatreti, saj se je naprej razvijala v pevskih in športnih društvih
- še hitreje je potekala po anšlusu A, ko JU postane neposredna sosedja D
- nemška manjšina izrazi željo po združitvi z nemškim Rajhom
- **oktobra 1939** je delovanje Kulturbunda zopet dovoljeno → začne se **odkrita in javna nacistična dejavnost**, zlasti po prvih nemških zmagah na bojnem polju, ustanavljajo se polvojaški oddelki (Volksdeutsche Mannschaft)
- ob razkosanju SLO je nemško vojsko pozdravila strnjeno organizirana nemška manjšina s polvojaškimi oddelki in prežeta z nacizmom

NEMŠKO JEZIKOVNO OBMOČJE NA KOČEVSKEM NEKOČ IN DANES

Poselitev Kočevskega:

- od **177 naselij** nemške manjšine jih danes več kot 100 ne obstaja več
- območje Kočevskega je bilo 600 let naseljeno večinoma z nemškim prebivalstvom – tu so ohranili svoj jezik in kulturo
- poselitev je povezana s plemiško družino Ortenburžanov
- do začetka **14C** je ozemlje redko naseljeno (gorat in gozdat predel, neugoden za življenje in poljedelstvo), zato v 30. letih 14C Ortenburžani naseljujejo svoje podložnike s posesti na V Koroškem in V Tirolskem (gospodarski razlogi – prenaseljenost)
- kolonisti so poselili predvsem hribovit kraški del – od SZ proti JV (**Kočevski rog, Kočevska mala gora, Goteniška gora...**)
- ti Nemci veljajo za eno najstarejših nemških narodnostnih skupin zunaj A in D in edini nemški otok po WW1
- mesta naselitve: Kočevje, Dolenjske Toplice, Loški potok, deloma Ribnica, Črnomelj, Semič

Vzroki za propad:

- **izseljevanje** prebivalstva pred **WW2**
 - cesar Friderik III. 1492 prebivalcem Kočevskega podeli pravico krošnjarnjenja (svobodna pravica trgovanja s suho robo)
 - ker so bili moški zaradi te, za tisto področje značilne dejavnosti, večinoma zdoma, so kmetije propadle
 - razlogi so gospodarski (želja ustvariti si boljše življenje)
 - med obema vojnama je s Kočevskega odšlo okoli 13.500 ljudi v ZDA – pred WW1 je bila opuščena že vsaka 3 ali 4 hiša (število prebivalstva je do 30. let padlo že za $\frac{1}{5}$)
- **izselitev** kočevskih Nemcev **jeseni in pozimi 1941/42**
 - ob okupaciji in razkosanju SLO je Kočevsko postalo del Ljubljanske pokrajine pod **italijansko okupacijo** – tam živeče Nemce je to zelo razočaralo, saj so pričakovali priključitev k D (Spodnji Štajerski)
 - vodja nemške manjšine se zato sporazume za preselitev v Rajh, vendar do tega ne pride
 - namesto tega jim ponudijo **naselitveno ozemlje ob Savi in Sotli (pogodba med It in D 3. avgusta 1941)** in obljubijo, da se bodo preselili ugodneje kot drugi (brez nastanitvenih taborišč)
 - **97%** se jih odloči, da se preselijo (mladina je navdušena, starejši in premožnejši imajo pomisleke) – v 5 tednih s posebnim vlakom
 - vzroki: strah pred osamljenostjo v It, želja po boljših možnostih preživetja, močna propaganda
 - **konec avgusta** je bil izdan **sklep o preselitvi, oktobra jih zdravstveno in rasno pregledajo**
 - pozimi 1941/42 se izseli **37.000** slovenskih Nemcev, že kmalu po prihodu v novo domovino jih doleti razočaranje – preselitev se je zavlačevala, zima, niso se naselili direktno na kmetije
 - poleg kočevskih Nemcev naselijo na isto območje tudi druge Nemce (iz J Tirolske, Besarabije, S Bukovine, J Dobrudže, nekaj iz Sedmograške)
 - po preselitvi je vodstvo kočevskih Nemcev ukinjeno, v novih domovih dobijo novo vlogo – bili naj bi obrambni kmetje, ki bi varovali J mejo nemške države; kmalu so morali pomagati nemškim oboroženim silam
- **vojna opustošenja**
 - od maja 1942 na praznem Kočevskem nastanejo prva osvobojena ozemlja pod nadzorom partizanov
 - po izselitvi kočevskih Nemcev prav Kočevski rog postane Baza 20, ena najpomembnejših partijskih baz z znanstvenim inštitutom, 25 bolnišnicami, lekarnami, šolami in tiskarnami
 - to območje najbolj prizadene velika italijanska ofenziva v avgustu 1942 z namenom odvzeti partizanom možnost ugodnejšega gibanja oz. bivanja – najbolj prizadet je Kočevski rog, skoraj nobena vas ni preživela italijanske okupacije
- **nezmožnost obnove tega območja** in neustrezna naseljevalna, kadrovska, gospodarska, kulturna idr. politika po vojni
 - konec vojne pomeni tudi konec nemške kolonizacije Posavja in Posotelja, premoženje kočevskih Nemcev je zaplenjeno, tiste, ki se niso umaknili, so zaprli, internirali ali pregnali v A
 - nemška manjšina je zaradi teh ukrepov v kratkem času dobesedno izginila iz slovenskega ozemlja (prvi popis po vojni prikazuje, da je na Kočevskem samo še 94 Nemcev; po popisu iz 1991 se za nemški narodni jezik izreče 19 oseb)
 - kočevski Nemci postanejo brezdomci, strpani so v začasna taborišča, večina jih nato odide v ZDA
 - polovica od 177 vasi je ob koncu vojne opustošena in jih ne obnovijo več

- sledi popolna gospodarska preusmeritev tega območja – Kočevsko idealno za organiziranje velikopotezne socialne države kmetijskih posestev (to področje so nameravali kolonizirati, vendar so po 1947 ugotovili, da to ni primerno)
- naselitev je tako bila možna samo v okviru državnega kmetijskega posestva in zadrug
- problemi: pomanjkanje delovne sile, naseljenci so od vsepovsod, Kočevsko zamenja svoje prebivalstvo, gostota prebivalstva še vedno najnižja v SLO
- na to področje po vojni pade še ena senca: množične usmrtitve domobrancev in nasprotnikov režima, zato je območje veljalo za zaprto
- **načrtno rušenje** iz nacionalističnih in ideoloških razlogov
 - velja posebej za zaprto območje Kočevske reke (do 1990/91 zaprto s fizično zaporo, zaradi treh podzemskih objektov, kamor bi se politično in vojaško vodstvo lahko umaknilo – po sporu z Informbirojem)
 - porušili so predvsem veliko število sakralnih objektov (Gotenica, Kočevska reka), od 123 cerkva jih stoji le še 23
 - podobno usodo so doživele šole
 - ostanki, ki bi pričali o nemški naselitvi so le redki (od 177 vasi jih je bilo 112 požganih ali kako drugače uničenih, te vasi prepoznamo po nekdanjih živih mejah, vodnjakih, sadnem drevju, ki raste sredi smrek in bukovja)
 - na Kočevskem se v zadnjih petdesetih letih zelo spremeni sestava zemljišč – danes so tam pašniki, kjer so nekoč bile njive, veliko zemljišča ponovno preraste gozd
 - redki sakralni objekti nam pričajo o naselitvi Nemcev na to območje (nemški napisi opozarjajo na prisotnost Nemcev že celih 600 let)
 - spomin nam ohranja tudi redkost, napis nad Gotenico, ki velja za edino nemško znamenje z vklesanim nemškim napisom

Od 170 vasi jih danes obstaja ok. 70.

SPREMEMBE DRŽAVNIH MEJA V SREDNJI IN JV EVROPI PRED 1941

- nemška vojska 13. marca 1938 zasede A in jo 10. aprila formalno-pravno (z referendumom) priključi Rajhu
- naslednja sprememba doleti ČSR, kjer živijo Sudeti (nemška manjšina) – po sporazumu v Münchnu 29. septembra 1938 je nemška vojska zasedla Sudetsko pokrajino in jo priključila Rajhu
- 15. marca 1939 Nemčija izkoristi težnje slovaškega in ukrajinskega nacionalizma po osamosvojitvi SK in UKR ter zasede ČSR → oblikuje se Češko-moravski protektorat
- SK dobi oktobra 1938 v okrnjeni ČSR avtonomijo, 16. marca 1939 se razglasi za samostojno državo (Josef Tito, pod D protektoratom), prav tako podkarpatska Rutenija (slednjo kmalu zasede H)
- J SK (z madžarsko manjšino) dobi po sklepu 1. dunajske arbitraže (september 1938) H (da ne bi zahtevala A)
- 2. oktobra 1938 POL zasede območja okoli Tješina (ČSR)
- delitev ČSR 1938/39:
 - Sudeti ⇒ D
 - Čehoslovaški protektorat ⇒ D
 - Tješin ⇒ POL, nato D
 - Podkarpatska Rutenija ⇒ H
 - SK republika ⇒ H
 - J deli Sk ⇒ H
- Klajpeda (nem. Memelland) po WW1 pod Društvom narodov, nato pod Litvo – po pogodbi z Litvo marca 1939 si jo pridobi D
- italijanska vojska po 7. aprilu 1939 zasede ALB in jo priključi It
- države JV Evrope si spričo nemške agresivnosti ob začetku WW2 prizadevajo ohraniti nevtralnost in neodvisnost – slaba stran je, da so notranje nestabilne
- 23. avgusta 1939 je sklenjen pakt med SZ in D (Moskovski sporazum)
- z napadom na POL 1. septembra 1939 se spremenijo politične razmere v Evropi
- D zasede POL oktobra 1939, nato aprila 1940 DK, maja 1940 N ter junija 1940 F in Beneluks
- SZ po 17. septembru 1939 zasede V del POL, junija 1940 tudi pribaltske države, ki jih priključi in jih priznava kot zvezne republike
- maja 1940 si D in SZ razdelita POL glede na tajni del Moskovskega sporazuma po reki Buk
- po uničenju POL se znajde v neugodnem položaju ROM
 - nadaljevanje SZ ekspanzije (junija 1940 zasede S Bukovino in Besarabijo)
 - avgusta 1940 H dobi Transilvanijo (2. dunajska arbitraža, 30. avgust)
 - septembra 1940 BG dobi J Dobrudžo (ob podpori SZ in GB) ⇒ BG razglasi nevtralnost, a ne za dolgo
- v ROM izbruhne nezadovoljstvo ob izgubi Transilvanije, vlada pade

DRUGA SVETOVNA VOJNA V JV EVROPI

Razmere v JU na pragu vojne:

- ob začetku vojne se povsod v Evropi zaostrijo notranje razmere
- v JU skupščina nima več kontrole nad vlado, Cvetković ne razpiše novih parlamentarnih volitev – vlada dobi vsa zakonodajna pooblastila (september 1939)
- **ob napadu na POL JU razglasi nevtralnost**
- **notranje razmere se zaostrijo in se slabšajo** (življenjski stroški naraščajo, realni dohodki delavcev padajo, vedno več je stavk, smrt pomembnih politikov)
- oblasti za izboljšanje stanja izvedejo ostre ukrepe
 - prepoved delovanja URSS
 - ustanovitev taborišča v Bileći
 - proti demonstrantom je uporabljeno strelno orožje
 - socialne uredbe (o stanarini, kontroli cen, minimalnih plačah, brezmesnih dnevih, maksimiranju koruze in pšenice, kartah za moko in kruh) – kljub temu se življenjske razmere slabšajo
- 1939/40 umrejo Jovanović, Davidović, Spaho in Korošec – njihovi nasledniki niso imeli dovolj avtoritete in pripravljenost za sodelovanje v SRZ
- 1940/41 se vrši vedno večji pritisk na JU za pristop k Trojnemu paktu
- vojno v JV Evropi je začela It, ker je hotela razglasiti Sredozemsko morje za svoje (zato zasede obale)
- D je odvrčala It od napada na JU, saj se je takrat pripravljala na napad na SZ in je hotela imeti na jugu mir
- **27. septembra 1940 D, It in JAP v Berlinu podpišejo Trojni pakt** – podpisnice se zavezujejo za skupni boj proti vsem, ki bi se vmešavali v njihove zadeve

Napad na Grčijo:

- Mussolini v skladu s fašističnim programom sklene, da napade GR, ki je vztrajala pri podpori GB: poveljnik Pietro Badoglio
- napad načrtuje že od avgusta 1939, vendar zaradi zapleta v vojno v F (plen: dobi Nico in Savojo, zasede J F) načrt prestavi na julij 1940
- **septembra 1939 It razglasi vojno stanje**, a se vojska pripravlja za napad na JU
- že od sredine 1940 se vršijo incidenti na meji, vendar GR na njih ne odgovarja, saj hoče ostati nevtralna (Metaxas ne dovoli mobilizacije, da ne bi s tem vzdražil italijanske vojske na meji)
- D je hotela preprečiti vojno v JV Evropi, zato GR svetuje, naj odtegne podporo GB – GR to zavrne
- Mussolini ukaže demobilizacijo, ko izve, da je Hitler poslal vojsko v ROM brez njegove vednosti
- Mussolini ne upošteva Hitlerjevih želja in se **19. oktobra 1940** odloči za **hiter It napad na GR** (v 10 dneh)
- grški obrambni načrt je predvideval dve obrambni črti, ki sta bili le delno utrjeni; razmerje sil je bilo neugodno za GR: 70 italijanskih bataljonov proti 47 grškim, 9:1 v topništvu, 175:0 v letalstvu)
- **28. oktobra 1940** ponoči It pošlje GR **ultimat**: izročitev vojaških baz in prekinitve sodelovanja z GB
- GR zavrne, sledi napad, prvih nekaj tednov je prodor Italijanov iz ALB v S GR uspešen
- It je podcenjevala moč GR, zato v boj ne pošlje vseh sil → GR novembra preoblikuje svojo vojsko za boj v splošni ofenzivi na celotni fronti, potisne italijansko vojsko nazaj, decembra so Grki zavzeli že 1/3 ALB
- **spomladi 1941 se na grško-albanski fronti začne pozicijska vojna**

- konec januarja 1941 umre Metaxas, nasledi ga Aleksander Koryzis (diktatura traja naprej)
- od začetka marca začnejo v GR prihajati britanske okrepitve
- v 1/2 **marca** 1941 italijanska vojska skuša predreti grško fronto – neuspešno, načelnik generalštaba Pietro Badoglio odstopi, **poraz italijanske vojske 23. aprila 1941**
- v GR pridejo GB enote

Nemški prodor na Balkan:

- vse države JV Evrope pristopijo k **Trojnemu paktu**, razen GR
- prav pristopi **H (20. novembra 1940)**, sledi **ROM (23. novembra 1940)**
- z BG je imel Hitler nekaj težav (potreboval jo je za prodor v GR z njenega ozemlja), zato ji je začel ponujati dele grškega ozemlja (Trakijo in Egejsko Makedonijo) ⇒ pristop **BG 1. marca 1941**
- že dan zatem je nemška vojska začela prehajati BG proti obmejnemu ozemlju z GR, vendar so dogodki v JU odložili napad
- tudi JU je bila pod nemškim pritiskom, potem ko je 1939 po napadu na POL razglasila nevtralnost (brez zunanjih garancij)
 - spričo hitrega poraza F se je v JU povečalo nezaupanje v lastno moč
 - GB si je prizadevala, da bi bila JU bolj odločna proti nemškemu vplivu – neuspešno, jugoslovanska vlada vztraja pri nevtralnosti
 - ko D in SZ skleneta pogodbo o nenapadanju 23.-24. avgusta 1939 (Moskovski sporazum), Cvetković meni, da bi se bilo potrebno povezovati s SZ → sklenjena je trgovinska pogodba (maja 1940)
 - podobno je sklenjena tudi prijateljska pogodba z H (decembra 1940)
 - februarja 1941 neuspešni pogovori o prijateljski pogodbi z BG in TR
- 28. novembra 1940 Hitler prvič odkrito zahteva priključitev JU k Trojnemu paktu, GB se trudi JU odvrniti od tega (ponudi ji možnost poveljne spremembe meja z It)
- jugoslovanska vlada poskusi z novimi pogodbami o prijateljstvu odložiti pristop k Trojnemu paktu – neuspešno
- februarja 1941 se pogovarjajo na jugoslovanski strani predsednik vlade Cvetković in zunanji minister Marković ter na strani Sil osi Hitler in zunanji minister Ribbentrop: Hitler poudari, če JU pristopi k Trojnemu paktu, od nje ne bodo zahtevali vojaškega sodelovanja, niti prehoda čez njeno ozemlje, zagotavljali pa bi ji njeno ozemeljsko celovitost in obljubljali so ji del Egejske Makedonije s Solunom
- po dolgotrajnih razpravah pride **25. marca 1941** do podpisa pristopa **JU** k Trojnemu paktu
- za D je imela JU velik pomen, saj je s pristopom pridobila še eno državo brez boja, potreboval jo je zaradi operacij proti GR, hkrati pa si je tudi zavarovala bok v dolžini 350 km; morebitna sovražna akcija JU bi bila povod za intervencijo s strani TR na Balkan
- toda: Trojni pakt določa, da države podpisnice pomagajo druga drugi v primeru vojne

Razmere v JU po pristopu k paktu:

- **27. marca 1941** pride do **množičnih demonstracij** proti pristopu
- sledi **državni udar** v Beogradu, ki ga izvede skupina probritansko usmerjenih po vodstvom Markovića → kraljevo namestništvo je odpravljeno, Peter II. Karađorđević razglašen za polnoletnega in Cvetkovićeva vlada zrušena, novo vlado sestavi general Dušan Simović
- nova vlada z manevriranjem poskuša najti izhod iz nastale situacije, zato izda nekaj uredb (amnestija za politične zapornike, razpustitev taborišč)
- na eni strani nova vlada izjavi vdanost Hitlerju (ostane v Trojnemu paktu), po drugi pa se tajno dogovarja z GB o vojaškem materialu
- GB so namreč dogodki 27. marca opogumili, da je začela pridobivati JU (in tudi TR)

- poleg tega je Simovićeva vlada vodila akcije za večje zблиževanje s SZ (v noči 5./6. april je sklenila z njo pogodbo o medsebojni pomoči, ki pa je ostala brez pravega učinka) – to ni bilo po godu D
- Rim je pripravljen posredovati, če bi JU zasedla GR mejo

Priprave na napad:

- dogajanja med 25. in 27. marcem so razjezila Hitlerja, zato sklene napasti JU (z namenom razbiti jo kot vojaško silo in kot državo) – **Operacija 25**
- k napadu pritegne še **H** (nima vloge v napadu, le zasede dele, ki ji jih je določil Hitler), **It** (ji ne diši, a se mora ukloniti) in **BG** (pod pretvezo zaščite madžarske manjšine), v zameno jim ponudi ozemlja
- ROM je pripravljena sodelovati, če dobi kak del ozemlja (se pa obotavlja zaradi kraljevskih povezav z JU)
- **nemška manjšina** v JU je nemško okupacijo pričakovala dokaj organizirano – množično se odtegne mobilizaciji v jugoslovansko vojsko, sama je bila polvojaško organizirana (peta kolona), obveščevalna vloga za nemško vojsko
- JU napade z nemške strani 2 armadi in 34 divizij ter z italijanske strani 23 divizij, jugoslovansko vojsko sestavlja pribl. 28 operativnih divizij (ostalo je v rezervi)
- jugoslovanska vojska veliko šibkejša, ker ni izvedena popolna mobilizacija, vojaška oprema je slaba in zastarela, še vedno pozna samo frontalni način bojevanja
 - obrambni načrt R 40 je preoblikovan v R 41
 - zadrževanje z obrambo na vseh črtah, razen na ALB meji – ofenziva
 - hitro zavzetje Zadra
 - umik na J in v GR → odprtje Solunske fronte

Napad na Jugoslavijo (1941):

- **6. aprila 1941** nemška in italijanska vojska napadeta JU, bombardiranje Beograda, večjih mest in prometnih povezav
- prodirali sta nemška vojska s S po Savi in iz BG ter italijanska z Z po obali – hiter prodor do Zagreba, do **15. aprila** zavzeto **celotno slovensko ozemlje**, Prekmurje izročeno H
- **10. aprila** vkorakajo v **Zagreb** → razglašena je **NDH**
- v nekaj dneh je jugoslovanska vojska popolnoma razpadla
 - v Nikčiču sklene, da ne bo kapitulirala, ampak se prosi za premirje
 - **11. aprila vlada emigrira v Atene** in naprej v Jeruzalem in London
 - mornarica in letalstvo se pridružita GB
 - kralj z dvorom se umakne v GR
- **15. aprila** prenehajo z bojevanjem in **zaposijo za premirje** – nasprotniki pa ne sprejmejo premirja in zahtevajo brezpogojno predajo
- **17. aprila 1941** podpišejo listino o vdaji (**kapitulacija**; Marković, Janković,), nekaj sto tisoč jugoslovanskih vojakov je odpeljanih v nemško in italijansko vojno ujetništvo

Napad na Grčijo:

- istega dne kot napad na JU (**6. april 1941**)
- preko J dela JU (Vardarska dolina) in BG
- ker je vojska bolj organizirana in izkušena, se upira dlje kot JU in utrpi veliko izgub
- **9. aprila** zaseden **Solun**, grška vojska presekana na dva dela ⇒ umik grške in britanske vojske iz ALB
- **20. aprila** grška vojska podpiše **premirje**
- **24. aprila** nemška vojska prodre v **Atene**, britansko vojsko in del francoskih sil odvažajo v Egipt in na Kreta (okoli 53.000 vojakov, 25. april – 1. maj), le manjši del pade v nemško ujetništvo, na Kreta se umakneta tudi grški dvor in vlada
- do konca aprila zasedeni Peloponez, otoki v Egejskem in Jonskem morju, **do začetka junija** je skoraj **vsa GR** v nemških in italijanskih rokah (maja pade še Kreta –

pomembna strateška točka za bojevanje v S Afriki – operacija Merkur: desant na Kreto, v kateri v 10 dneh D zavzamejo otok)

- D in It sta v letih 1940 in 1941 tako razčistili položaj v JV Evropi:
 - ALB je It popolnoma vključila v svoj sistem
 - JU je D popolnoma porazila in razkosala
 - ROM in BG vse do poletja 1944 ostaneta satelitski državi

OKUPACIJSKI SISTEMI V JV EVROPI MED II. SVETOVNO VOJNO

Nemški okupacijski sistem:

- **D osvoji: septembra 1939 POL, aprila 1940 DK in N, maja NL, B, LUX in F, aprila 1941 JU in GR**
- v **Trojnem paktu** se znajde 9 držav (**D, It, H, ROM, BG, JU, SK, NDH, FIN**), katerim Hitler določa nove meje
- zasedena ozemlja so razdeljena na 4 skupine:
 - **vojaško strateški razlogi** (B, deli F, SRB brez dela Vojvodine, deli GR) – vrhovno oblast ima nemška vojska z razvejano vojaško upravo, ki jo vodijo nemški poveljniki, pomagajo ji kolaborantske organizacije
 - **germanski značaj** (N, DK, NL) – vrhovni upravnik je državni pooblaščenec državni komisar, ta ozemlja naj bi skupaj z Veliko D tvorila zvezo germanskih držav
 - **»življenjski prostor« nemškega naroda** (Češka, Moravska, večina POL, zasedeni del SZ) – upravitelji so nemški komisarji, na ta ozemlja naj bi se nemški narod naselil, potem ko bi prebivalstvo izselili; zaenkrat protektorati in guberniji
 - **priključene dežele** (A, Sudeti, Klajpeda, del B, Z POL; še namerava priključiti: Spodnja Štajerska, Koroška, Kranjska, Alzacija, Lotaringija, LUX) – vzpostavljena je nemška civilna uprava, vodijo jo funkcionarji priključitvenih pokrajin, podrejeni neposredno Hitlerju, imajo nalogo prilagoditi upravo zasedenih pokrajin upravi svojih dežel (izgon za germanizacijo motečega prebivalstva, mobilizacija) in pospeševati germanizacijo, v začetku ni politične in upravne kolaboracije
- v odnosu do prebivalstva je vzpostavljen hierarhični sistem
 - državljani Nemškega rajha
 - volksdeutscherji z nemškim državljanstvom
 - germani
 - pripradniki D prijateljskih držav
 - Slovani, Romi, Sinti
 - Judje

Italijanski okupacijski sistem:

- manj zapleten
- v GR in F vzpostavljena **vojaška uprava** (poveljniki armad)
- nekaj **ozemelj priključenih** – civilna uprava z visokimi komisarji, italijanskim državnim aparatom, pomnoženo organizacijo fašistične stranke, brez mobilizacije: Ljubljanska pokrajina, del Dalmacije, Hrvaško Zagorje, Gorski kotar, Kosovo, Metohija, V del ČG, Z del MAK, ALB, deli HR
- za razliko od D na italijanskih okupiranih ozemljih ne uvedejo vojaške obveznosti (razen na Primorskem, ki je že od konca WW1 pod It)

Drugi sistemi:

- tudi druge države so zasedale ali priključevale sosednja ozemlja

Okupirana ozemlja Jugoslavije:

- **razkosanje JU 3. in 12. marca 1941** – Hitler sam določi meje brez sestankov ali konferenc
- pod **D**: del SLO, Banat, večji del Srbije ($\frac{1}{3}$ JU)
- pod **It**: del SLO, Hrvaško Primorje, Dalmacija, ČG, del Z MAK
- pod **H**: Bačka, Baranja, Prekmurje, Međimurje
- pod **BG**: MAK, del SRB

- pod **ALB** (It uprava): Kosovo in Metohija, del Z MAK
- obseg **NDH**: Hrvaška, Bosna, del Srema (40% JU)
- interesi Hitlerja in Mussolinija so se križali predvsem pri JU, na sestankih sta se o razdelitvi območij dogovarjala zunanja ministra Ribbentrop in Ciano (s tem, da je Hitler nato odločil, kaj pripada komu)

Nemsko zasedbeno območje:

1. SLO

- Hitler prisodi D S del Dravske banovine in pas Dolenjske J od Save: **slovenska Štajerska, Gorenjska, Mežiška dolina, Dravograd, Dolenjska J od Save**
- nastaneta dve začansi pokrajinski enoti
 - **Spodnja Štajerska** (Gradec)
 - **Zasedena območja Koroške in Kranjske** (Celovec)
- ozemlje so hoteli formalno-pravno priključiti, do česar ni prišlo; so ga pa kljub temu obravnavali na ta način

2. SRB

- **gospodarske koristi**: hrana, surovine, delovna sila
- okupirana SRB je bila v **mejah iz 1912 + Banat** (nemška manjšina) + območje **kosovske Mitrovice** (rudniki)
- železnica do ROM (nafta) in BG (dostop do GR)
 - vzpostavljena sta dve ravni uprave:
 - **srbska civilna uprava**
 - ~ **lastna** na vseh stopnjah (državni, pokrajinski, okrajni, krajevni)
 - ~ nedotaknjena teritorialna ureditev – ostanejo **banske uprave** z bani na čelu (Donavska, Moravska, Drinska)
 - ~ srbska vlada v Beogradu vzpostavi **komisarski svet** (predsednik Milan Ačimović), ki naj bi bil sestavljen iz predstavnikov bivših meščanskih strank (ker pa je večji del teh politikov emigriral, ga sestavijo tretjerazredni politiki), nemške oblasti mu nalagajo vedno nove naloge, zato je njegovo delo težko
 - ~ okupirani SRB je dana težka naloga: vzdrževati mora nemške sile, skrbeti za begunce, poleg tega okupatorji niso zaupali v sposobnost srbske civilne uprave → komisarski svet je bolj ali manj neuspešen
 - ~ v 2/2 avgusta nemška okupacijska oblast sestavi novo vlado (**vlada »narodne rešitve«, 29. avgust. 1941 – oktober 1944**) s predsednikom Milanom Nedićem, ki je ministre izbral sam
 - ~ civilni upravi so Nemci pustili lastno **orožništvo in policijo**
 - ~ Nedićeva vlada večkrat zaide v krize zaradi težavnih razmer (dodatno bolgarsko zasedanje, ospodarstvo, nadzor okupatorja in omejevanje pristojnosti, naraščanje upornišva, poskusi za pridobitev večje avtonomije so neuspešni)
 - **vojaška zasedbena uprava**
 - ~ skrbi za interese D
 - ~ urejena je v 4 linijah:
 1. **vojaška**: sestavljajo jo posebni organi nemške vojske; vodi jo vojaški poveljnik za SRB, podrejen je vojaškemu poveljstvu za JV Evropo; na nižji stopnji so pokrajinska, okrožna in krajevna poveljstva z nemškimi častniki; podobno urejena kot v F, B in GR; naloga: popolni nadzor nad srbsko civilno upravo in življenjem
 2. **policijsko-varnostna**: obstajata dve veji (redarstvena in varnostna policija); naloga: uničevanje nasprotnikov nemškega Rajha in upornišva, nadzor srbskega orožništva in policije, skrb za varnost, nudi pomoč vojaški nemški upravi

3. **gospodarska**: vodi jo Franz von Neuhausen, predstavljen je 4-letni načrt (izkoriščanje naravnih bogastev in surovin, transportne poti, delovna sila – 63.000 delavcev je odpeljanih v A in D)
4. **diplomatska**: najmanj razvejana, ker D Srbije ni imela za pravo državo (kot npr. NDH), zato ni zunanjega ministrstva ali nemškega konzulata

Srbske oborožene formacije:

- zaradi pomanjkanja lastnih vojakov D dovoli oblikovanje 3 oboroženih srbskih formacij kot pomožnih formacij nemške policije:
- * **Srbska državna straža**: največja, marca 1942 jo ustanovi Nedićeva vlada ⇒ **nedićevci**, 15.-16.000, konec maja 1942 19.000 moških, zajame dotodanje orožništvo in policijo ter dela četnikov (četniki Koste Peštanca, »legalizirane« četnike Draže Mihailovića), razdeljena na mestno, podeželsko in obmejno, nemški okupator ji ni zaupal, 1944 se umakne v SLO in ostane srbski prostovoljski korpus, po vojni gre v It, kjer razen enega polka tudi ostane
- * **Srbska granična straža**: ustanovljena oktobra 1941, podrejena je finančnemu ministrstvu
- * **Srbski prostovoljski korpus**: ustanovljati ga začne Dimitrije Ljotić ⇒ **ljotićevci**, ima ideologijo podobno nacizmu in fašizmu (boj proti Judom, komunistom, proustvarjenju in zahodnemu kapitalizmu), okoli 5.000 moških, okupator jih pošilja v boj proti partizanom, konec 1944 se umakne v SLO
- * **Ruski zaščitni korpus**: nastane iz nekdanjih ruskih belogardističnih častnikov, stražarska služba

Italijansko zasedbeno območje:

1. **SLO pod It:**

- obsega večino **Dolenjske in Notranjske**
- **3. maja 1941** je ustanovljena **Ljubljanska pokrajina**, priključena k It
- It ima interese tudi po zasavskih rudnikih (D jih noče dati)

2. **HR pod It:**

- 18. maja 1941 je v Rimu podpisan sporazum med It in NDH
- razdeljena na 3 cone:
 - 1. cona: Z del Hrvaškega Primorja in Gorskega Kotarja s Kvarnerskimi otoki (priključen Reški pokrajini) + velik del Dalmacije med Zadrom in Splitom + Kotor (= Dalmatinka gubernija s provincami) ⇒ priključi It
 - 2. cona: do Dinarskega gorovja, možnost zasedbe ⇒ zasede 1941
 - 3. cona: do italijansko-nemške demarkacijske črte, možnost zasedbe ⇒ zasede 1941
- zasedeni del Dalmacije se imenuje Dalmatinska gubernija in je sestavljena iz 3 provinc (Zadar kot sedež gubernije, Split, Kotor), upravljata jo guverner in prefekt, uprava je poenotena z italijansko (civilni komisarji, župani, italijanska policija – karabinjerji)
- italijanizacija in fašizacija je hujša kot v Ljubljanski pokrajini, do kapitulacije 8. septembra 1943 je na ozemlju prisotna močna vojska

3. **ČG pod It:**

- **7 okrajev v ČG priključenih albanskemu Kosovu, Kotor priključen italijanski Dalmaciji, Sanždak zaseden**
- Hitler v začetku razmišlja o Kraljevini pod Petrovići pod strogim nadzorom It, a ideja propade
- **aprila 1941** It imenuje **civilnega komisarja** za zasedeno območje

- **12. julija 1941** komisar skliče **skupščino za odcepitev od SRB** in prošnjo italijanskemu kralju za namestništvo ⇒ izbruhne **upor**, italijanska vojska ga skoraj zaduši
- po uporju je ČG preoblikovana v **gubernijo s središčem v Ulcinju**, ki jo vodi guverner P. Birolli

4. Kosovo in Metohija pod It:

- spomladi 1941 postaneta interesno območje It, BG in D (gospodarski razlogi)
- **večino dobi It in ju priključi ALB** – skupaj z deli ČG ustvari t.i. **Veliko Albanijo**
- na čelo je postavljen **civilni komisar** (podrejen albanskemu notranjemu ministru), sledi mu **prefekt** s podprefekturami
- avgusta 1943 je ustanovljena prostovoljna **albanska milica**
- začne se refevdalizacija podeželja, fašizacija in raznarodovanje
- po kapitulaciji It oblast dobi **pronemška vlada** s predsednikom Redžepom Mitrovico
- manjši del dodatno zasede **BG**, kjer se prav tako vrši raznarodovanje
- **D** si vzame 3 okraje, ki jih upravlja nemška vojaška uprava iz SRB

Madžarsko zasedbeno območje:

- dobi manj kot je pričakovala: **Bačka, Baranja, Prekmurje, Međimurje** – t.i. »južno ozemlje« (Delvidek)
- **do 16. avgusta 1941** pod **vojaško upravo**, nato uvede **civilno upravo**
- večino ozemelj priključi madžarskim upravnim komitatom (**županijam**), upravna središča so vsa na H
- **16. decembra 1941** je zasedeno območje formalno-pravno **priključeno H**
- madžarizacija, privilegiji nemški manjšini, izgon srbskih kolonistov (vendar je sistem vseeno bolj toleranten kot nemški)
- **20. marca 1944** H in njena priključena območja **zasede nemška vojska** (operacija Margareta), razmere v teh pokrajinah se še poslabšajo, še posebej za Jude

Bolgarsko zasedbeno območje:

- **sredi aprila 1941** zasede:
 - **Vardarsko Makedonijo** brez Z dela – priključen Kosovu in Veliki Albaniji)
 - 2 okrožji na J SRB (**Pirot, Vranje**), ki jima konec 1941 priključi območje **Niša**
- veliko vojske je prisotne na ozemlju (8 od 22 divizij)
- bolgarizacija
- oblast si prizadeva izenačiti sistem in upravo z bolgarskima – uvedba bolgarskega jezika v šole, propaganda
- ozemelj ne priključi, ampak uvede **civilno oblast** (izdajanje pravnih aktov)
- zasedbena oblast traja **do septembra 1944**, nato jo prevzame **D** (do novembra)
- Makedonija je razglašena za bolgarsko: mobilizacije, preseljevanja

NEODVISNA DRŽAVA HRVAŠKA

Ustanovitev NDH:

- Hrvaško je v 30. letih imela v svojih načrtih It (zlasti Dalmacijo)
- fašistična stranka v It je najprej računala na separatizem v HSS in na ustaše Anteja Pavelića, po 1940 pa le še na svojo premoč
- po razkosanju JU je dobila manj vplivnih območij, kot je pričakovala
- Hitler je marca 1941 predvidel samostojno HR pod madžarskim vplivom (in brez Bosne), vodstvo novih oblasti ponudil Mačku, vendar ta odkloni
- **10. aprila 1941** je **ustanovljena Neodvisna država Hrvaška** (razglasi jo ustaš Slavko Kvaternik, saj je bil Pavelić še v It)

- obseg: **okrnjena Hrvaška brez Baranje, Medžimurja, hrvaškega Primorja, Gorskega Kotarja in delov Dalmacije (Srem dobi junija 1946) + 9 slovenskih vasi ob Bregani**
- meje:
 - z D: po **Sotli**
 - z It: po **Kolpi**
 - z H: se niso sporazumeli, ker je madžarska zahtevala poseben koridor do Jadrana in Reko
- demarkacijska črta: NDH si vplivno razdelita D (S) in It (J, 2. in 3. cono zasede)
- Dalmacija mora biti demilitarizirana in brez mornarice
- **15. junija 1941** NDH pristopi k **Trojnemu paktu**, **25. novembra 1941** pa še k **Antikominternem paktu** (= politična zveza D in JAP proti Kominterni oz. SZ, članice postanejo še I, BG, E, FIN, ROM, NDH, H; militarizacija Dalmacije)

Organizacija NDH:

- po razglasitvi države Kvaternik (vojaški minister) oblikuje **ustaško vlado s Pavelićem** kot državnim poglavarjem in predsednikom vlade
- po razpadu NDH večina voditeljev zbeži, ena skupina se zateče na Koroško, od koder jih Angleži vrnejo jugoslovanskim oblastem → pripeljani so v Kranj in Škofjo Loko, pomembnejši v Zagreb, manj pomembne likvidirali v Crngrobu pri Škofji Loki
- Pavelić preuredi teritorialno organizacijo države – uvede **22 žup z velikimi župani, kotare s kotarskimi predstojniki in obnovi hrvaški sabor**
- hrvaško vojsko sestavljajo
 - **domobranci** (kopenske sile, letalstvo in mornarica – le simbolično, samostojnost imajo le na notranjem območju, uporabljajo jih Sile osi)
 - **ustaška vojnica** (Črna legija in redarstvo, Pavelićevi privrženci, 30.000 vojakov)
- **1942** so z nemško pomočjo začeli ustanavljati **legionarske divizije**, ki so jih oborožili zunaj NDH in jih pošiljali v boj z jugoslovansko vojsko in partizani ter na SZ fronto
- bolj politično vojsko so predstavljali ustaši, jedro katerih so predstavljali tisti ustaši, ki jih je Pavelić pripeljal iz It
- počasi se je v NDH **povečeval** gospodarski (boksit) in politični **vpliv D** na škodo It (tudi kot posledica tradicionalnega odpora HR do It – še iz WW1, rapalska pogodba, izguba Dalmacije in Reke)
- na HR je bila zelo **močna nemška manjšina** – ima poseben položaj z lastno organizacijo (pravica mobilizirati Nemce v oborožene formacije)
- ustaški režim je zelo podoben nacističnemu: je diktatorski in totalitaren, poudarjal je narodno osvobodilno misijo hrvaštva (rešitev hrvaštva pred srbstvom), nedotakljivost zasebnega imetja, izdana sta zakona o državljanstvu NDH in o rasni pripadnosti
 - po ustanovitvi NDH se je začelo izrazito nasilje nad pravoslavni Srbi – množično pobijanje (300.000 pobitih, 200-300.000 prekrščenih), zapiranje in odvajanje v koncentracijska taborišča (Jesenovac, Stara Gradiška), izganjanje v SRB
 - odpor do teh ukrepov je pokazala celo nemška vojaška uprava, saj so se zavzemali za red in mir (imeli so predvsem nalogo zbirati čim več hrane in surovin za Rajh)
 - srbi in muslimani prestopajo v katoliško vero do 1942, ko je ustanovljena posebna hrvaška pravoslavna cerkev
 - vrši se čiščenje jezika – preganjali so cirilico in srbščino
- po kapitulaciji It se ta umakne iz NDH → Hrvatje so pričakovali, da bo sedaj vse ozemlje prišlo pod upravo NDH
- Hitler iz zunanje-političnih razlogov upošteva dotedanje meje – kar je bilo prej pod It, se oblikuje v posebno **okupacijsko cono Jadransko Primorje** (to kasneje zasedejo partizanske in četniške enote)

RAZNORODOVALNA POLITIKA DO SLOVENCEV MED WW2

Temeljne značilnosti:

- **razkosavanje**: nastane **10 pokrajinskih enot**, le 1 s središčem v SLO (Ljubljanska pokrajina)
- **aneksionizem**
 - It in H že 1941
 - D začasni upravni enoti Spodnjo Štajerko in Zasedeno območje Koroške in Kranjske odlagala do po WW2 in nista bili nikoli izvedeni
- **raznorodovanje**: uničenje Slovencev kot etnične enote
- **izkoriščanje** gmotnih sredstev za potrebe okupatorja
- **nasilje**
- vse oblike nasilja so se pojavile že pred začetkom odpora!
- ob okupaciji je imelo prebivalstvo le dve možnosti: odpor ali smrt naroda

Raznorodovanje:

- = poskus uničenja naroda kot etnične enote
- vsi trije okupatorji so ga izvajali
- **končni cilj je uničenje Slovencev**
- ime Slovenije je bilo odstranjeno z zemljevidov
- D ga izvaja zelo nasilno: izganjanje, kolonizacija, germanizacija
 - javno razglašanje raznorodovalnih ukrepov (Umvolkung)
 - množično izseljevanje Slovencev
 - množično naseljevanje Nemcev in njihova vsestranska krepitev
 - germanizacija tistih Slovencev, ki bi še ostali
 - še pred uvedbo civilne uprave z ukazom marca/aprila 1941
- It in H ga izvajata na daljši rok in manj nasilno

Izganjanje:

- nemška **teorija o treh slojih prebivalstva**
 - **nacionalno zavedni Slovenci** ⇒ izgon
 - **mlačni Vindišarji / Vendi** ⇒ ponemčenje
 - **Nemci** ⇒ utrditi položaj
- po načrtu iz aprila 1941 naj bi v roku 5 mesecev izgnali 220.-260.000 Slovencev
- **4 valovi izгона**
 - **narodno zavedni Slovenci** (izobraženci, protifašisti)
 - **priseljenci po 1914**
 - **obmejno prebivalstvo**
 - **tisti, ki iz rasnih, zdravstvenih ali političnih razlogov ne bi bili sprejeti v katero od raznorodovalnih organizacij** (Steirischer Heimatbund, Kärtner Volskbund)
- na Goriškem je bil za izgon predviden vsak drugi prebivalec
- na Štajerskem so izgnali ljudi iz Obsotelja in Posavja in tja naselili kočevske Nemce
- razlog je bil **priskrbeti prostor za nemške koloniste**
- politiko izganjanja so morali spremeniti zaradi odpora
 - zmanjšanje izgnancev: skupaj so izgnali ok. 80.000 ljudi (10%)
 - kam: junij – julij 1941 v Srbijo (ok. 7200)
 - julij – september 1941 na Hrvaško in v Bosno (ok. 10.000)
 - oktober 1941 – julij 1941 v D (ok. 37.000)
 - 17.000 jih je odšlo v Ljubljansko pokrajino
 - konec julija 1941 je izganjanje iz narodno-političnih razlogov končano
- po kapitulaciji It 8. septembra 1943 Nemci izženejo cele primorske vasi

- 1942–1944 izgon sorodnikov partizanov, največkrat preko taborišč (Brestanica, Begunje, Šentvid pri Ljubljani, Goričane, Celje, Maribor, Slovenj Gradec...)
- **zaplomba vsega premoženja** v korist utrjevanja nemštva → beda in pomanjkanje, delovna taborišča ⇒ gostoljubno sprejeti v Srbiji
- v drugih državah so Nemci izganjanje iz nacionalno-političnih razlogov že odpovedali

Kolonizacija:

- **za kolonizacijo je predvidenih 80.000 ljudi, izvedenih je bilo 17.000**
- predvidena je za **celotno slovensko ozemlje**, a z različno gostoto
- na **obmejnem pasu** naj bi nastale vasi obrambnih kmetov (Sava in Sotla) ⇒ območje A
 - aprila 1941 je podpisan sporazum z NDH o izgonu Hrvatov s slovenskega ozemlja
- v **zaledju** naj bi bila izvedena posamična naselitev ⇒ območje B
- odpor izгона na Goriškem je bil razlog, da so se odrekli kolonizaciji
- kolonizacijo so urejali uradi državnega komisarja za utrjevanje nemštvo (Himmler): v SLO sta bila dva pooblaščenata urada, v Mariboru in na Bledu
- na Gorenjskem so bili v vsakem okrožju načrtovani trije nemški otoki, po partizanskem napadu na Zgornje Dovje pa je bil ta načrt opuščjen
- konec 1941 / začetek 1942 je bila kolonizacija zaključena
- naslednja velika kolonizacija slovenskega prebivalstva se je zgodila po WW2

Germanizacija:

- od 1941
- odstranitev vseh slovenskih napisov
- **ukinitvev vseh slovenskih društev, zvez, organizacij** + zaplomba njihovega premoženja
- uničili so 2 mio slovenskih knjig in tiskov
- **ponemčenje** imen in priimkov
- **Štajerska domovinska zveza** (Steirischer Heimatbund)
 - nacistična organizacija za raznorodovanje in nacifikacijo Slovencev na Spodnjem Štajerskem pod nemško okupacijo
 - 1941 – 1945
 - ustanovil jo je 10. maja 1941 šef civilne uprave Bibereiter kot edino politično organizacijo, namenjeno za germanizacijo in nacifikacijo
- **Koroška ljudska zveza** (Kärtner Volksbund)
 - politično društvo
 - ustanovljeno 24. maja 1941, da bi z njegovo pomočjo ponemčili Slovence na Gorenjskem in v Mežiški dolini
 - ob propagandi in grožnji vključi 98% Slovencev
 - narodnostno, rasno in politično ocenjevanje Slovencev: 17.100 dokončnih članov (državljeni Nemškega rajha, rdeče izkaznice), 258.000 začasnih članov (državljeni na preklic, zelene izkaznice), 68.000 nečlanov (le zaščita brez državljanstvih pravic)
 - za prvi dve skupini je bilo predvideno hitro ponemčenje; postanejo Domu zvesti Štajerci
- **šole in vrtci** so najpomembnejši!
 - nemške vzgojiteljice in učitelji
 - ni dvojezičnosti
 - ni nenemških oddelkov
- mladinski organizaciji **Deutsche Jugend** (na Štajerskem) in **Volksbundjugend** (na Koroškem)
- **jezikovni tečajji**

- moške so vključili v vojaško organizacijo (Werkamnnschaft), obvezno državljansko delovno službo (Reicharbeitdienst) in nemško vojsko

Fašizacija in italijanizacija:

- **milejša okupacijska politika:** za pridobivanje naklonjenosti upošteva kulturne in prosvetne ustanove → politika je uspešna pri višjih plasteh in duhovščini
- dvojezičnost je izhodišče raznorodovanja
- **poitalijančenje** krajevnih in osebnih imen
- fašizacija
 - pomožne organizacije fašistične stranke
 - **Centri pomoči:** nadzor civilnega prebivalstva, pomoč civilnim upravam
 - organizaciji **Pokrajinska sekcija** kmečkih žena ter Pokrajinska sekcija delavk in hišnih pomočnic
 - Zvezno poveljstvo mladinskih organizacij v Ljubljani (OŠ in SS) = GILL
 - Univerza v Ljubljani
 - Pokrajinski **Dopolavoro** (delavci, kulturne in športne aktivnosti po delu)
 - Pokrajinski odbor italijanskega nacionalnega olimpijskega komiteja (vse športne organizacije se morajo vključiti, če hočejo sodelovati)
- italijanski tisk, cenzura slovenskega tiska
- večji upor partizanov povzroči ostrejša ukrepa

Madžarizacija:

- milejša od D in ostrejša od It
- **izgon zavednih Slovencev** (izobraženci, 'tuji' Slovenci, duhovniki, kolonisti ob meji, kolonisti po WW1, Židje)
- Slovenci so **Vendi**, iz Keltov izvirajoč narod, ki po krvi in tradiciji spada med madžarsko prebivalstvo
- odstranitev slovenskih napisov, uvedba madžarščine, madžarizacija krajevnih in osebnih imen, uničenje tiska in knjig, neorganiziranje šolske uprave in vsiljevanje madžarskih učiteljev, dovoljena je vendščina (= prekmurščina)
- mladinska organizacija **Levente** (za vojsko)
- Madžarsko izobraževalno kulturno društvo za Vendsko pokrajino
- **Prekmurje je povsem odrezano od Štajerske**, ni več mostov čez Muro

ODPORNišKA GIBANJA V JV EVROPI

Splošne značilnosti:

- to so **partizanska in gverilska gibanja**
- partizan < fr. partisan (17C) = prostovoljec v boju proti okupatorju, ki uporablja posebno taktiko bojevanja
- gverila < šp. guerilla (Napoleon) = majhna vojna
- merila: ideološka, politična, poklicna...
- pomen:
 - vezanje in izgube okupatorjevih enot
 - oviranje izkoriščanja naravnih bogastev, ljudi, gospodarstva
 - onesposabljanje prometnih povezav
 - obveščevalna dejavnost
- posledice:
 - žrtve
 - maščevalni ukrepi
 - preprečitev genocidov, etnocidov, nasilnih ukrepov
- oblike:
 - prilagojene razmeram v posameznih deželah
 - propaganda
 - pomoč ogroženim
 - obveščevalne, sabotažne dejavnosti
 - stavke
 - vstaje
 - vojskovanje
- namen:
 - izgono okupatorja
 - osvoboditev domovine
- **praviloma za takojšnje delovanje proti okupatorju**, ponekog pa le taktika priprav čakanja na ugodne razmere (države z vlado v izgnanstvu) – tudi ti dve se lahko spopadata
- le redka se zavzemajo za popolno prenovo predvojnih razmer
- **nimajo priznanega položaja bojevnika** – okupator jih označuje za tolovaje, bandite, goše...
- najmočnejša so v **F, SZ, POL, GR, JU**, na **Kitajskem** in v **Indokini**
- organizirajo jih različne politične skupine, največkrat leve → okrepitev položaja → prerast v politiko
- položaj držav v JV Evropi je različen:
 - JU, GR in ALB razkosane
 - ROM in BG zaveznici D
 - TR nevtralna

JUGOSLAVIJA

- jugoslovansko je poleg sovjetskega najmočnejše v Evropi, glavni ton dajejo **komunisti** (ilegala od Oznane dalje, edini obdržijo politično mrežo na razkosanem ozemlju) – to izkoristijo za izvedbo revolucije po vojni, ker meščanske sile niso kos nastalemu položaju
- glavni cilji poleg osvoboditve:
 - **obnova JU v predvojnih mejah s popravki (Primorska, Porabje)**
 - **nacionalna enakopravnost oz. federativna ureditev**
 - **plebiscit o notranji ureditvi**

Razmere za razvoj odporniškega gibanja:

- težavne, ker so bile razmere zelo raznolike, pečat mu dajejo različna okolja:
 - različni okupacijski sistemi
 - narodnostne skupine in njihovi različni interesi
 - mednacionalni spopadi (Srbi in Hrvati v Bosni)
 - različen odnos do okupatorja (večina narodov ima okupatorja za največje zlo (zlasti Slovenci, Srbi in Judi), narodne manjšine brez pravic imajo okupatorja za rešitev izpod srbskega jarma)
- v posameznih pokrajinah (SLO, HR, BiH, MAK, na Kosovu) so razmere in odločitve za osvobodilno gibanje različne – **ni skupne in sočasne odločitve**
- težavo za odpor predstavlja tudi **vprašanje enakopravnosti med centrom in pokrajinami**, ki se z leti spreminjajo v podrejene –
 - centralizacija vojaških enot je končana šele marca 1945 → Jugoslovanska armada
 - politična centralizacija (AVNOJ, NKOJ)
- oblike odpornosti:
 1. **organizirana**: dolgoročno in politično usmerjeno, dva dejavnika: **četniki** polkovnika bivše jugoslovanske vojske **Draže Mihailovića** - Draše (v začetku le v Srbiji, nato priprava na širši upor) in **KPJ** z ok. 120.000 člani + 30.000 člani mladine (spomladi 1941 organizira oborožene oddelke, ki prerastejo v organizirano NOV)
 2. **neorganizirana**: le upor spomladi 1941 v NDH

Cilji:

- **izgon okupatorja in kolaborantov**
- **obnova države kot večnacionalne federacije**
- **vključitev izgubljenih ozemelj**
- **meščanska in socialna revolucija s podružbljanjem narodnega bogastva in proiuzvajalnih sredstev**
- **ljudska demokracija s KPJ kot vodilno (to povzroča največ nasprotovanja drugih odporniških skupin)**

Vojaški pregled:

- obdobje do napada na SZ (22. junij 1941): priprave KPJ na vstajo, zbira orožje, smatra, da je WW2 imperialistične vojna, v kateri se komunisti ne bodo izpostavili, k vstaji pozove na dan napada na SZ
- napad na SZ vodstvo KPJ smatra kot možnost, da se imperialistična vojna spremeni v revolucionarno in osvobodilno – zato poziv k vstaji
- revolucionarni cilji v prvih dveh letih vstaje postavljeni v ozadje – poudarjanje osvobodilnega značaja NOG
- kljub temu so revolucionarni cilji občasno izstopali in dodatno razplamtevali državljansko vojno, proti koncu postajajo vse izrazitejši

- KPJ ustanavlja še druge protifašistične organizacije (AFŽ = Antifašistična ženska organizacija, USAOJ, Pionir, RKJ), ki se 1944 združijo v Narodno fronto (v SLO OF, ustanovljena 27. aprila 1941)

Vojaško vodstvo partizanske vojske:

- na vrhu vrhovni komandant (Tito)
- politbiro CP KPJ **27. junija 1941 vojaško komisijo v Beogradu** CK KPJ preimenuje v **glavni štab** (kasneje VŠ) NOPOJ (kasneje NOVJ)
- v pokrajinah julija (v Makedoniji jeseni) ustanovijo **pokrajinske GŠ** (v SLO **28. julija 1941** kot izvršni odbor OF)
- sestava: sprva prostovoljci, kasneje mobilizacija
- desetina (10), četa (30), bataljon (50-100), odred (150), grupa odredov, brigada (300-500), divizija, korpus, armada
- 22. decembra 1941 je v Rudu ustanovljena prva proletarska udarna brigada
- 1941 37 brigad, 9 divizij, 2 korpusa
- 1943 osvobojena ozemlja, ofenzive (Sutjeska, Neretva), kapitulacija It, 109 brigad, 27 divizij, 9 korpusov
- 1944 245 brigad, 63 divizij, 17 korpusov
- 1945 4 armade

Vojaško delovanje v letu 1941:

- pozornost velja oblikovanju osvobodilnega gibanja v **Srbiji**, od koder bi se vodilo gibanje v drugih pokrajinah
 - načrt za osvobojeno ozemlje
 - 27. julija 1941 vstaja → **jeseni** osvobojeno ozemlje **Užiška republika** → obstaja **do** ofenzive **decembra 1941**, nato umik v Sandžak in V Bosno, na izpraznjenem ozemlju se okrepijo četniki pod Nedićem
 - sodelovanje četniške in partizanske vojske
- neenakovreden razvoj osvobodilnega gibanja
 - več osvobojenih ozemelj
 - vojaško posvetovanje v Stolicah (26. septembra 1941) želi poenotiti osvobojena ozemlja in vojaške organizacije
 - konec novembra 1941 v Stolicah veliko posvetovanje (iz SLO komandant F. Leskovšek in politični komisar M. Marinko)
 - **nesoglasja med centralnim in slovenskim vodstvom** (v SLO naj bi zaostajala organizacija odpora)
 - razlike v organizaciji odpora med **SLO** in ostalo JU
 - **ni frontalnega principa**
 - **dobro organizirana politična in vojaška mreža v mestih in na podeželju (bolnice, radio...)**
 - **zelo gibljive manjše partizanske enote so le del široke mreže**
 - **ni takih oscialcij**
 - **odpor vezan na partijo in vojsko**
 - **partizani niso nikoli zapustili slovenskega ozemlja**
 - neuspelo sodelovanje s četniki
 - poenotenje vojaških organizacij
 - po uničenju Užiške republike se pokaže potreba po večjih in lažje gibljivih enotah (brigadah, poseben znak: srp in kladivo)
 - sprejet je sklep o ustanovitvi novih organizacij na osvobojenih ozemljih: prva proletarska brigada
- sovražnik pripelje okrepitve: poleg 18 divizij še 9 novih + 1 korpus (6 lt, 3 D)
- večina vstaj med civilnim prebivalstvom je že zatrtih z represijami (nasilje nad prebivalstvom, množično streljanje, deportacije, požiganje, ropanje...)

Delovanje gibanja v letu 1942:

- konec 1941 je odporiško gibanje v krizi, vodstvo se umakne v **Bosno**
- nastanejo nova žarišča upora – **Sandžak, V Bosna (Fočo)** zavzamejo partizani do maja 1942)
- **marca – maja 1942** se osvobodilno gibanje premakne proti Z, nastane novo osvobojeno ozemlje na **J HR in v Z Bosni** (središče **Bihać**)
- ustanovljenih večjih enot (divizije, korpusi)
- NDH je ogrožena

Delovanje gibanja v letu 1943:

- Nemci izvedejo 2 ofenzivi (Zimska ofenziva):
 - ofenziva Weiss (**bitka na Neretvi, februar–marec 1943**)
 - ofenziva Schwarz (**bitka na Sutjeski, maj–junij 1943**)
- bitka na Neretvi
 - 120.000 okupatorjevih vojakov, 150 letal, topništvo okupira partizane
 - Tito ukaže porušiti most čez Neretvo in odvreči vso opremo, ki je ne morejo nositi
 - okupator misli, da se partizani umikajo
 - le živa sila preide Neretvo in se reši
- bitka na Sutjeski
 - izčrpanost, pomanjkanje, bolezni v partizanih → velike žrtve: $\frac{1}{3}$ od 20.000 jih pade (večina ranjencev)
 - vodstvo se prebije v V Bosno
- z nastankom novih žarišč upora prehaja strateška pobuda na partizansko stran, ki svojih operacij ne prilagaja več okupatorju
- ob kapitulaciji It 8. septembra 1943 so imeli partizani v svojih rokah več kot $\frac{1}{3}$ države
 - razmerje sil 1:2, partizanov je 320.000, nasprotnikov 650.000
 - partizanska vojska se zelo okrepi (ustanovljena je mornarica NOVJ)
 - **Nemci so s pomočjo raznih kvislinških oddelkov držali predvsem komunikacije in strateške točke ter obalo**
 - ponovnega okupacijskega sistema v JU ni bilo več moč vzpostaviti
- boj za komunikacije: okupator jih skuša obdržati za vsako ceno

Dogajanje v letu 1944:

- spomladi 1944 hoče Hitler še zadnjič obračunati z osvobodilnim gibanjem → **desant na Drvar (25. maja 1944), neuspešno**
- po tem se vodstvo osvobodilnega gibanja preseli najprej v **Bari**, nato na **Vis** (6. junij), kjer ostane do osvoboditve Beograda

Državljanska vojna:

- = oborožen spopad nasprotujočih si skupin neke družbe oz. države, pomeni skrajno obliko reševanja političnih, etničnih, socialnih in drugih nasprotij; pojav še dodatno zapleta medetnično in versko nasilje
- najpogosteje del družbenih revolucij
- kot notranja zadeva države ali z zunanjo podporo/intervencijo
- **divja skoraj na vsem jugoslovanskem ozemlju in ima značaj etničnega, verskega in družbenega spopada (v Srbiji med četniki in partizani)**
- vzroki:
 - politične razprtije
 - kolaboracija
 - težnja komunistov, da pod pretvezo NOB obračunajo z razrednimi nasprotniki
 - etnično in versko nasilje

- osnove že v predvojnih političnih delitvah
- etnocentrizem > radikalni šovinizem = skrajna nestrpnost do drugih narodov: težnja po etnično čistih nacionalnih državah
- NDH brez Srbov, Velika Albanija brez Srbov, Velika Srbija brez Hrvatov, Muslimanov in drugih nacionalnih manjšin, Bosna zgolj z Muslimani
- cilj bi se dosegel tudi z brutalnim genocidom (pomembna vloga vere)

Protikomunizem, kvislinštvo, kolaboracija, narodno izdajstvo:

- ◆ **protikomunizem** = najširši pojav, zajema vse, ki iz političnih, ideoloških idr. razlogov odklanjajo komunizem kot politično ali ideološko gibanje in družbeni sistem ter proti njemu tudi na kakršenkoli način delujejo
- ◆ **kolaboracija** = vsako prostovoljno aktivno sodelovanje z okupatorjem; po motivih, namelih, oblikah in učinkih se razlikuje po okupiranih deželah in tudi v posamezni deželi;
 - zajema vse odraslo prebivalstvo
 - postavi se vprašanje, do katere mere je še dopustna in kdaj postane škodljiva za okupirano prebivalstvo
 - pojem izhaja iz 1940 po okupaciji F
 - tisti vidiki sodelovanja, ki niso nujni za preživetje prebivalstva
 - več vrst: upravna, vojaška, politična, kulturna, ideološka
- ◆ **kvislinštvo** = omejeno na ozemlje, kjer ima v okupirani deželi upravo še domače prebivalstvo, nadoblast pa okupator (poimenovano po Vidkunu Quislingu, 1940 predsedniku norveške vlade pod nemško okupacijo); npr. v F Pétain, v JU Nedić, v SLO Leon Rupnik, NDH
- ◆ **narodno izdajstvo** = med WW2 in po njej označevanje vseh nasprotnikov odpornišva in tistih, ki zavestno škodujejo svojemu narodu kot etnični enoti

Vrste kolaboracije (8):

- ♣ **gospodarska**: najpogostejša, okupator izkorišča gospodarstvo za svoje vojne cilje, malo kadrovskega zamenjav po zasedbi
- ♣ **upravna**: pogosta, okupator na raznih stopnjah uprave (najpogosteje na krajevnih in občinskih) pusti delovati domači upravni aparat, v nekaterih deželah dovoli vlade pod okupatorsko nadoblastjo (takrat lahko govorimo o kvislinštvu)
- ♣ **politična in ideološka**: ujemajo se politični cilji in ideologije okupiranih ljudi z okupatorjevimi
- ♣ **vojaška**: z okupatorjevo vojsko sodeluje domača oborožena sila
- ♣ **policijska**: uporaba domače policije in orožništva
- ♣ **funkcionalna**: cilji domačih sodelavcev okupatorja se ujemajo samo s kratkoročnimi cilji okupatorja
- ♣ **prostovoljna**: kolaboracija v pravem pomenu besede (najredkejša)
- ♣ **vsiljena**: sodelovanje pod okupatorjevo prisilo
- ♣ večinoma gre za več kolaboracij hkrati

Vzroki za kolaboracijo:

- so različni
- NDH: sodelujejo **ustaši** (Pavelić), uresničenje »samostojne« hrvaške države, skrajni nacionalizem, popolni zlom meščanskih strank ob okupaciji, prenova države po narodnostno-rasnih merilih
- SRB: kvislinška vlada Milana **Nedića** (poveljnik Srbske državne straže) - upravna in politična kolaboracija, srednja in nižja uprava; vojaška kolaboracija – oborožene sile kot policija
- SRB: Dimitrije **Ljotić** (Srpski prostovoljski korpus) – ideološka kolaboracija
- SRB: četniki K. **Pećanca**

- ČG: predstavniki federalistične stranke S. **Drljevića**, pričakujejo državo pod protektoratom It in kasneje protektoratom D ter povezava z NDIA
- Kosovo: **kosovski komite** (emigranti)
- Kosovo: po kapitulaciji It **Druga prizrenska liga**
- Kosovo: polvojaška belogardistična organizacija **Balli Kombatar** ima še po WW2 v rokah vojaško upravo in izvaja hude represije
- Kosovo/Albanija: posebna SS **divizija Skenderberg** iz Albancev
- Bosna: **muslimanski fašisti**, usmerjeni prvaki so se zavzemali za avtonomno Bosno pod pokroviteljstvom D
- Bosna: SS **divizija Handžak**, organizira jeruzalemski mufti El Husein
- GR: kvislinški sistem, **grška vlada in upravni aparat** (upravna kolaboracija, deloma politična – oborožene sile za vzdrževanje reda in miru oz. okupatorjevega sistema)
- ne morejo kolaborirati: Židje, Romi, komunisti

Četniki:

- < iz četa, četovanje – v Otomanskem cesarstvu posebne enote nacionalnih prostovoljcev za boje v zaledju pod četovodjo/vojvodo
- = **pripadniki oboroženih političnih organizacij, ki so med WW2 sodelovali z okupatorji proti partizanom**
- cilj: **obnoviti monarhijo in velikosrbsko nadvlado v JU**
- pokrajine s srbskim prebivalstvom: Srbija, ČG, Bosna, Kosovo
- najpomembnejši četniški odredi so pod poveljstvom Draže Mihajlovića, drugi so pod Kosto Pečancem
- na prehodu **1941/42** se četniki združijo **pod skupno komando (Mihajlović)** in se preimenujejo v **Četniške odrede jugoslovanske vojske** ⇒ **Vojaški četniški odredi** ⇒ **Jugoslovanska vojska v domovini**
- do konca 1943 uživajo podporo pri zaveznikih
- zagovarjajo defenzivo in taktično sodelovanje z okupatorjem do ugodnega trenutka (spremembe na svetovnih frontah)
- strategija je usmerjena v prevlado Srbije v obnovljeni JU, obračun s Hrvati in manjšinami (ki so glavni krivci za izgubo kraljevine)
- **obnovitev Velike Srbije z izhodom na morje (Srbija do Karlovca z Dalmacijo in Liko), popravljene meje z ROM, BG in H, omogočiti vrnitev monarhije in meščanske družbe**
- neuspešni dogovori z VŠ, občasni napadi na Nemce
 - sporni so nastajajoči novi organi oblasti na osvobojenem ozemlju in skupne akcije
 - s strani partizanov je gotovo sporno vprašanje narodnega izdajstva
 - od konca 1941 naraščajo spopadi s partizani → preraščajo celo v državljansko vojno
 - partizani jih štejejo za poglavitne sovražnike
 - v bitki pri Neretvi partizanska vojska razbije njihovo glavnino
- četnike na drugih jugoslovanskih ozemljih so okupatorji vključevali v boj proti NOV, prav tako ustaše (pod It v MVAC = prostovoljne vojaške milice) → legalizacija
- v začetku 1943 so četniki najmočnejši
- četniška vojska je bila neenotna, nedisciplinirana, brutalna do civilnega prebivalstva in ujetnikov
- razdeljena je na odrede, brigade, korpuse (68) in skupine korpusov → ok. 70.000 vojakov
- občasno pride do obračunavanja med samimi četniškimi organizacijami
- odnos **emigrantske vlade:**
 - **edino četnike podpira kot svojo oboroženo silo**
 - od 1941 stalna zveza z Mihajlovićem
 - vse do sestave vlade Iv. Subašića so vlade vodile četnike in določale boj proti partizanom

- pomoč zaveznikov:
 - 1941 – junij 1944 **britanski vojaški predstavnik** v štabu Mihajlovića
 - od junija 1944 dalje tudi **ameriški predstavnik**
 - oprema
 - propaganda
 - do kapitulacije It podpora samo četnikom, po njej tudi partizanom
- po WW2 umik v Bosno
- marca 1946 zajeti, Mihajlović obsojen na smrt
- večji del se umakne v tujino (It), od koder jih Anglo-američani ne vrnejo

Druge kolaboracijske organizacije:

- **ljotičevci** = srbski prostovoljski korpus
- **nedičevci** = Srbska vaška straža
- **belogardisti** = vaška straža = MVAC

Opredelitve cerkva do NOV:

- **vse tri (katoliška, pravoslavna in muslimanska) so posredno ali neposredno vpletene v vojno**
- večina pravoslavnih duhovnikov se opredeli za četnike, manjši del se pridruži partizanom ali sodeluje z okupatorjem
- RKC na HR podpira ustaško državo (NDH), pospešeno je prestopanje iz pravoslavne v katoliško vero; del je sodeloval z NOV; zagrebški škof skuša ohranjati neko distanco
- muslimanski verski vrh je razdeljen na podpornike NDH (muslimanski Hrvati) in pristaše avtonomne Bosne pod protektoratom; prisotne so zahteve po muslimanskih vojaških oddelkih (divizija Handžak)

Genocid:

- **genocid = mednarodni zločin namernega popolnega ali delnega uničevanja nacionalnih, etničnih, rasnih in verskih skupin**
- < gr. genos = rod + lat. ocidere = ubiti
- sodi med največje zločine proti človeštvu, nikoli ne zastara; vpeljan 1946 na prvem zasedanju Združenih narodov
- grozljive razsežnosti: ubijanje, mučenje, pogromi, deportacije, izgoni, taborišča
- »drugorazrednost« prebivalstva
- k nasilju spodbujali tudi krajevne kolaboratorske skupine: partizane nimajo za vojake, temveč za bandite, ter ne za vojne ujetnike, temveč za teroriste
- nemška politika je **7. decembra 1941** sprejela odredbo »**Nacht und Nebel**« = Noč in megla → civilno prebivalstvo kaznuje s smrtjo ali deportacijo, ni izmenjave ujetnikov
- v taborišča je bilo poslanih 3,5 milijona ljudi

Politični razvoj NOV – izgradnja ljudske oblasti:

- = sistem upravljanja družbe, nastal med NOB, vsa dejavnost civilnih organov NOV na oblastnem in upravnem območju
- organi nove ljudske oblasti postanejo **narodnoosvobodilni odbori (NOO)** kot osnovne oblike ljudske oblasti in nosilci političnih funkcij NOB
- cilji:
 - vojaški: osvoboditev
 - politični: sprememba mednacionalnih odnosov in oblasti
- državni aparat je ob vojni razpadel ali se vključil v okupacijski sistem, zato nastajajo novi organi (kot nasprotje okupacijski, kvistlinški ali kolaboracijski upravi)
- naloga novih organov: **organizacija pomoči partizanskim odredom, skrb za promet, ekonomijo, prehrano, zdravstvo in odnose med ljudmi** – od 1941 opravljajo vse funkcije oblasti (razen vojaških), deluje **tako na osvobojenem kot neosvobojenem ozemlju**

- organizirani so na vseh ravneh – od krajevnih (vaških), preko rajonskih (terenskih) do okrajnih, okrožnih in pokrajinskih
- odbori so nestrankarski organi, vendar ima partija nadzor
- NOO v SLO = **OF**
- njihovo delovanje opredelili s **Fočanskimi predpisi (februar 1942)**
 - sistem demokratičnih izvoljenih organov oblasti
 - način delovanja in pristojnosti

1. zasedanje AVNOJa (= Antifšističko vijeće narodne osvoboditve Jugoslavije) v Bihaću 27. novembra 1942:

- do jeseni 1942 sta politično vodstvo partizanskega gibanja predstavljala CK KPJ in VŠ NOV, poleg je bil še POJ (= partizanski odred JU)
- jeseni 1942 sprememba začasnih v stalne organe politične oblasti
- od 71 delegatov, ki jih pokliče Tito, jih pride 54 (ni jih iz SLO (italijanska ofenziva) in MAK)
- **AVNOJ se proglaša za vsenacionalno in vsestrankarsko predstavništvo NOB v JU**
- naloga: **združiti vse protifašistične sile in družbene sloje v JU v skupni borbi proti okupatorju**
- želja po osnovanju vlade je prisotna že na tem prvem zasedanju, pripravljene so že vsi dokumenti za sklic vojnega parlamenta (Sveta narodne osvoboditve JU), ki naj bi imenoval narodno vlado (Svet narodnih zaupnikov), vendar do tega ne pride, ker SZ (Kominterni) tega ne dovoli – partizani naj ne bi nasprotovali emigrantski vladi, spodbijali monarhije ali ustanavljali republik
- predsednik izvršnega odbora (IO) AVNOJa Ivan Ribar, podpredsedniki Pavle Savić, Edvard Kocbek in Nurija Pozderas
- IO le politično, ne pa tudi predstavniško telo NOB, čeprav ima obeležja vlade
- od jeseni 1942 se ustanavljajo **pokrajinski protifašistični sveti** kot nacionalna politična predstavništva (v SLO že od 1941)

2. zasedanje AVNOJa v Jajcu 26. – 29. novembra 1943:

- **AVNOJ proglašen za najvišji organ oblasti bodoče JU – postane vrhovno zakonodajno telo (parlament), ki imenuje še izvršno predstavniško telo NKOJ (vlada)**
- pokrajine pošljejo svoje predstavnike (iz SLO pridejo iz Kočevja), razen MAK
- rešeno je vprašanje strukture najvišjih državnih organov (AVNOJ = parlament, NKOJ = vlada = Nacionalni komite osvoboditve JU)
- begunski vladi odvzete pravice zastopanja, prepoved kraljeve vrnitve
- izgradnja oblasti na demokratičnem in federalnem načelu
- zagotovljene naj bi bile **nacionalne pravice vseh narodov, zaščita vseh manjšin**, ureditev zveznih enot toliko, kot je narodov (BiH ni priznana)
- potrdi sklepe slovenskega in hrvaškega NOO o priključitvi Primorja in Dalmacije k JU
- **odprto ostane vprašanje položaja in odnosov narodov v praksi** (Kosovo, posebni status Dubrovnika...) – ni govora o mejah med avtonomnimi pokrajinami
- sprejet **grb s petimi plamenicami** (Srbi, Slovenci, Hrvati, Makedonci, ČG), sprememba 1963 – 6 plamenic (doda se BiH)
- pokrajinski sveti se prav tako organizirajo v vlade in parlament po pokrajinah
- Tito postane maršal
- ⇒ **dvojnost oblasti** – AVNOJ in emigrantska vlada, ki jo preferirajo zavezniki

Krepitev državne oblasti:

- zakonodajni in izvršni organi se začnejo ločevati, uveljavlja se **enotna zakonodaja**
- od AVNOJa naprej, zlasti od 2/2 1944, slabi organizacijska in druga individualnost nacionalnih gibanj – krepí se **centralizacija**
- pospešeno poteka proces ustanavljanja organov državne oblasti

- uveljavlja se jugoslovanska usmeritev pri razvoju ljudske oblasti
- **popularizira** se AVNOJ in **Tito** (vrhovni poveljnik vojske NOB), izvaja se **mobilizacija**
- začne naraščati **administrativni aparat**
- od poletja 1944 KPJ ustvarja protifašistično fronto (Ljudsko fronto Jugoslavije), v katero vstopajo množične politične organizacije, sindikati in deli meščanskih političnih strank – ne postane koalicijska, ker ji to prepreči KP
- frontno obliko organiziranosti KPJ izrablja za prevzem oblasti

Mednarodna politika:

- stiki s Kominternom, KPJ v glavnem **upoštevata interese SZ**
- stiki z **Z zavezniki od maja 1943** (prej zahod podpira Mihailovića) – prihod vojaških misij in **pomoč** v hrani, zdravilih, strelivu in opreми od pomladi 1943

Mednarodno priznanje NOV

- pogajanja dolga in naporna ter odvisna od različnih interesov zaveznikov
- **formalno priznana na Teheranski konferenci (novembra 1943)**
- **junija 1944 na Visu** potekajo pogovori med novim predsednikom emigrantske vlade dr. Ivanom Šubašićem in Titom – **Šubašić prizna federativno ureditev in NOG**, vprašanje monarhije odložijo, NKOJ zavrača s pogajanja o sestavi skupne vlade
- **sredi avgusta 1944 se v Caserti** pri Neaplju sestane Tito in **Churchill** – Tito obljubi, da pri uvedbi komunistične oblasti v JU ne bo uporabil vojaške sile
- **konec avgusta 1944 kralj** razpusti svojo vrhovno vojaško komando in **razreši Mihailovića**, kar je bil glavni pogoj za ustanovitev skupne vlade
- **oktobra 1944 si Churchill in Stalin v Moskvi razdelita interesne sfere** v JU (fifty-fifty)
- **novembra 1944** je sprejet **sporazum Tito-Šubašić**, ki zagotavlja **osnovna demokratična načela**
- **7. marca 1945** je ustanovljena **enotna začasna vlada** na podlagi sporazuma – Tito ima vrhovno oblast, AVNOJ je razširjen z nekompromitiranimi poslanci iz poslednje predvojne skupščine:
 - začasna vlada ni imela koalicijskega značaja
 - zastopala naj bi program enotne jugoslovanske narodne fronte
 - priznajo jo države protifašistične koalicije
 - **1. priznana vlada DFJ** (Demokratične federativne Jugoslavije)
 - sledi ustanavljanje vlad federalnih enot, začeni v Srbiji in s koncem v Sloveniji (5. maj 1945)
- zaostritev odnosov z Z zavezniki ob koncu vojne (pogodba o prijateljstvu Jugoslavije s SZ aprila 1945) – kriza maja 1945

3. zasedanje AVNOJa v Beogradu 7. avgusta 1945:

- potrdi akte Predsedstva AVNOJa, sprejme poslovnik o svojem delu in izvoli odbore
- **10. avgusta 1945 se proglasi za začasno ljudsko skupščino**
- razširi se je s kooptiranjem 118 novih nekompromitiranih članov sveta iz vrst poslancev Narodne skupščine Kraljevine JU, pripadnikov meščanskih strank in uglednih javnih delavcev
- pod zunanjimi pritiski pristane, da do volitev v ustavodajno skupščino in do njenega sklepa o obliki vladavine obdrži staro obliko v mednarodnem zastopanju JU (Namestništvo, marec – november)
- z **volitvami v ustavodajno skupščino in proglasitvijo FLRJ (29. novembra 1945)** je zgodovinska vloga AVNOJa končana

Revolucionarni ukrepi med vojno:

- vodstvo NOVJ izraža stališča, da bo vprašanje notranje ureditve rešeno po vojni, zagotavlja je nedotakljivost zasebn lastnine, AVNOJ o ekonomskih spremembah ne razpravlja
- nekateri revolucionarni ukrepi so izpeljani že med vojno:
 - že 1942 dokumenti NOV govorijo o zaplenjenem imetju narodnih sovražnikov na osvobojenem ozemlju
 - odlok Predsedstva AVNOJ (21. decembra 1942) o množični zaplembi (lastnina nemške države, nemške manjšine in sodelavcev okupatorjev ter vojnih zločincev)
 - v ljudski (državni) fond pride tudi lastnina Kraljevine Jugoslavije

Izstop ROM in BG iz Trojnega pakta:

- avgusta 1944 zavezniška vojska prodira v notranjost ROM, prva izpade
- spremenjene vojaške razmere v JV Evropi
- 23. avgust 1944 državni udar v ROM, vojna napoved D in H, ogrožene so nemške pozicije v GR in BG
- 4. septembra 1944 izstopi iz Trojnega pakta BG, rdeča armada v 1/2 septembra zasede državo, preurejena bolgarska vojska sodeluje pri osvobajanju JU in H

Zaključne akcije za osvoboditev Jugoslavije:

- * Srbija:
 - ~ jeseni 1944 porast moči NOV, veže nase močne sovražne enote, ugled pri zaveznikih naraste
 - ~ pri osvobajanju se pojavijo vojaško-strateški in politični razlogi (Srbija, Dalmacija)
 - ~ prvi cilj dosežen z »**Beograjsko operacijo**« (20. oktobra 1944), enote NOVJ osvobodijo Beograd ob podpori RA
 - ~ Srbija ima poseben pomen zaradi ugodnih prometnih povezav (umik nemških čet)
 - ~ celotna Srbija je osvobodjena do konca leta 1944
- * Makedonija:
 - ~ po kapitulaciji bolgarske vojske Makedonijo **sredi novembra 1944** osvobodijo NOV Makedonije v sodelovanju ???
- * Kosovo in Metohija:
 - ~ partizanske enote imajo nalogo otežiti umike nemških čet (armadna skupina E) čez Kosovo
 - ~ sredi novembra 1944 centri Kosova ???
- * Črna Gora:
 - ~ osvobajanje ČG traja dalj časa zaradi umika nemške vojske iz ALB
 - ~ operacije povezane s sklepnimi operacijami osvobajanja
 - ~ do **sredine novembra 1944** osvobodjene **Cetinje**
- * Dalmacija:
 - ~ septembra 1944 osvobodjena J Dalmacija in otoki
 - ~ osrednja Dalmacija s Splitom v 2/2 oktobra 1944
 - ~ začetke decembra 1944 osvobojen Knin, ki je zapiral pot v Liko in Banijo
- * Sremska fronta
 - ~ marec 1945
 - ~ po osvoboditvi Srbije, Makedonije, ČG in Dalmacije, se v JU ustali prva **fronta**, ki je **konec 1944** tekla **od madžarske meje do** Drave in prek Srema do Bosne in **S Jadrana**
- * 2. del operacij za osvobajanje JU (sklepni del)
 - ~ **2/2 marca 1945**
 - ~ namen: osvoboditev Z dela JU (tudi **SLO** + Koroško, Slovensko Primorje in Istro) in uničenje glavnine kolaboracijskih in nemških enot

- ~ načrti: **prebitje Sremske fronte**, prodor ob Jadranski obali proti Trstu in v obliki klešč zajetje sovražnika

DRŽAVNE MEJE PO II. SVETOVNI VOJNI

Meja Jugoslavija – Italija

- Trst postane krizno žarišče zaradi strateškega pomena
- 1945 JU zasede slovensko (Trst in Julijska krajina) in hrvaško ozemlje, izgubljeno po WW1 (dobila ga je It) → ostra reakcija GB in ZDA + grožnja z napadom
- 9. junija 1945 JU popusti in sprejeta je ultimativna zahteva za umik JU enot iz Trsta, kar se zgodi 12. junija
- **Devinski sporazum 20. junija 1945: Julijska krajina je razdeljena po Morganovi liniji na cono A pod angloameriško vojaško upravo in cono B pod upravo JNA**
 - Morganova linija: Rateče – Kobarid – Soča – Gorica – Trst
 - cona A: Trst in Gorica z obsežnim zaledjem (ozemlje do Soče, Brda, Vipavska dolina, večina Krasa, istrske vasi Plavje, Spodnje Škofije, Jelarji in Hrvatini), Pula; *ni* Beneške Slovenije, Rezije in Kanalske doline (kljub JU zahtevam)
 - cona B: Reka, večina Istrskega polotoka, Cres, Lošinj, V del SLO obale
- JU predlaga priključitev Trsta kot svobodnega pristanišča pod mednarodnim nadzorom - zavezniki ne pristanejo
- s pariško mirovno z It 10. februarja 1947 (velja od **15. septembra 1947**) zavezniki ustanovijo **Svobodno tržaško ozemlje (STO)**
 - **cona A: Trst z okolico ⇒ pod upravo zaveznikov**
 - **cona A STO**
 - **cona B STO**
 - **cona B: koprski in bujski okraj + Kras, del Vipavske doline do Gorice, Soška dolina do Bovca in Predila, Brda ter Breginjski kot ⇒ pripade JU**
 - vodil naj bi ga skupni guverner, kar se ni nikoli uresničilo
 - It ne nalaga konkretnih obveznosti do manjšin!, le splošno zagotavljanje pravic glede na jezik, spol, vero...
 - JU sicer predlaga, da bi bil Trst 7. jugoslovanska republika, F pa predlaga, da bi postal tamponska državnica pod OZN (→ STO)
 - zaradi sporov nikoli zares ne zaživi, pride skoraj do vojaškega spopada med JU in zavezniki
 - londonski sporazum 9. maja 1952: zavezniki hočejo na podlagi tripartirske deklaracije iz 1948 cono A STO prepustiti Italiji, čemur se JU upre
 - 8. oktobra 1953 vladi GB in ZDA objavita, da bosta ukinili vojaško upravo nad cono A STO in jo prepustile It – It in JU osredotočita vojsko na mejah cone → **Tržaška kriza**
 - množične manifestacije v JU
 - vploklic dela rezervistov + vojaški tanki na meji
 - Tito da jasno vedeti, da tržaškega vprašanja brez sodelovanja JU ne bodo rešili (dva govora)
 - (drugi) **londonski memorandum (= Spomenica o soglasju) 5. oktobra 1954: soglasje, s katerim je cona A priključena It, cona B pa JU**
 - pravica do izbire državljanstva (jugoslovansko ali italijansko)
 - prebivalci JU s stalnim prebivališčem od 10. junija 1940 in njihovi otroci izgubijo italijansko državljanstvo in dobijo jugoslovansko
 - lahko optirajo (zaposijo) za italijansko državljanstvo v roku 1 leta in se nato izselijo v It
 - odnosi med JU in It se izboljšajo, čerpav ima It to razmejitevno črto le za začasno demarkacijsko črto
 - videmski in goriški sporazum v 50. letih: vprašanje maloobmejnega prometa
 - **osimski sporazumi 10. novembra 1975:**

- **demarkacijska črta je spremenjena v državno mejo** (fizična označitev je končana 27. septembra 1979)
- obveznost o maksimalni zaščiti manjšin v lastni državi
- sporazum o pospeševanju gospodarskega sodelovanja
- protokol o skupni prosti coni, industrijskem sodelovanju, skupnih vlaganjih, izmenjavi tehnologije
- preneha veljati londonski memorandum
- prvi evropski dokument, podpisan na načelih helsinške listine
- **ratifikacija osimskih sporazumov s SLO 31. julija 1992** v Rimu
- zakon o globalni zaščiti Slovencev 2001

Meja Jugoslavija – Avstrija

- meja z A je ostala **nespremenjena**
- JU neuspešno zahteva priključitev Koroške in slovenski partizani se morajo umakniti + neuspešno da predloge za ureditev koroškega vprašanja
- izjava zaveznikov 20. junij 1949, da bo manjšinsko vprašanje rešeno z določili avstrijske državne pogodbe
- 19. januarja 1951 prezidij ljudske skupščine FLRJ izda ukaz (enostranski ukrep), s katerim je končano vojno stanje z A – sledi navezava diplomatskih odnosov in nekaj pogodb, ključno vprašanje meje in položaj slovenskega prebivalstva pa ostajata odprta
- koroške lokalne oblasti kmalu po vojni Slovincem obljubijo odpravo nacističnih krivic, uvedbo slovenskih šol (do 1958) in pravico do uporabe slovenščine v javnem življenju → začeno delovati slovenske kulturne in gospodarske inštitucije
- nespremenjena meja je posledica osemletnih zavezniških pogajanj o obnovitvi A
- → **avstrijska državna pogodba 1955**
 - obnova A v mejah pred anšlusom
 - JU se z njo odpove ozemeljskim zahtevam do A
 - 7. člen obvezuje ščititi Slovence na Koroškem in Štajerskem ter Hrvate na Gradiščanskem z enakimi pravicami kot ostale avstrijske državljane:
 - lastne organizacije, zborovanja in tisk
 - OŠ v slovenskem ali hrvaškem jeziku, sorazmerno število SŠ
 - slovenski ali hrvaški jezik kot souradni jezik v upravi
 - dvojezični napisi
- **Spomenica koroških Slovencev s temeljnimi slovenskimi zahtevami iz 1955** postane izhodišče za zahteve Slovencev do večinskega naroda
- sredi 70. let A parlament zakon, po katerem naj bi bila številčnost manjšine podlaga za izpolnjevanje manjšinskih pravic po 7. členu avstrijske državne pogodbe – pripadniki manjšin popis stanja bojkotirajo
- po osamosvojitvi SLO ne vložijo uradnega zahtevka za nasledstvo pri avstrijski državni pogodbi, A pa jo od 1995 označuje kot preživel dokument brez pomena

Meja Romunija – Madžarska

- meje ROM po WW1 na pariški mirovni konferenci 1919 so se med WW2 zelo skrčile
- z 2. dunajsko arbitražo 30. avgusta 1940 mora H vrniti S del Transilvanije
- ROM čete so med 23. avgustom 1944 in 10. majem 1945 prodrle 1000km v notranjost Transilvanije
- zaradi H sodelovanja na strani centralnih sil je ROM po vojni dodeljena skoraj **cela Transilvanija**
 - karte meja je pripravil Tatarescu
 - pri tem je ROM v pomoč SZ, ki zelo zameri H sodelovanje si centralnimi silami
 - meja je bila dogovorjena **7. maja 1946**
 - H se pritoži in zahteva 4.000km² s tremi pomembnimi mesti Arad, Orade in Satu Mare (najprej je zahtevala 22.000km²)

- ROM se zoperstavi in ohrani dogovorjeno mejo (isto kot iz 1919/20)

Meja Romunija – Sovjetska Zveza in ustanovitev Moldove

- RUS po WW1 ni priznala Besarabije ROM, kar je imelo za posledico mnogo konfliktov skozi vse medvojno obdobje
 - tajni del Moskvskega sporazuma 23. avgusta 1939 je predvideval SZ zasedbo Besarabije
 - 26. junija 1940 SZ da ROM ultimatum, da naj ji izroči Besarabijo in S Bukovino, kar se zgodi 28. junija
 - 2. avgusta 1940 je bila ustanovljena Moldavska sovjetska socialistična republika, deli Besarabije pa so pripadli Ukrajinski republiki
 - v Operaciji Barbarossa 21. junija 1941 ROM čete ob silah centralnih sil napadejo Besarabijo in Bukovino in tako prideta nazaj pod ROM
 - 20. avgusta 1944 pa RA preko meje sproži ofenzivo + ROM se 23. avgusta 1944 pridruži zaveznikom ⇒ Besarabija in S Bukovina spet pripadeta SZ
- Moldova
 - med 1969 in 1971 Nacionalna patriotska fronta v Chişinău demonstrira za ustanovitev Moldovske demokratične republike in združitve z ROM
 - gibanje je zatrto decembra 1971
 - februarja 1988 se v Chişinău dvignejo ponovne demonstracije, ki za uradni jezik zahtevajo moldavščino (romunščino)
 - 31. avgusta 1989 jim to uspe, vendar se v praksi še leta ne izvršuje
 - 1990 na prvih svobodnih volitvah zmaga Popularna Fronta, ustanovljena je vlada (Mircea Durc), dežela postane Sovjetska socialistična republika Moldova
 - **Republika Moldova se je osamosvojila 1991 v mejah iz 2. avgusta 1940**
- S Bukovina
 - po pariški mirovni konferenci 1947 jo mora ROM tudi formalno prepustiti SZ
 - S Bukovina postane del Ukrajinske republike

Meja Romunija – Bolgarija

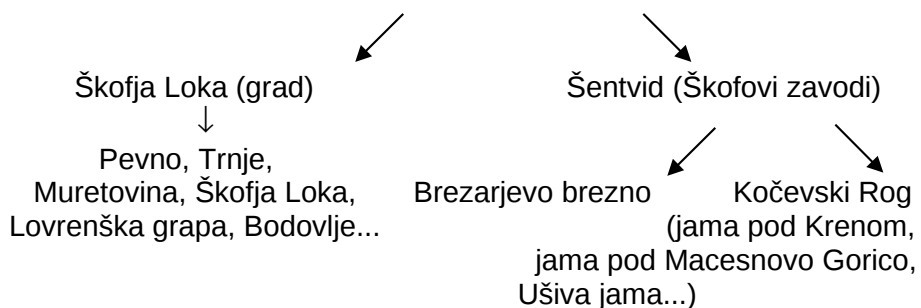
- septembra 1940 mora na pritisk D vrniti BG J Dobrudžo, ki poslej ni nikoli več del ROM

PRIKRITA GROBIŠČA II. SVETOVNE VOJNE

- pisni viri o povojnih pobojih so redki
- danes se lokacije določajo s pomočjo ustnih virov
- **prikrita grobišča** = grobišča, ki so posledica povojnih množičnih in posameznih izvensodnih pobojev iz let 1945–1946 tako pripadnikov partizanskih enot kot tudi civilistov

Operacije leta 1945:

- **marec 1945** – sklepne operacije jugoslovanske armade
- namen: **osvoboditev Z dela JU in na območju Trst–Celovec–Zagreb uničiti glavnino sovražnih formacij**
- povsod po Evropi se začnejo ofenzivne akcije zavezniških sil
- 30. aprila 1945 Hitler naredi samomor, dan poprej nemška vojska kapitulira v It
- 8./9. maja 1945 podpis kapitulacije vse nemške vojske
- **9. maja 1945 v Topolšici general von Löhrr podpiše z JU brezpogojno kapitulacijo**
- 1. maja osvobojen Trst
- **z operacijami sredi maja se konča WW2**
- med operacijami se proti Koroški umika več sovražnih/protipartizanskih formacij: **slovenski domobrance, Gorenjska samozaščita, del policijskega zbora v Ljubljanski pokrajini, četniki, civilistim hrvaški ustaši, lkotičevci, nedičevci**
- zavezniške vojaške oblasti do 14. maja 1945 še sprejemajo protipartizanske enote, nato pa jih začnejo zavračati in vračati nazaj na jugoslovansko ozemlje:
 - 18. maja 1945 vrnejo hrvaške ustaše
 - 24. maja 1945 ljotičevce in nedičevce
 - 27. maja 1945 slovenske domobrance in druge slovenske protipartizanske enote
- transporti gredo v 2 smereh:
 - štajerska smer: Vetrinj → Pliberk → Slovenj Gradec, Maribor → Teharje (taborišče) → Celje (več lokacij), Dol pri Hrastniku, Huda jama, Mostec, Laško, Zgornje Marno, Hafnerjev graben...
 - gorenjska smer: Vetrinj → Podgorje → Radovljica, Kranj

- **transporti se odvijajo 27. – 31. maja 1945**
- s Koroške je vrnjenih 9.500 domobrancev + 600 civilistov, številke so različne (od 8200 do 11.800)
- ujetnike razdelijo na 3 skupine: A, B, C – A in B sodijo vojaška sodišča in jih večino obsodijo ter usmrtijo, C skupina gre takoj na usmrtitveno mesto
- Primorska: zavezniške oblasti v nekdanje Julijski krajini ljudi ne vračajo
 - usmrčeni so profašisti in pripadniki italijanskega odporniškega gibanja (različne narodnosti), ki se niso strinjale z zasedbo Trsta ali komunističnim režimom
 - **fojbe** < lat. fovea = jama, v istrskem narečju pomeni brezno
- usode ljudi, ki so ostali (se ne izselijo na Koroško ali v It): prav tako jih zaprejo in razdelijo v skupine A, B, C, vendar jih obravnavajo milejše
- pobijejo tudi Hrvate (ustaše, domobrance), številke so različne

Žrtve II. svetovne vojne:

- 84.708 oseb (13. 387 po vojni do januarja 1946)
- 6233 skupnih žrtev med civilisti protirevolucionarnega tabora
- 14. 392 žrtev protirevolucionarnih oboroženih enot
- **največ usmrtitev je od maja do julija 1945**
- ukaz za likvidacijo je verjetno prišel z najvišjega vrha oblasti

Razlogi za obračun:

- **okupacija, kolaboracija, odpor, državljanska vojna**
- **maščevanje, težnja po obračunu z nasprotniki revolucije in težnja po moralnem čiščenju**
- 2. junija 1945 je v Slovenskem poročevalcu zadnja notica o vračilu domobrancev, po tem se o njihovi usodi ne piše več
- stvari kljub temu niso ostale skrite, saj so nekateri pobegnili in opozorili na dogodke
- ta problematika je bila 60 let zamolčana, prva jo obelodani Spomenka Hribar (Krivda in greh)

Grobišča v SLO:

- v SLO je najdenih **4126 grobišč s 118.557 pokopanih**
- SLO na državni ravni ni začela s sistematičnim zbiranjem podatkov o prikritih grobiščih
- šele jeseni 2001 začne opozarjati na problem in sestavljati seznam
- zadnji dve leti so se s pomočjo kriminalistov pregledale lokacije grobišč in se popisale
- 4 različne lokacije grobišč:
 - jama
 - rudniški jaški, zaklonišča
 - protitankovski jarki
 - brezna
- 1999 je bilo najdeno največje grobišče v Evropi Tezno pri Mariboru (1150 trupel)

JUGOSLOVANSKE USTAVE PO II. SVETOVNI VOJNI

ustava FLRJ 30. januarja 1946

- temeljna načela
 - **FLRJ je zvezna ljudska država republikanske oblike in skupnost enakopravnih narodov, ki na osnovi pravice do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve, izrazijo svojo voljo, da živijo v federativni državi**
 - sestavljena je iz 6 ljudskih republik
 - Srbija ima v svoji sestavi Avtonomno pokrajino Vojvodino in Avtonomno kosovsko-metohijsko oblast
 - oblast izhaja iz ljudstva in ljudstvu tudi pripada
 - ljudska skupščina ima 2 zbora:
 - zvezni zbor (volijo vsi volilni upravičenci na osnovi splošne volilne pravice)
 - zbor narodov (vsaka republika izbere 30 poslancev, Vojvodina 20 in Kosovo 15)
 - najpomembnejša proizvodna sredstva in ves tuj kapital postanejo državna lastnina
 - agrarna reforma
 - večstrankarski sistem (a z vsemi se obračuna že v prvih dveh letih)
- zgleduje se po ustavi SZ, razen v mednarodnih odnosih (ni pravice svobodnega izstopa, ni pravice republik do svobodnih neposrednih stikov s tujimi državami, ni pravice republik do odpošiljanja diplomatskih predstavnikov, republike nimajo pravice do lastne vojaške formacije; **pravica samoodločbe z odcepitvijo vključena na intervencijo slovenske OF**)
- zanjo glasujejo vsi poslanci
- daje pravni okvir za **sistem ljudske demokracije** (= prehodna faza med kapitalizmom in socializmom)
- kljub uzakonjenem federalizmu je **dejansko vpeljan popolni centralizem**
- **KP** po načelu personalne unije **obvladuje vsa glavna področja** v družbi (o vsem odloča politbiro 10 ljudi)

ustavni zakon FLRJ 13. januarja 1953

- v definicijo državne ureditve uvede pojem socializem
- temeljna načela
 - **FLRJ je socialistična demokratična zvezna država suverenih in enakopravnih narodov, v kateri vsa oblast pripada delovnim ljudem**
 - dvodomni sistem:
 - zvezni zbor (poslanci izvoljeni na osnovi splošne volilne pravice, vanj vključen zbor republik in pokrajin (republike 10, Vojvodina 6, Kosovo 4), sestaja se po potrebi)
 - zbor proizvajalcev (zastopniki proizvodnje, transporta in trgovine glede na delež posamezne panoge v družbenem proizvodni) → degradacija funkcije republik, poudarjen razredni princip demokracije
 - glede na dvodomni sistem prilagojen skupščinski sistem po republikah
- tvorca zakona izhajajo iz prepričanja, da bosta proizvodna demokracija in decentralizacija omogočila hkratno uresničevanje nacionalnih pravic, kar se je izkazalo za zgrešeno

ustava SFRJ 7. aprila 1963

- odraz politične krize konec 50. let in v začetku 60. let:
 - položaj manjšin
 - spor med SLO in federacijo zaradi gospodarskih vprašanj

- ker SLO nasprotuje težnjam, da bi postopoma oblikovali enotno socialistično kulturo, ki bi pripeljala do enega jezika in enega naroda
- izoblikujeta se dve politični struji: centralistična in demokratična
- temeljna načela
 - preimenuje se iz FLRJ v SFRJ
 - republike iz ljudskih postanejo socialistične
 - **SFRJ je federativna zvezna država prostovoljno združenih narodov ter hkrati socialistična demokratična skupnost, ki temelji na oblasti delavskega razreda in samoupravljanju**
 - **decentralizacija oblasti** (občine so osnovne celice)
 - zvezna skupščina:
 - zvezni zbor
 - gospodarski zbor
 - prosvetno-kulturni zbor
 - zdravstveno-socialni zbor
 - organizacijsko-politični zbor
 - ločeni funkciji predsednika republike in predsednika vlade, uvedena podpredsednik republike in Svet federacije
- sistem je v osnovi ostal centralističen
- zanemarjena vloga republik v prepričanju, da samoupravna demokracija že sama po sebi omogoča tudi nacionalno enakopravnost
- republike zelo nezadovoljne – kmalu se začnejo razprave o spremembah

ustavni amandmaji 1967, 1968, 1971

- 18. aprila 1967
 - točna določila, v katerih primerih se sestaja Zbor narodov
- 26. decembra 1968
 - nova ustavna dopolnila
 - avtonomni pokrajini dobila status konstitutivnih elementov
 - Zbor narodov znova postane samostojen
 - sprejet prvi od 'delavskih amandmajev': povečanje samoupravljalskih pristojnosti v proizvodnji in poslovni politiki podjetij
- 30. junija 1971
 - ustanovljeno predsedstvo SFRJ kot samostojni organ federacije
 - v zveznem izvršnem svetu uvedeno paritetno zastopstvo
 - 'delavski amandmaji': samoupravno organiziranje preko osnovnih organizacij združenega dela

ustava SFRJ 21. februarja 1974

- **rezultat prizadevanja republik po večji samostojnosti → vpelje do tedaj najvišjo stopnjo federalizacije**
- © Temeljna načela
 - **vsak narod ima pravico do samoodločbe, ki vključuje tudi pravico do odcepitve**
 - **SFRJ je zvezna republika svobodnih in enakopravnih narodov in narodnosti**
 - federativni princip
 - suverene pravice državljanov v republikah in avtonomnih pokrajinah
 - delovni ljudje, narodi in narodnosti odločajo po načelih sporazumevanja republik in avtonomnih pokrajin, solidarnosti in vzajemnosti, enakopravne udeležbe republik in avtonomnih pokrajin v vseh organih federacije
 - socialistična družbena ureditev temelji na oblasti delavskega razreda in vseh delovnih ljudi
 - družbena lastnina proizvodjalnih sredstev

- **pravica do samoupravljanja**
- načelo delitve po rezultatih dela
- ekonomska, socialna in osebna varnost državljanov
- solidarnost in vzajemnost
- svobodna pobuda pri razvijanju proizvodnje in drugih družbenih dejavnosti
- demokratični politični odnosi
- **enakopravnost v pravicah, dolžnostih in odgovornostih**
- podrobnejši razdelki so še: ① SFRJ, ② Družbena ureditev, ③ Odnosi v federaciji, ④ Spremembe ustave, ⑤ Prehodne in končne določbe
- Tito proglašen za doživljenjskega predsednika
- zmaga Kardeljev koncept
- **nasprotujejo ji zlasti v SRB**
 - zaradi spedičnega položaja obeh avtonomnih pokrajin
 - zaradi zagovarjanja močne centralistične države po načelu en človek – en glas
- **ne sprejme je vrh JNA** → tihi pritiski po spremembi, a republike nasprotujejo
- ekonomski del zaradi ekonomske krize spremenjen 1988
- **SRB jo prva načne 1988 s spreminjanjem svoje ustavne ureditve v praksi, sledi ji SLO**
- **neveljavna postane 1990, ko njene naslednice sprejmejo vsaka svojo ustavo**

ustavni amandmaji 1981

- na predlog Tita
- popravki v zvezi s kolektivnim vodenjem

RAZPAD JUGOSLAVIJE

- jugoslovanska kriza se **začne z razpadom komunistične oblasti v SFRJ**, ki je bila del sprememb konec hladne vojne
- v SFRJ je komunizem vse bolj izgubljal premoč proti **nacionalističnim in separatističnim ideologijam**, ki so **konec 1998 in v začetku 1989** začele zajemati SRB in HR, nato SLO, še najmanj pa BiH
- ta proces se povezuje s prihodom **Slobodana Miloševića** na oblast v SRB, ki se je videl kot nacionalistični vodja in se 1989 proglasil za vodjo Srbov na **Kosovu**
 - glavni cilj: pridobivanje oblasti in dominacije nad jugoslovansko federacijo
 - vizija: dominacija SRB kot republike z najbolj raznolikim prebivalstvom pod njegovim vodstvom
- s političnimi mahinacijami je najprej pridobil oblast v **Vojvodini in ČG**
- tak odnos je pripeljal do reakcije drugih republik – prva je odreagirala SLO
- na **14. kongresu KPJ 20. januarja 1990** Milošević prvič uporabi svojo dominacijo za preprečevanje mnogih amandmajev, s katerimi bi se vzpostavilo ravnotežje znotraj SFRJ in so jih poskušali doseči slovenski predstavniki – kongres se konča s sporom, zapustijo ga delegati iz SLO in HR → **začetek razpada SFRJ**
- poglobitev krize omogoči pridobitev oblast nacionalističnim težnjam, kar se najbolje izrazi na HR s **Franjom Tuđmanom**, ki postane **protiutež** Miloševićevi politiki
- SLO in HR začneta s procesom osamosvajanja, ki vodi v oborožen spopad
- razglasitve neodvisnosti
 - **SLO z ustavnim zakonom 25. junija 1991**
 - **HR z ustavnim zakonom 25. junija 1991**
 - **BiH z referendumom 3. marca 1992**
- največji spopadi se na HR in v BiH vršijo zato, ker imata obe veliko srbsko manjšino
 - HR: S Dalmacija in področje okoli Knina, Like, Korduna, Banija + v večjih mestih (Zagreb, Rijeka, Split, Osijek, Zadar, Vukovar)
 - v BiH je 31% Srbov
- **vojna za SLO 27. junij – 7. julij 1991**
- **vojna za HR junij 1991 – avgust 1995**
- **vojna za BiH 6. april 1992 – 21. november 1995**

SRBSKA POLITIKA POKORAVANJA

- **3. faze pokoritve neposlušnih jugoslovanskih republik in ustanovitve Velike Srbije:** SLO ⇔ HR ⇔ BiH
- pokoritev BiH je načrtovana v kratkem času, od aprila do konca 1992
- medsebojna politična in vojaška podpora Republike Srbske v BiH (= RS) in SRB v primeru hrvaškega napada
- bosanski in hrvaški Srbi 31. oktobra 1992 v Prijedoru podpišejo Deklaracijo o suradnji i težnjama za ujedinenje, ki predvideva vojaško pomoč med obema, a ne zaživi
- hrvaški Srbi so vseskozi v podrejenem položaju do SRB
- ker se vojska Republike Srbske Krajine (= SVK) ne more meriti s HV, se zanaša na grožnje in masovno povračilo v obliki uničevanja vitalnih ciljev (kar se je na dolgi rok izkazalo neizvedljivo zaradi pomanjkanja orožja)
- **Republika Srbska Krajina (= RSK, razglašena 19. decembra 1991)** ni priznana od nikogar, ima le osnovne državne funkcije, razdeljeno politično vodstvo, ki je stalno v sporih, neusmiljeno izkorišča naravna bogastva in ker nima industrije, postaja odvisna od pomoči iz SRB in njeno prebivalstvo se izseljuje, njena vojska pa je slaba in sestavljena iz kmetov
- med t.i. premirjem 1992 – 1994 srbska stran skoraj izčrpa svojo gospodarsko moč

VOJNA ZA HRVAŠKO junij 1991 – avgust 1995

- politični okvir in **vzroki**:
 - Kardelj da največ moči JU centralizmu, zagovarja centralizem pod Aleksandrom Rankovićem
 - Kardeljev koncept doseže vrh z ustavo leta 1974, v kateri je zelo oslabljen centralni državni aparat, republike dobijo veliko samostojnosti in se začne decentralizacija
 - Kosovo in Vojvodina dobita poseben položaj v federaciji, a hkrati ostaneta del SRB do napetosti znotraj SRB in (kasneje tudi) cele federacije – SRB je s tako ureditvijo nezadovoljna in meni, da nima enakopravnega položaja kot druge republike → svoje nezadovoljstvo izrazi v Memorandumu **SANU**
 - po smrti Kardelja 1979 in Tita 1980 v državi ni dovolj močnih centralnih aparatov, ki bi lahko izvedli mirno dezintegracijo države (kot se je zgodilo v ČSR)
 - po 1980 pridejo močno do izraza razlike med republikami ter njihovo različno pojmovanje ustroja države
 - vzpon nacionalnih zahtev (avtonomna področja na HR, ustaški genocid na Srbi)
 - 1987 pride na čelo ??
 - od 1988 so po SRB organizirani masovni mitingi, ki pozivajo k preureditvi JU
 - SLO in HR pozivata k preureditvi po konfederativnem načelu
 - Srbi so tradicionalno nadpovprečno zastopani v JNA, 1988 pa se namesto armadne oblasti uveljavi oblast znotraj republiških meja
 - Srbi na HR po demokratičnih volitvah 1990 hočejo ven iz HR
 - mednarodna javnost je prepričana, da je JU treba ohraniti
- 14. maja 1990 JNA razoroži hrvaško TO, ki je bila poseben obrambni sistem v pristojnosti republike HR → HR skuša pridobivati na času
- avgusta 1990 se upre del srbskega prebivalstva na HR, ki ga podprejo SRB, ČG in deli JNA
- napetosti rastejo od napada na SLO junija 1991 do avgusta 1991, ko Hrvaška vojska (= HV) sproži prve akcije na JNA vojašnice v V Slavoniji, Krajini in Dalmaciji
- 3 etape
 1. april – avgust 1991: agresija na HR preraste v agresijo na JNA vojašnice
 2. januar 1992 – maj 1995: zastoj v agresiji, prihod enot OZN na črto razmejitev, hrvaška diplomatska aktivnost, krepitev vojske
 3. julij – avgust 1995: z ofenzivo osvoboditev dela Posavine, Slavonije, Like, Banovine, Korduna, Dola (preostanek okupiranega področja v hrvaškem Podonavju je integriran s pomočjo mednarodne intervencije 1996–1998)
- **premirje v Sarajevu 2. januarja 1992 pomeni začetek konca vojne na HR in začetek vojne v BiH (= nova faza srbskega načrta)**
 - srbske sile si zagotovijo osnovo za nadaljevanje vojne v BiH
 - sile JNA, ki so bile do novembra 1991 blokirane na HR, zdaj v polni opremi vdrejo v BiH
 - HV se ojača, pomnoži, reorganizira in pridobi na opremi ter zabeleži prve zmage
 - trimesečno premirje je JNA dalo dovolj časa, da se je reorganizirala za naslednjo fazo vojne
- t.i. **'mirna faza' 1992 – 1995** je faza ne miru in ne vojne
 - ni pravih bojev, a Srbi bombardirajo hrvaška mesta na nezasedenem ozemlju
 - Srbi držijo v rokah glavne prometnice (Novska-Nova Gradiška in Karlovac-Split) ter naftovod Rijeka-Sisak
 - 250.000 hrvaških beguncev ostane brez strehe nad glavo
 - skoraj neprekinjeni bolj neuspešni pogovori
 - **Daruvarski sporazum (18. februar 1993)** so lokalni srbski poveljniki v Z Slavoniji brez vedenja vodstva RSK podpisali s hrvaškimi oblastmi: reguliral je osnovne življenjske potrebe kot oskrbovanje z vodo, dela na polju v bližini razmejitvene

- črte ipd.; ko se je zanj izvedelo, so srbske pobudnike zaprli
- sprevrže se v vojno izčrpavanja, v kateri hrvaška stran (v nasprotju s srbsko) počasi pridobiva na svojo stran mednarodno skupnost
- glavno vprašanje je, zakaj ni HR že takoj (1991-1992) zavzela RSK? – očitno ni bila pripravljena na večjo strateško operacijo + čakala je na razplet dogajanja v BiH, kjer je imela kar nekaj vojske
- HR pomaga organizirati in oboroževati Hrvate v BiH (Hrvatsko vijeće obrane = HVO), ki se v začetku bojujejo skupaj z Armado BiH (= ABiH)
- **HR – BiH vojna 1993 – 1994**
 - konec 1992 se HVO in ABiH začneta kregati in v začetku 1993 to preraste v boje, HVO začne sodelovati s HV → HR – BiH vojna v BiH postane ena najkontroverznejših vojn, saj BiH misli, da hoče tudi HR zavzeti in priključiti del njenega ozemlja
 - Hrvati v BiH po vzoru srbskih paradržav RSK na HR in Republike Srbske v BiH ustanovijo Hrvatsku Republiku Herceg Bosnu (= HRHB), ki se želi tudi formalno ločiti od BiH
 - Washingtonski sporazum marca 1994 prekine hrvaško-bošnjaško vojno in ponekod se sodelovanje spet začne (npr. Kupres), obe vojski pa tudi sodelujeta v zaključnih operacijah proti Vojski Republike Srbske (= VRS) 1995
- politična telesa, ustanovljena za rešitev vojne:
 - neuspešna konferenca o JU
 - **Resolucija 713 (25. september 1991)**: embargo na uvoz orožja
 - konec 1991 narejen načrt za pacifikacijo in demilitarizacijo HR s prihodom mirovnih sil OZN na hrvaška ozemlja, kjer živijo Srbi, čemur se uprejo v RSK, sledi ↓
 - **Resolucija 743 (24. februar 1992)**: prihod UNPROFORja v štiri zaščitne cone, kjer je prišlo do oboroženih konfliktov → spomladi 1992 pride 10.000 vojakov → JNA zapusti HR, UNPROFOR in RSK zasežeta težko orožje; pod hrvaško oblast se ne vrnejo 'roza cone', kjer ne živi srbsko prebivalstvo, a so jih Srbi zavzeli → nastane pat pozicija (t.i. premirje)
 - Deklaracija o suradnji i težnjama za ujedinjenje (31. oktober 1992) med bosanskimi in hrvaškimi Srbi, ki je predvidevala močno obrambno zavezo med obema, ni nikoli zaživela
 - Resolucija 762, s katero OZN zahteva umik hrvaških sil iz zasedenih ozemelj Miljevačke planote
 - spomladi 1993 so se pod mednarodnim pritiskom začela trostopenjska pogajanja o premirju: rešitev vojne, gospodarskih in političnih vprašanj
 - **Zagrebeški sporazum o premirju (29. marec 1994)**: delegacija RSK in hrvaški predstavniki podpišejo v ruskem veleposlaništvu: prekinjenje ognja in oboroženih sovražnosti, umik težkega orožja z bojne črte izven dometa
 - **Sporazum o normalizaciji ekonomskih odnosov (19. december 1994)**: odprtje prometna na avtocesti Zagreb-Okučani-Lipovac za obe strani
 - **Načrt Z-4 (januar 1995): rešitev statusa RSK**: področje naj bi se imenovalo Srpska autonomna pokrajina Krajina v sklopu HR, a z veliko avtonomije (lastna oblast in zakonodaja, policija, denar, grbi, zastave, simboli, sodstvo, pobiranje davkov) – vendar ga predsednik RSK noče sprejeti
 - 12. marca 1995 se podaljša mandat UNPROFORja, a z zmanjšanimi silami
 - Sporazum o prijateljstvu i suradnji između HR i BiH (22. julij 1992 v Zagrebu): HR ga ni izkoristila za povezovanje z BiH in pokoritev RSK
 - Tuđman in Itezbegović v Splitu podpišeta **Deklaracijo o oživotvorenju Sporazuma iz Washingtona**, zajedničkoj obrani od srpske agresije i postizanju političkog rješenja sukladno naporima međunarodne zajednice (**22. julij 1995**): odobritev HV, da legitimno sodeluje v deblokadi Bihaća
- delovanje HV
 - decembra 1991 nastanejo prvi oddelki Domobrancev (kot paravojaške teritorialne

- enote), marca 1992 se začne vsesplošna mobilizacija, 1993 je že sedem profesionalnih brigad
- nesoglasja med glavnim štabom HV in Ministrstvom za obrambo
 - bitke
 - za hrvaške vojašnice september – december 1991
 - Vukovar 15. avgust – 18. novembar 1991
 - Dubrovnik 1. oktober 1991 – 26. maj 1992
 - **Baranja 3. april 1992** (neuspešen HV vpad preko Drave)
 - **Miljevačka visoravan 21. junija 1992** (HR poskus osvoboditi 'roza cone', osvojijo nekaj vasi, sledi Resolucija 762)
 - **bojišče v Posavini junij – 6. oktober 1992** (HV poskuša presekati srbski koridor in priti v Bosansko Krajino, a jih JNA potisne nazaj do Save, nakar se HV na ukaz politike umakne in JNA vkoraka v Bosanski Brod)
 - operacija Maslenica 22. – 27. januar 1993
 - HR – BiH vojna 1993 – 1994
 - **za J HR 24. – 28. april 1992** (JNA vdre iz V Hercegovine prek Neretve med Mostarjem in obalo)
 - operacija Bljesak 1. – 4. maj 1995
 - operacija Oluja 4. – 8. avgust 1995

Bitke za HRVAŠKE VOJAŠNICE september – december 1991

- = serija bitk na delu HR, del Domovinske vojne, v kateri je HR iz vojašnic zaplenila pomembno vojno opremo (tanki, letala, rakete), ki je kasneje igrala pomembno vlogo pri osvobajanju
- uvod
 - v času razglasitve neodvisnosti, so bile v mnogih vojašnicah po HR še vedno stacioniran velik del federalne JNA
 - vojašnice so bile večinoma v urbaniziranih področjih
 - HV ima malo težke opreme, zato so te vojašnice zelo pomembne
 - poveljnik HV je Martin Špegelj, najbolj vroč zagovornik napada na vojašnice JNA, naredi načrt napada
 - ko se je junija 1991 začela vojna v SLO, je predlagal predsedniku Tuđmanu, da napade vojašnice in pomaga SLO – Tuđman odbije, ker se boji polne moči JNA
 - tekom naraščanju nasilja v 1991 se JNA pridruži upornim Srbom
 - HV blokira mnoge vojašnice, čeprav mora zaradi pomanjkanja vojakov pogosto vpoklicati civile
- vojaške moči
 - HV: še dokaj slaba vojska + policija + mestna zaščita + prostovoljci
 - JNA
- začetek bitk
 - napetosti so rastle od sredine 1990
 - HR vlada je dopustila, da JNA izprazni nekatere vojašnice (Pula, Rijeka), kar je kritizirala HV
 - iz JNA mnogi ne-Srbi dezertirajo – pomanjkanje kadra
 - začetne poteze avgusta 1991:
 - V Slavonija (bitka za Vukovar)
 - Krajina
 - Dalmacija
 - na mnogih mestih je HV napadla vojašnice v nasprotju z željami HR vlade, ki je hotela nadaljevati pogovore (čeprav je bila 1/3 HR že okupirane!)
- **14. - 19. septembra 1991** se odigra **glavnina napadov**
- **zajetih** je bilo **36 vojašnic in skladišč** ter 26 drugih vojnih lokacij
- 27. septembra se začne operacija Bilogora, ki se konča s porazom Bjelovarske in Koprivničke vojašnice

- Zagreb in osrednja HR
 - **vojašnica Sisak** in njena skladišča se predajo 9. septembra 1991
 - **vojašnica Maršala Tita v Zagrebu** je ena največjih na HR (eno od treh glavnih poveljstev JNA je tu)
 - HV se obotavlja z napadom zaradi moči JNA in bližine mesta
 - borba ni intenzivna (bombardiranje sem in tja)
 - premirje
 - JNA evakuira del vojašnice, ko jo zapusti januarja 1992
 - **vojašnica Jastrebarsko** je lokacija elitne 4. oklepne brigade
 - JNA prebije obroč in pobegne na J, kjer se združi z JNA v Banovini in srednji HR
 - **vojašnica v Samoboru** se preda 7. oktobra 1991
- S HR
 - **vojašnica Varaždin** je druga največja na HR (tudi ena od elitnih oklepnih brigad)
 - HV jo blokira ponoči 13./14. septembra 1991
 - bitka se prične 15. septembra z bombardiranjem letalstva
 - s slabšanjem stanja dezertira vedno več vojakov – pride do upora v sami vojašnici
 - začne se bombardiranje civilnih ciljev
 - po tednu dni bitk general Vladimir Trifunović preda vojašnico 22. septembra 1991 (HR ga obsodi uničenja mesta, SRB pa izdaje)
 - HV je zajela ogromno opreme
 - **vojašnica Virovitica** je osvojena 17. septembra 1991
 - **vojašnica Čakovac** se preda 17. septembra 1991
 - **vojašnica v Bjelovaru** pade 19. septembra 1991 kot del operacije Bilogora
 - eden izmed častnikov JNA se ni hotel predati in je s somišljeniki vrgel v zrak eno od skladišč
 - tudi bogat plen
 - **vojašnica v Koprivnici** pade 30. septembra 1991 kot del operacije Bilogora
 - JNA letala so jo bombardirala 5. oktobra 1991
- Slavonija
 - **vojašnice v Osijeku** so v glavnem evakuirane po dogovoru tik pred razširitvijo vojne junija 1991
 - evakuaciji se izogne baza Poligon C, ki nato bombardira mesto vse do 17. septembra
 - **vojašnica Đakovo** je zavzeta in oplenjena, pade 5. Hrvatom
 - **vojašnica Vukovar** je oblegana celo leto 1991, dokler ne pride do bitke za Vukovar (glej spodaj)
 - **vojašnica Vinkovci** je vključena v bombardiranje mesta junija 1991
- Istra in Dalmacija
 - **vojašnici v Rijeki in Puli** sta po dogoboru evakuirani pred vojno
 - riješki korpus gre v ČG in 1992 napade J BiH
 - pulsko vojaško okrožje je premeščeno v Boko Kotorsko (ČG)
 - **vojašnica v Zadru** je prav tako evakuirana pred vojno
 - posamezniki so se obrnili in bombardirali mesto z okoliških hribov
- Lika in otoki
 - **Gospić** je septembra 1991 bil hude bitke, a vojašnica je kljub temu padla 18. septembra 1991
 - **otoka Lastovo in Vis** sta bila pomorski bazi JNA, okupirana do konca 1991, ko ju je JNA zapustila
 - posamezniki so napadali kraje v S Dalmaciji (bitka za Korčulo), a neuspešno
- to so le največje vojašnice
- posledice
 - **izredno izboljšanje vojaške opreme HV**

- HV oktobra formira prvi tankovski bataljon

Bitka za VUKOVAR 15. avgust – 18. november 1991

- = **največja in najbolj krvava bitka v vojni za neodvisnost HR (Domovinski vojni)**
- vojaške moči
 - HR: 700-800 pripadnikov narodne garde in policije + 1000 prostovoljcev in drugih s skromno oborožitvijo, obrambo vodita Tomislav Merčep in Blago Zadro
 - JNA: JNA + srbske paravojaške sile: 600 tankov, ok. 50.000 vojakov, letalstvo
- HV ni imela dovolj ljudi za zavzetje vojašnice, saj jo je od zunaj napadala močna JNA
- JNA je osvoboditev vojašnice izkoristila za krvav napad na mesto
- po večmesečnih pripravah so 5. maja 1991 srbske paravojaške sile s pobjem 12 hrvaških policajev v Borovem Selu začele oboroženo nasilje v vukovarski občini
- potek bitke
 - **konec avgusta JNA obkroži Vukovar**
 - **boji se začnejo 25. avgusta 1991 s srbskih napadom** na mesto (ob zračni in tankovski podpori)
 - Vukovar se brani nekaj dni
 - **14. – 20. septembra** je trajal **najsilovitejši napad** na mesto, v katerem so branitelji uničili okoli 60 nasprotnikovih oklepnikov
 - JNA spremeni taktiko ter začne **neprekinjeno obstreljevati in bombardirati** mesto ter ga spreminjati v ruševino
 - kljub klicem na pomoč pride ta le v verbalni in moralni obliki, oktobrski konvoji se do mesta ne prebijejo
 - oktobra bitke postanejo vsakdan
 - po porazu strateško pomembnih Marincev 1. oktobra se obroč okoli mesta še bolj stisne
 - sredi oktobra se HV poskuša prebiti do Vukovarja, a EU zahteva prekinitve akcije
 - **od srede oktobra do konca obleganja 18. novembra 1991** se v mestu samem in njegovih predmestjih (Borovo Naselje, Lužac) bijejo **najbolj krvave bitke** Domovinske vojne
 - v zadnjih dneh je JNA presekala mesto na dvoje
 - del braniteljev v Mitnici in Borovem Naselju je ostalo brez streliva in jih je JNA skupaj s civilnim prebivalstvom zajela **18. novembra 1991 ob padcu mesta**
- posledice
 - HR je utrpela: 1700 mrtvih (od tega 1100 civilov), 4000 ranjenih, 3000-5000 zajetih, preko 1000 izginulih in tisoče preganjanih
 - SRB je utrpela: 5000-8000 mrtvih, 10–15.000 ranjenih, precejšnja škoda v opremi
 - JNA je bila tako psihično potolčena, da ni imela več moči za nadaljnje napade na HR in je bila pripravljena podpisati **premirje 3. januarja 1992 v Sarajevu**

Bitka za DUBROVNIK 1. oktober 1991 – 26. maj 1992

- Dubrovnik z okolico sta napadla JNA in ČG vojska
- 26. maj 1992 deblokada mesta
- julija 1992 je celo področje osvobojeno
- uvod
 - ker je bil Dubrovnik turistično mesto, v SFRJ v njem ni bilo vojske
 - zato je bil **eno redkih mest, ki** ob razglasitvi HR samostojnosti v septembru **ni bilo podvrženo uničevanju**
 - geografsko in strateško je imel slabo pozicijo, saj ga je od ostale republike HR ločeval pas BiH do morja
 - ozemlje v okolici je zelo neprimerno za bojevanje
- vojaške moči
 - Dubrovnik: 163. pehotna brigada + specijalci + prostovoljci = ok. 1500 ljudi brez težkega topništva in tankov

- JNA in ČG TO: nekaj brigad z med 7.500 in 20.000 ljudi, tanki, topovi
- napad je bil predstavljen kot '**vojna za mir**' ČG, ki naj bi ji grozili hrvaški ustaši in teroristi (ČG je tvorila glavnino vojske)
- 16. septembra mobilizacija v ČG
- napad oktobra
 - **1. oktobra JNA udari na Dubrovnik iz ČG in J BiH**
 - okupirajo: Prevlako, Konavle, Cavtat, okolico Dubrovnika z letališčem (opremo odpeljejo v ČG, katero pa je ČG 2006 pripravljena odplačati + vrniti umetnine, ki so jih odnesli)
 - mesto se obrani zavzeta s pomočjo močnega odpora, težkega terena in mednarodne pozornosti
 - **JNA se utrdi v okoliških hribih** in strelja s tanki na mesto
 - **mornarica JNA blokira** morske poti in napada mesto z morja (prekinjena je oskrba s hrano in vodo)
 - mednarodna skupnost je s sporazumi poskušala zaustavljati prodor JNA na najbolj poseljena področja, a neuspešno
- obleganje
 - mednarodna javnost zelo kritizira **bombardiranje zaščitene delo mesta**, a to ne vpliva nanj in se nadaljuje do konca leta
 - mednarodni mediji zelo pretiravajo z opisi, kar je v drugi plan potisnilo zelo kruto in važnejšo bitko za Vukovar
 - hrvaška mornarica in obalno topništvo sta **uspešno odvrnila napad z morja** in prodor JNA proti ostali Dalmaciji – **JNA se umakne v Boko Kotorsko**
 - na kopnem so Hrvati uspeli razbiti nekaj postojank na okoliških hribih, a bombardiranje ni ponehalo
 - **najhujše bombardiranje** je bilo **6. decembra 1991**, v katerem je umrlo 13 civilov, med njimi pesnik Milišić
- zaključne operacije
 - **kot del premirja 1992 je JNA pustila HR in se premestila v BiH, kjer se je aprila začela vojna (v načrtu je ofenziva na Mostar)**
 - HR izkoristi situacijo in pošlje dele elitnih brigad (prve, druge in četrte) pod generalom Jankom Bobetkom
 - **aprila se začne uspešna protiofenziva**
 - mesto je **osvojen 26. maja 1992**
 - operaciji Čagalj in Tigar do konca julija počistita še z ostalo JNA vojsko
 - zasedba Prevlake je pomenila blokado JNA mornarice v Boki Kotorski
 - **nad Prevlako prevzame nadzor OZN** – konec bitke
- posledice
 - Dubrovnik je danes spet turistično središče
 - Prevlaka je danes spet pod HR
 - ČG je izrazila željo, da se pobota s HR ter plača vojno škodo
 - za vojne zločine so obtoženi 4 JNA-ovci

Operacija MASLENICA 22. – 27. januar 1993

- **s porušenjem masleniškega mostu in zavzetjem neposrednega zaledja Zadra so Srbi onemogočili redni kopni promet med S in J HR**
- Tuđman se januarja odloči za večjo akcijo, ki bi srbsko vojsko odstranila iz Masleničkog Ždrila, kjer je načrtovan nov most
- 22. januarja 1993 so HV in specialna policija napadli iz več smeri (z J in S proti Zemunik, ob obali proti Rovanjsoj in Obrovcu, po Velebitu)
- po začetnih hrvaških uspehih VRS vdre v skladišče UNPROFORja, se oboroži s težkim orožjem in izvede protiudar iz smeri Benkovca – HV je v krizi
- HV dobi okrepitev in v težkih bojih do 27. januarja 1993 zavzame načrtovane objekte
- začne se **gradnja pontonskega mostu**
- 28. januarja 1993 Srbi minirajo elektrarno Peruča na Cetini (jez k sreči ne popusti), ki

- jo nato HV zavzame
- posledice
 - velike izgube na obeh straneh
 - 15.000 srbskih beguncev
 - pokažejo se slabosti hrvaškega operativnega planiranja (preveč napadalnih smeri, nezmožnost hitrega premikanja in angažiranja)
 - dvig HV morale
 - ostra reakcija OZN z Resolucijo 802, ki pa le prekine napredovanje HV
 - hrvaški Srbi spoznajo, da jim ne SRB ne UNPROFOR ne bosta pomagala

Operacija MEDAČKI DŽEP 9. – 11. september 1993

- Medački džep je pribl. 5km x 6km veliko področje s kraji Divoselo, Čitluk in Počitelja J od Gospića, ki se je po premirju 3. januarja 1992 znašlo v samorazglašeni Republiki Srbski Krajini in kjer je pred osvoboditvijo (s strani HR) živelo ok. 400 Srbov
- HV je zjutraj 9. septembra 1993 bombardirala nasprotnikove položaje
- po dveh dne je HV vzpostavila nadzor nad tem področjem in zaustavila napredovanje v RSK

Operacija BLJESAK / BLISK 1. – 4 maj 1995

- sporazum, ki je 19. decembra 1994 odprl avtocesto Zagreb-Okučani-Lipovac, da HV težko pričakovan povod za osvoboditev Z Slavonije, saj sile tod zbira že od podpisa sporazuma
- 28. aprila 1995 Hrvat v sporu na bencinski črpali ubije Srba iz Okučana – nakar sorodniki in prijatelji Srba na avtocesti postavijo zasedo in ubijejo tri Hrvate – avtocesta je zaprta in vzpostavljeno izredno stanje
- 1. maja 1995 HV napade J in srednji del zahodnoslavonske RSK enklave – napad je nepričakovano uspešen in prodre do Save
- 4. maja 1995 HV udari še na S enklave in jo zavzame
- RSK 2. in 3. maja 1995 v povračilo bombardira Zagreb
- Hrvati s Srbi postopajo v glavnem korektno in jim omogočajo umik

Operacija OLUJA / NEVIHTA 4. – 8. avgust 1995

- = **velika bojna operacija, v kateri sta HV in policija osvobodili okupirana območja, na katerih so srbski uporniki ustanovili t.i. Republiko Srbsko Krajino = RSK**
- z njo se pod HR vrnje celoten okupiran teritorij razen V Slavonije
- vojaške moči
 - HV + Armija BiH: 150–200.000 vojakov, 350 topov, 400 tankov
 - vojska Republike Srbske Krajine = SVK sodeluje samo 7. avgusta: ok. 40.000 vojakov, 200 tankov, 250 topov
- predigra
 - Domovinska vojna **1992** preide v '**mirno fazo**', v kateri je bila znotraj HR ustanovljena RSK, obe ločujejo mirovne sile OZN
 - znotraj RSK je pregnanih ali ubitih mnogo Hrvatov
 - HV deluje predvsem v BiH in 1993 izvrši dve manjši operaciji v okolici Zadra (Operacija Maslenica) in Gospića (Operacija Medački džep)
 - jeseni 1994 se 'mirna faza' konča
- priprava na Nevihto
 - njena predhodnica je **Operacija Zima '94** (29. novembra – 24. decembra 1994), s katero je zaustavljena srbska ofenziva na Bihać (srbski poraz na Dinari) in osvobojen velik teritorij
 - v enodnevni **akciji Skok-1** (7. aprila 1995) je SVK ponovno poražena na Dinari in osvobojenega je še nekaj ozemlja
 - največja akcija, dvodnevna **Operacija Bljesak** maja 1995, je osvobodila okupiran

- žep v Z Slavoniji
- akcija **Skok-2** (4. – 11. junij 1995) na Dinari osvobodi še en zajeten kos ozemlja (celo Livanjsko polje)
- v akciji **Ljeto '95** (25. – 30. julija 1995) sta bila osvobojena Bosansko Grahovo in Glamoč ter še ogromen teritorij ok. 1600km²; Srbi v S Dalmaciji so obkroženi in imajo samo dva izhoda preko BiH
- v začetku avgusta 1995 tako SVK ni bila pripravljena na odločen napad HV, čeprav ga je pričakovala in je vojno staje oklicala že 28. julija
- HR je tudi Washington grozil s sankcijami, če bo ukrepala na lastno roko
- Operacija Oluja/Nevihta
 - HV je o napadu opozorila sile OZN na mejnem področju
 - 4. avgusta 1995 je zbombardirala strateške srbske točke in krenila v napad na celi bojni črti (630km)
 - Tuđman je pozval SVK k vdaji in jim obljubil amnestijo
 - **sektor Banovina**
 - osvobojeno ozemlje do Save (4. avgust), Hrvatska Dubica in Ogulin-Slunj (5. avgust), Hrvatska Kostanjica (6. avgust), Dvor na Uni (7. avgust) ⇒ do **10. avgusta 1995** osvobojena cela meja
 - s srditim odporom pri Mošćenici SVK uspe evakuirati velik del vojske
 - največ padlih
 - **sektor Kordun**
 - osvobojeni Plaški (4. avgust), medrečje Korane in Mrežnice (5. avgust), Plitvice in Slunj (6. avgust), Kamensko, Veljun in Vojnič (7. avgust), Petrova Gora (8. avgust) ⇒ do **8. avgusta 1995** osvobojeno
 - SVK se preda 8. avgusta 1995 v Viduševcu
 - **sektor Lika**
 - osvobojeni Dabar (4. avgust), Ljubovo, Saborsko, Ostrovica in Gračac (5. avgust), Plitvička Jezera, Cetingrad, Udbina, Pločanski Klanac (6. avgust), Mazin in Dobroselo (7. avgust) ⇒ do **7. avgusta 1995** osvobojena cela meja
 - **sektor Dalmacija**
 - operacija se imenuje **Kozjak-95**, ne Oluja, in ima 4 operativne skupine
 - napad gre v 3 smeri: Bosansko Grahovo-Knin, Jasenice-Miškovci ter Uniški Doci-Unište-Kijevo
 - 3. avgusta 1995 diverzija na črti Glamoč-Vitorog
 - osvobojeni Knin in Velebit (5. avgust), Benkovac (6. avgust), Strmica (7. avgust), Srb (8. avgust) ⇒ do **8. avgusta 1995** osvobojena cela meja
- posledica je nekaj sto **srbskih beguncev** in **vojni zločini nad srbskim prebivalstvom**
- pomeni **poraz koncepta Velike Srbije** in **začetek konca vojne v BiH**

VOJNA ZA BiH april 1992 – november 1995

- **18. novembra 1990** prve **večstrankarske volitve** → pride do **nacionalne polarizacije in odkritih namer vključiti BiH v Veliko Srbijo**
- 1990 ustanovljena Bosanska demokratska stranka (prva nekomunistična stranka)
- 10. junija 1991 Izetbegović skliče v Sarajevu tajno posvetovanje, na katerem sklenejo organizirati Patriotično ligo, ki naj bi se pripravila na obrambo dežele
- skupščina BiH 15. oktobra 1991 izda Akt o reafirmaciji suverenosti Republike Bosne i Hercegovine
- 25. januarja 1992 pade odločitev o organizaciji referendumu za neodvisnost
- **3. marca 1992** razglasitev **referenduma**, na katerem se 64% prebivalstva (Bošnjaki, Hrvati in manjši del Srbov) izrazi za enotno, samostojno in nedeljivo Republiko Bosno in Hercegovino
- 1. aprila 1992 prve praske: Bijeljina, Čitluk, Mostar, Kupres, 3. aprila 1992 JNA prevzame nadzor na Banja Luko
- **6. aprila 1992 BiH postane članica OZN (skupaj s SLO in HR) ⇒ to sproži srbsko agresijo na BiH**
- JNA napade na 4 področjih
 - **Sarajevo**
 - **Podrinje**: cilj je Drina (elektrarne, rudniki), presekanje komunikacij med BiH in Sandžakom, etnično čiščenje (Bijeljina, Zvornik, Višegrad, Foča, Srebrenica, Goražde)
 - **Posavina**: cilj je Sava, vzpostavitev koridorja do Z BiH, ki so jo že nadzirali Srbi (banjaluška in dobojska regija), in hrvaških Srbov;
 - S (HVO + HV): osvajanje poteka vojaško in politično, HV se mora pod pritiskom politike umakniti
 - J (ABiH): hude ofenzive in protiofenzive, na koncu zmaga JNA, ABiH do 1993 drži linijo blizu Save pri Brčkem
 1. april + maj 1992 Bosanski Šamac, Brčko
 2. junij 1992 Derвента, Modrič, Odžak
 3. 6. oktober 1992 Bosanski Brod
 - **Hercegovina**: namen JNA je prekiniti povezavo Mostarja z J HR, obvladati V breg in delto Neretve ter dobiti izhod na morje (24. – 28. april 1992 osvojitve Mostarja in Čapljine)
- jeseni 1992 vzpostavljen bojna linija, ki se ne premakne do konca 1994
- obleganja / agresije / pokoli
 - Bijeljina 1. – 4. april 1992
 - Sarajevo 5. april 1992 – 29. februar 1996
 - Foča 7. april 1992 – januar 1994
 - Goražde april – september 1992
 - Gračanica pomlad 1992 – jesen 1995
 - Bihać 12. junij 1992 – 10. oktober 1995
 - Tuzla 25. maj 1995
 - Srebrenica julij 1995
- operacije / bitke
 - operacija Deliberate Force 30. avgust – 20. september 1995
- konča se z Daytonskim sporazumom 21. novembra 1995 oz. 14. decembra 1995

napad na BIJELJINO 1. – 4. april 1992

- Bijeljina je za Srbe zelo pomembna, saj leži na križišču dveh napadalnih linij, severnobosanskega (posavskega) in vzhodnobosanskega (drinskega) teritorija – kritje zaledja, logistična podpora
- 1. aprila 1992 paravojaška organizacija Arkanova Srbska garda napade mesto

- neuspešno se jim zoperstavi manjša skupina Patriotske lige
- sledijo masovne eksekucije
- prikaz brutalnosti napada, oborožitve garde in njegova medijska pokritost služijo zastraševanju bošnjaškega prebivalstva (napad je izveden na muslimanski verski praznik)
- tu so Srbi preizkusili svojo taktiko

obleganje SARAJEVA 5. april 1992 – 29. februar 1996

- = skoraj štiriletna blokada Sarajeva v času vojne v BiH
- za pomoč in preskrbo je vzpostavljen zračni most
- kako se je začelo
 - pozimi 1991/92 je JNA kupčkala oborožitev po hribih v okolici Sarajeva
 - **marca 1992** pride v mesto do **spopada** članov srbskih **demokratov in bosanske policije** – Srbi postavijo prve barikade na Grbavici in Vracama
 - **5. aprila 1992** potekajo **mirovne demonstracije**, na katere streljajo srbski demokrati in ustrelijo **prvi žrtvi**
 - **aprila 1992 razglasi neodvisnost od BiH Republika Srpska**
- obleganje
 - začne se z JNA **zavzetjem** mednarodnega **letališča Ilidža**
 - **2. maja 1992 vojska Republike Srpske = VRS blokira Sarajevo**, vendar ne vdre v mesto, ampak ga poskuša izstradati in demoralizirati (snajperji)
 - uničevanje vseh nesrbskih zgradb in ciljev v mestu
 - druga polovica 1992 in prva polovica 1993 vrhunec obleganja
 - **sredi 1993** v naselju Butmir vzpostavljen 800m dolg **Sarajevski vojni tunel**, po katerem prihaja pomoč in odhajajo ranjeni
- konec obleganja
 - **hudemu bombardiranju sarajevske tržnice 28. avgusta 1995 sledi operacija Deliberate Force** 30. avgusta – 20. septembra 1995, v kateri mednarodne sil tako zbombardirajo VRS položaje, da Srbi pristanejo na premirje
 - **premirje oktobra 1995**
 - bosanska vlada **uradno razglasi konec obleganja 29. februarja 1996**
- posledice
 - največ škode so utrpeli civilni, kulturni in verski objekti, porušeni pa tudi gospodarski, zdravstveni, medijski in politični objekti
 - zelo veliko žrtev: 11.000 ljudi, od tega 1601 otrok, 50.000 ranjenih (najhuje je bilo do konca avgusta 1995, potem pa je OZN postavila ulitmat, če ne umaknejo težkega orožja izven ranga mesta)
 - po Daytonskem sporazumu je Sarajevo razdeljeno na dva dela, en del pripada novo formirani Federaciji BiH (z vlado), drugi del pa Republiki Srbski; meja na Dobrinji

pokoli v FOČI 7. april 1992 – januar 1994

- vrsta pokolov, etničnih čiščenj, masovnih posiljevanj in namernih uničevanj imetja in kulturnih krajev, ki so jih srbska vojska, policija in paravojaške organizacije izvajali nad Bošnjaki
- vsi Bošnjaki so bili z ozemlja pregnani (2704 iz Foče)
- mnogi Srbi so kasneje obtoženi vojnih zločinov in genocida
- Foča, Gacko in Kalinovik

agresija in obleganje GORAŽD april – september 1992

- načrti o Veliki Srbiji pripeljejo do tega, da JNA SRB, ČG in velik del bosanskih Srbov aprila 1992 izvedejo genocid
- kraj ostane brez vode, hrane in elektrike, edina pot do tega je nekaj časa 'Put spasa' do Grepka, a se bori do konca, delujejo šole, bolnice in druge ustanove

- štiridnevna Operacija Krug avgusta 1992 se zaključi z zmagoslavnim vkorakanjem osvobodilnih udarnih brigad in osvoboditvijo precejšnjega ozemlja na levem bregu Drine
- 14. septembra 1992 se začne druga akcija in osvobojen je desni breg Drine
- kraj in njegovi prebivalci postanejo heroji

obleganje GRAČANICE pomlad 1992 – jesen 1995

- jeseni 1991 je na J polovici občine razglašena 'srbska občina' Petrovo
- spomladi 1992 se po nizu terorističnih napadov s strani srbskih demokratov začne samoorganizacija krajanov v 'mahalske straže' in mobiliziranje rezervne sestave policije ter TO
- Srbi z agresiji začnejo maja 1992, ki se ji branitlji uspešno zoperstavijo in do jeseni celo osvobodijo dve vasi
- jeseni 1992 v kraju ustanovijo dve brigadi, ki delujeta do osvoboditve

masaker v TUZLI 25. maj 1995

- eden od mnogih masakrov, ki so jih Srbi izvedli nad Bošnjaki na okupiranem ozemlju BiH
- tu je JNA granatirala mladino, ki se je zbrala v delu mesta Kapiji
- 72 mrtvih in 200 ranjenih civilistov

obleganje BIHAĆA 12. junij 1992 – 10. oktober 1995

- po pristopu BiH k OZN se nad njo sproži srbska agresija
- večina Srbov v Bihaći je bila pripravljena na 'dan D', JNA se je pripravljala na okupacijo mesta: razpust TO, demobilizacija hrvaških in bošnjaških vojakov, načrti za napad in okupacijo
- 12. junija 1992 se je začel kombinirani napad na mesto
 - ustanovljeni so civilni in vojaški organi za obrambo mesta
- mesto se je ubranilo zavzetja → obleganje traja 1201 dan
- junija in avgusta 1992 so ustanovljene obrambne sile (brigade in korpus)
- 19. – 23. julija 1995 poteka protiofenziva Spržena zemlja, nato jo nadomesti Operacija Oluja
- 5. avgusta 1992 je deblokiran svobodni del Unsko-sanskega kantona
- **avgusta in septembra 1995** združene sile HV, HVO in ABiH sprožijo dvotedensko **ofenzivo** Kupres-Bihać
 - NATO podpre z letalskimi napadi na srbske vojaške položaje
 - osvobojeni so Drvar, Bosanski Petrovac, Ključ, Mrkonjić Grad, Jajce, Sanski Most, Donji Vakuf
 - septembra HV poskuša prečiti Uno in vezati srbske enote iz Banja Luke
 - ko v začetku oktobra 1995 srbska vojska kaže znake poraza, prebivalstvo zajame panika in ZDA se v strahu pred navalom beguncev v SRB in vstopa SRB vojno odločijo, da politično pritisnejo na HV, da zaustavi operacije
 - **prekinitev ognja** je dogovorjena **5. oktobra 1995** in se konča z Daytonskim sporazumom 21. novembra 1995
- od 14. septembra do 10. oktobra 1995 je bosanski korpus v Operaciji Sana 95 osvobodil Bosanski Petrovac, Ključ, Bosansku Krupu in Sanski Most

pokol v SREBRENICI julija 1995

- = pokol 8000+ muslimanskih dečkov in mož, ki so ga julija 1995 v okolici Srebrenice izvedli bosanski Srbi pod generalom Mladićem in predsednikom Karadžićem
- najhujši pobjo po WW2
- večina osumljencev je še na prostosti
- Srebrenica 1993 postane 'varno območje' pod zaščito OZN
- 7. julija 1995 bosanski Srbi Srebrenico zavzamejo – muslimanski vojaki in civilisti (ok.

12.500) se skušajo prebiti do področij pod nadzorom Bošnjakov – stotine jih Srbi pobijejo iz zased, nekatere pa pobijejo in zakopljejo sistematično – le 5000 jih je prispelo na varno

- 2003 odprt spominski center
- srbska stran šele junija 2004 prizna odgovornost za pokol

Operacija DELIBERATE FORCE 30. avgust – 20. september 1995

- = vojna intervencija mednarodnih sil pod NATOm s ciljem onemogočiti oborožitev tisti Srbov, ki so v vojni z BiH napadali varnostne cone Združenih narodov v BiH
- operacija je bila odobrena že julija, stekla pa je potem, ko je srbska vojska 28. avgusta 1995 med obleganjem Sarajeva že drugič bombardirala sarajevsko tržnico
- SRB je za živi ščit na ključnih področjih zajela ok. 400 UNPROFORjevih mirovnikov + uspešno branila zračni prostor
- taktična zmaga SRB, konec obleganja Sarajeva
- zračni napadi so povečali mednarodni pritisk na SRB, ki je vodil v podpis Daytonskega sporazuma

DAYTONSKI SPORAZUM 21. november 1995:

- = sporazum, ki so ga sprte strani z ozemlja bivše SFRJ podpisale v američkem mestu Dayton v Ohiu ter z njim končale vojno v BiH in odločile o njeni prihodnosti
- 1. – 21. novembra 1995 se vršijo pogajanja
 - sledijo uspehom Armade BiH, ki je konec 1995 osvobodila velik del državnega ozemlja
- **dokončna različica sporazuma je formalno podpisana 14. decembra 1995 v Parizu**
 - 'stranke': BiH, HR, ZRJ (v imenu Republike Srbske)
 - podpisniki: predsednik BiH Izetbegović, predsednik HR Tuđman, predsednik ZRJ Milošević, predsednika Clinton (ZDA) in Chirac (F), premierji Major (GB), Gonzales (E) in Černomirdin (RUS), D kancler Kohl
 - sklenjen v bosanskem, hrvaškem, srbskem in angleškem jeziku
- točke
 1. **BiH ostaja enotna država v svojih dosedanjih mejah** in bo priznana od mednarodne skupnosti. ZRJ priznava to državo, uvedejo se medsebojni diplomatski odnosi
 2. BiH je sestavljena iz dveh delov: **Bošnjaško-hrvaške Federacije in Republike Srpske**. Federacija obsega 51%, Republika Srbska pa 49% državnega ozemlja. Srbi obdržijo tudi nekdanji zaščitni coni OZN, Srebrenico in Žepo
 3. **Sarajevo** ostane združeno glavno mesto države
 4. imenujejo se **centralna vlada, enotni parlament in državno predsedstvo**, predvideni so še **skupno ustavno sodišče in skupna centralna banka** ter **enotna valuta**. Centralne institucije so odgovorne za zunanjo politiko, zunanjo trgovino, denarno politiko, kakor tudi za vprašanja državljanstva. Parlament bo sestavljen iz dveh zbornic
 5. predsedstvo in parlament se bosta volila **1996** na **svobodnih in demokratičnih volitvah** pod mednarodnim nadzorstvom. Vzpostavil se bo **koridor**, ki bo spajal mesto **Goražde** s Sarajevom (Goražde ni prometno povezano s Federacijo) in naj bi bil širok 8 do 15 km
 6. **koridor Brčko** na S države, ki povezuje srbsko kontrolirana področja na V in Z bo širok 5 km O nadaljnjem statusu mesta, ki je najvažnejše mesto Posavine, pa bo odločala mednarodna komisija. Odločitev mora biti v roku enega leta od podpisa sporazuma
 7. **begunci** se lahko **vrnejo** v svojo domovino, spoštovanje človekovih pravic pa bo nadzorovala neodvisna komisija za človekove pravice in mednarodne policijske

enote

8. osebe, ki so obsojene za vojne zločine, bodo izločene iz političnih uradov in ne smejo prevzemati javnih nalog
9. mednarodna skupnost bo organizirala **humanitarno pomoč**, da se lahko zagotovi obnova države in izvedba svobodnih volitev
10. sankcije OZN bodo polagoma odpravljene, to se nanaša tako na gospodarske sankcije proti Srbiji, kakor tudi na embargo orožja BiH
11. Mednarodne mirovne sile (**IFOR**), ki bodo pod poveljstvom zveze **NATO** in pod vodstvom ameriškega generala, bodo zamenjale zaščitne čete OZN (UNPROFOR)
12. IFOR nadzoruje izvajanje premirja in se ima pravico braniti ob napadih
13. IFOR ima popolno svobodo gibanja na celotnem področju države
14. med nekdanjimi vojnimi linijami bo **začasno** zgrajena okoli **2 km široka zona**
15. v roku 4 mesecev se morajo umakniti vsa težka orožja in vsi vojaki se morajo vrniti v vojašnice
16. vse vojne ujetnike morajo takoj izpustiti

BOLGARIJA

1912 – 1913	prva balkanska vojna
1913	druga balkanska vojna
okt. 1915 – 30. sep. 1918	prva svetovna vojna na strani centralnih sil sep. – okt. 1918 Radomirska republika (Stamboliski) 29. sep. 1918 premirje z antanto 30. sep. 1918 kapitulacija 27. nov. 1918 neuillyska mirovna pogodba
nov. 1918 – okt. 1919	Velika koalicija za rešitev Bolgarije
okt. 1919 – jun. 1923	Bolgarska kmečka narodna zveza (obdobje Stamboliskega) mar. 1923 sporazum BG – SHS
jun. 1923 – jan. 1926	beli teror Aleksandra Cankova dec. 1923 prvi tajni sporazum z It 1924 drugi tajni sporazum z It 1925 GR – BG spopad
jan. 1926 – 1931	obdobje Ljapčeva
1931 – maj 1934	Ljudski blok 9. feb. 1933 Balkanski pakt
maj 1934 – 1935	vlada Kimona Georgijeva
1935 – 1943	vojaška diktatura (Genčo Zlatov) 24. jan. 1937 Pakt o večnem prijateljstvu z JU 31. jul. 1938 Solunski pakt
mar 1941 – avg. 1944	druga svetovna vojna 1. mar. 1941 Trojni pakt 9. sep. 1944 kapitulacija
1945 – jul. 1949	Georgi Dimitrov
sep. 1946 – nov. 1989	Ljudska republika Bolgarija 1950 – mar. 1954 Vulko Červenkov mar. 1954 – 10. nov. 1989 Todor Živkov
jun. 1990 – 1992	Bolgarska socialistična stranka
1992 – 1995	Zveza demokratičnih sil
1995 – 1997	Bolgarska socialistična stranka
1997 – jun. 2001	Zveza demokratičnih sil
jun. 2001 – 2005	stranka kralja Simeona II. 2004 NATO
2005 –	Bolgarska socialistična stranka 2007 EU

Razvoj do WW1:

- 1393 pride pod TR
- 1877 – 1878 RUS – TR vojna
 - 3. marca 1878 mir v San Stefanu ob Marmarskem morju (= sanstefanski mir), revidiran na berlinskem kongresu 13. junija – 13. julija 1878 (zahodne sile zmanjšajo RUS vpliv na Balkanu)
 - BG s sanstefanskem mirom postane avtonomna kneževina Velika BG (do 1908 v vazalnem odnosu do TR) in dobi večji del MAK in V Rumelijo

- z berlinskim kongresom pa se BG spet zmanjša (MAK pripade TR), suvereni postaneta še SRB in ČG
- pomlad **1879 Turnova ustava** je zmaga liberalcev
 - svoboda veroizpovedi za vse državljane in tujce
 - brez verske diskriminacije za človeške, politične in ekonomske pravice
 - enodomni parlament
 - svoboda govora in tiska
 - brezplačna OŠ
- od 1908 neodvisna kraljevina pod Ferdinandom I. Bolgarskim (kralj 1908 – 1918)
- v **1. balkanski vojni 1912-1913** se s SRB in GR bori proti TR
- v **2. balkanski vojni 1913** se proti SRB in GR spopada za MAK
 - poražena (bukareški mir 10. avgusta 1913), izgubi Vardarsko in Egejsko MAK, del Trakije in Dobrudžo

WW1 1915 – 1919:

- antanta ponudi BG turško Trakijo in srbski del MAK, če bi se ji pridružila (antanta želi iz vojne izločiti TR), a je neuspešna
- vključi **1915 na strani centralnih sil** in oktobra napove vojno SRB
 - upa na ozemlja, izgubljena v 2. balkanski vojni
- decembra 1915 antanta izkrca sile na Saloniki, ki postane baza za fronto v MAK
- BG zasede V SRB in MAK do meje z GR
- nastaneta dve politični usmeritvi:
 - 1) socialistična / leva pod Aleksandrom Stamboliskim
 - 2) desno usmerjene
- levi socialisti – tesnjaki – na velikem zborovanju decembra 1917 zahtevajo, naj parlament sprejme ruski predlog o sklenitvi miru z antanto
- **27. septembra 1918** uporniki v vojski odstavijo kralja in v Radomiru okličejo **Radomirsko republiko** z republikansko vlado
 - predsednik Aleksander Stamboliski (Bolgarska kmečka narodna zveza)
 - **29. septembra 1918** mora kralj skleniti **premirje** z antanto in dovoliti zasedbo BG (separatni mir), obenem pa prosi D, da uniči Radomirsko republiko, kar D **oktobra 1918** tudi stori
 - kralj zamenja predsednika vlade germanofila Radoslavova s proantantno usmerjenim demokratom Aleksandrom Molinovom
- **30. septembra 1918 kapitulira** v Solunu, Ferdinand I. abdicira, nasledi ga sin Boris III. → v BG pride antanta in uvede trd režim
 - večina vojske se postavi na stran antante in v SRB začne obstreljevati nemške položaje
 - D se umaknejo iz BG in SRB, zaradi povezave s TR zavarujejo le Donavo
- **27. novembra 1919 neuillyjska mirovna pogodba**
 - meje iz 1913
 - izgubi Trakijo do Marice in z njo izhod na Sredozemlje ⇒ GR
 - izgubi Vardarsko MAK, Strumico, Bosilgrad in Caribrod ⇒ SHS
 - izgubi Dobrudžo ⇒ ROM
 - priznati mora Kraljevino SHS
 - naložijo ji ogromne reparacije, predati mora celotno morsko floto, ne sme ustanoviti ne letalstva ne vojske
 - z GR sklene sporazum o izmenjavi državljanov tujih narodov → nasilno preseljevanje prebivalstva
- posledice WW1 so bile uničujoče
 - prizadeta gospodarstvo in transport
 - množične stavke
 - močni socialni problemi, begunci z izgubljenih ozemelj
 - vstaja vojske

Notranja politika 1919 – 1923:

- od **novembra 1918 do oktobra 1919** vlado vodi **Velika koalicija za rešitev Bolgarije**
 - Teodor Teodorov
 - vključuje vse stranke razen najbolj levih socialistov (kasneje KJP)
- na volitvah **oktobra 1919** zmaga **Bolgarska kmečka narodna zveza s Stamboliskim**
 - ta stranka je prva velika kmečka stranka na Balkanu, ki formira lastno vlado in s paravojaško gardo zatire delavske stavke (ker so bili edino v BG kmetje tako dobro organizirani, bolj pisмени, razgledani, bogatejši in politično bolj angažirani)
 - cilj: izboljšanje položaja kmetov (izgradnja kmečke države), izboljšanje odnosov s sosednjimi državami
 - Stamboliski premier do 1923 → obdobje Stamboliskega
 - sčasoma postaja diktatorski in še bolj nepriljubljen med vojsko in meščanstvom: cenzura tiska, prepoved državnim uslužbencem udeleževanja demonstracij
- po volitvah 1920 se njegov diktatorski režim in agresivnost do opozicije še okrepi
 - agrarna reforma, nacionalizacija bank, davčna reforma
 - predvsem se mu zdita nevarna oficirski zbor (Vojaška liga) in VMRO (Notranja makedonska revolucionarna organizacija)
 - VMRO se formira 1893 v Solunu s ciljem osvoboditi in združiti vso MAK; po WW1 je MAK razdeljena med tri države: Vardarsko v SHS, Egejsko v GR in Pirinsko v BG
- zaradi izgube ozemelj, reparacij in delovanja VMRO pride do težav v povojnem obnavljanju BG – JU odnosov
- kljub temu je marca 1923 sklenjen **sporazum BG – SHS** o priznanju meje med državama ter zatiranju komitskih čet VMRO, saj so sosednje države grozile z intervencijo
- 1920 članica Društva narodov
- 1922 si SHS in BG prizadevata za normalizacijo
 - TR vprašanje (konferenca v Lausanni)
 - SHS želi postati vodilna sila na Balkanu
 - BG želi dostop do Egejskega morja preko Trakije
 - Stamboliski se odreka ozemeljskim pretenzijam in ukrepa proti VMRO
 - It interesi na tem delu Balkana (It podpira VMRO)
 - → sklenjeni Niški sporazumi

Notranja politika 1923 – 1934:

- aprila 1922 tajni sporazum z RUS, v katerem ji BG prizna Besarabijo, RUS pa njej prizna Dobrudžo
- močne revizionistične težnje za politiko vrnitve izgubljenih ozemelj (Vojaška liga, VMRO)
- **9. junija 1923** je izveden vojaški prevrat, Stamboliski je ubit
 - oblast prevzame profašist **Aleksander Cankov**, uveden je teror nad člani prejšnje vladne stranke in komunisti
 - država pade pod kontrolo vojske in VMRO
- septembra 1923 uničijo vstajo KP (čeprav se KP noče vmešavati, jo komunistična internacionala prisili v vstajo proti novi vladi)
- **beli teror Cankove vlade**
 - ukrepi proti kmečki stranki in ukinjanje zakonov, ki ščitijo kmete
 - likvidacija vodje KP Valčka Ivanóva, ki je poskušal 16. aprila 1925 neuspešno likvidirati vlado → stopnjevanje terorja

- nasilje se razbohoti zlasti 1925, ko se vrstijo uboji politikov in je uvedeno izredno stanje
- gospodarstvo se počasi izboljšuje: izsuševanje, kmetijstvo, bombaž, tobak, steklo, porcelan
- konec 1925 Cankov izgublja podporo, mora odstopiti in januarja 1926 ga nasledi demokrat Andrej Ljapčev → **obdobje Ljapčeva 1926 – 1931**
 - zakon o amnestiji upornikov iz leta 1924 (komunisti ostanejo prepovedani)
 - svoboda tiska
 - diskusija med strankami
 - februarja 1929 na konferenci v Pirotu dosežen sporazum o JU – BG meji
- **1931** na volitvah oblast dobi **Ljudski blok** (demokrati, kmečka zveza, liberalci) in jo obdrži **do 1934**
 - Aleksander Malinov, Nikolaus Mušanov

Zunanja politika 1923 – 1934:

- **sporazum SHS – BG** o sodelovanju, sklenjen **marca 1923**, je učinkovit le do likvidacije Stamboliskega junija 1923
- **prvi tajni sporazum med It in BG decembra 1923**
 - ozemeljske obljube
 - BG Italiji prizna pravico do SLO, HR, BiH in ČG
 - It BG prizna pravico do cele MAK
 - RUS prizna Besarabijo, RUS pa njej Dobrudžo
- **drugi tajni sporazum med It in BG 1924**
 - BG Italiji prizna pravico do ALB
- po padcu Stamboliskega junija **1923** se **SHS – BG odnosi zaostrijo**
 - BG spet zahteva MAK – atentati VMRO, vdori komitov
 - nezaupanje
 - stalni protesti SHS vlade
 - ker se It povezuje z BG, je SHS do nje popustljivejša (priklučitev Reke januarja 1924; sporazum Pašić – Mussolini: **SHS dovoli It priklučitev ALB**)
 - SHS vidi sovražnost tudi v povezovanju BG in GR
- **oktobra 1925** pride do **BG–GR spopada** zaradi nasilja nad Grki v MAK
 - 1924 BG vlada ne nastopi proti čitašem
 - 1924 ustanovljena Komisija za nadzor nad makedonsko manjšino v GR
 - apr. 1925 neuspeh atentat na kralja (atentatorje vodi Minkov)
 - zaostritev izrednega stanja: omejitve gibanja, vojska zasede javna poslopja, pretrganje stikov s tujino → vladi uspe vzpostaviti mir
 - grške čete prodirajo v BG kljub posredovanju evropske komisije
 - 25. oktobra 1925 Društvo narodov izda resolucijo: obe strani se morata v 24 urah umakniti, v 60 urah pa poročati o izvedbi sklepov resolucije
 - Društvo narodov obsodi GR
- Zahod pritiska na SHS in BG po izboljšanju odnosov, It pa nasprotja stalno spodbuja (omogoči vzpostavitev baz VMRO v ALB)
- zaradi atentatov SHS med 1927 in 1929 zapre mejo z BG
- 1929 diktatura v SHS prinese nekaj sporazumov z BG
- 1929 da BG zatočišče SHS fašistom Ante Pavlovića

Notranja politika 1934 – 1941:

- dve struji VMRO se med seboj bojujeta za prevlado
 - vrhovisti (za odcepitev S MAK od SHS in ustanovitev Velike BG)
 - federalisti (za avtonomijo MAK znotraj SHS)
- stranke ne morejo več obdržati reda – upori, stavke
- **19. maja 1934** pride do **državnega udara**
 - Zveno (profašisti) in Vojaška liga
 - vlado prevzame **Kimon Georgijev**, spopade se z VMRO in jo uniči

- prepovedane stranke in VMRO, stroga cenzura, začetek sodelovanja s sosednimi državami in SZ
- car Boris III. odpravi vojaško diktaturo in vzpostavi svojo vlado pod generalom **Genčom Zlatovom** → **1935 – 1943 vojaška diktatura**
 - stroga cenzura, koncentracijska taborišča, smrtna kazen za politike
 - razglasi nevtralnost, a počasi tone pod nemški in italijanski vpliv
- 1938 pride do delne obnove parlamentarizma po pokrajinah
- 1939 nastane Narodna socialistična stranka = Bojevniki, ki jo vlada že aprila ukine

Zunanja politika 1934 – 1941:

- v Evropi po prihodu Hitlerja na oblast zaživi revizionizem
- pojavi se težnja balkanskih držav po sklenitvi regionalnega sporazuma, ki bi jamčil nedotakljivost meja
- **9. februarja 1933 sklenjen Balkanski pakt/zveza**
 - JU, ROM, GR, TR + možen pristop BG
 - vzrok so lt apetiti in BG revanšistične težnje
- 1935 se pojavijo napetosti v BG – TR odnosih
- Hitler pokaže interes za balkanske države – BG in tudi druge postanejo **gospodarsko odvisne od D** in kupujejo nemško orožje
- Zahod je s politiko, da bi balkanske države ostale nevtralne, majčkeno pozen
- po sklenitvi pakta, s katerim se oblikuje os Rim-Berlin (25. oktober 1936), se začnejo akcije D za vključitev BG
- konec 30. let pride do sklenitve več paktov med balkanskimi državami
 - **Pakt o večnem prijateljstvu med JU in BG (24. januar 1937)**
 - **Solunski pakt (13. julij 1938):** pakt o nenapadnju z Balkansko antanto, BG je dovolil oborožitev po želji, obljubiti je morala, da za potrditev svojih meja ne bo uporabljala sile, je pa zahtevala izhod na Egejsko morje
- v BG medtem narašča revizionistično gibanje (spremembe meja z ROM, izhod na Egejsko morje), okrepijo se pretenzije po MAK
- Hitler 1939 preusmeri Mussollonija z Balkana v AFR (Abesinija)
- **1. marca 1941 BG podpiše pristop k Trojnemu paktu**
 - dobi J Dobrudžo
 - D da na razpolago ozemlje za napad na JU in GR, kjer tudi sodeluje (april 1941)
 - ne sodeluje pa pri napadu na SZ

WW2:

- Mussollini, ki hoče pomoč pri zasedbi ALB, pritiska na kralja Borisa, ki se upira
- Hitler pritiska zaradi napada na GR in JU (za nagrado ponuja Trakijo med Strumo in Marico)
- **1. marca 1941 pristopi k Trojnemu paktu**
- iz ZDA 1941 zagrozijo s posledicami v primeru sodelovanja z nacisti → vez z D se krha
- BG sodeluje v napadu na GR in JU (zahteva pa poleg Trakije še Egejsko MAK in Solun)
- **po vojaškem zlomu JU in GR 19. aprila 1941 zasede Z Trakijo, del MAK in območje okrog Morave**
- 25. novembra 1941 podpiše protikominternski pakt (= pakt, ki sta ga 1936 sklenili D in JAP, 1937 se pridruži lt)
- po Pearl Harbourju 7. decembra 1941 mora napovedati vojno ZDA in GB (le simbolično)
- konec avgusta 1943 umre kralj Boris + kapitulacija lt 8. septembra 1943 → BG se znajde v zelo negotovi poziciji
- **avgusta 1944 RA prodre v BG** → 7. septembra 1944 vojna napoved D → **9. septembra 1944 kapitulira**

- RA vzpostavi ljudsko republiko s KP

Komunistična BG po WW2 (1944 – 1989/90):

- nova **vlada Georgija Dimitrova** (1945 – julij 1949) vključuje
 - KP, kmečko stranko, Zveno, socialdemokrate in neodvisne kandidate
 - program: **demokratična obnova Turnove ustave**
 - pravi fond moči prihaja iz dogovora Churchill–Stalin (Percentage Agreement), ki ga mora BG podpisati: **SZ 75%** (kasneje 80%) vpliva → BG dobi Zavezniško kontrolno komisijo (= Allied Control Commission – ACC)
 - prvi namen komunistov je likvidacija potencialnih sovražnikov (naj bi jih bilo 180.000 med 1944 in 1989)
- **kmečka stranka se prva upre KP**
 - leva struja pod **Dimitrovom GeMeto**
 - pod Stamboliskim vplivom naj bi bila kmečka stranka nekomunistična in naj bi vzpostavila demokracijo
 - napad na KP pa je neuspešen
 - kmečko zvezo podprejo socialdemokrati in drugi iz koalicije → se krepi
 - osnovno upanje temelji na jaltskem sporazumu iz 4.–11. februarja 1945 (svobodna izbira oblike vlade; Roosevelt+Churchill+Stalin: povojna ureditev Evrope)
- za časa **volitev 26. avgusta 1945** pride do kritičnih vprašanj tako v koaliciji kot v ACC
- zmaga opozicije sovпада s podpiranji ZDA in GB in daje upanje za demokracijo
- **15. september 1946 – 1989 enostrankarska vladavina KP** pod močnim vplivom SZ
 - Georgi Dimitrov 1945 – julij 1949
 - Kolarov poleti 1949 – 1950
 - Vulko Červenkov 1950 – marec 1954
 - Todor Živkov 1954 – november 1989
- **1946** postane **Ljudska republika Bolgarija**
- **vlada Červenkova 1950 – marec 1954**
 - industrializacija
 - kolektivizacija kmetijstva
 - brutalno zatiranje uporov kmečkega prebivalstva in procesi proti titoistom (delovna taborišča)
 - cerkev pod državno kontrolo
 - 1950 pretrgani odnosi z ZDA
 - preganjanje turške manjšine
 - spori z JU in GR glede meja
 - marca 1954 odstavljen, do aprila 1956 še premier
- **vlada Živkova 1954 – november 1989**
 - popolna lojalnost SZ
 - zaprtje delovnih taborišč in oprostitev večine titoistov
 - delna svoboda tiska, malo svobodne trgovine (prodaja surplusa pridelkov)
 - konec preganjanja cerkve
 - trd nadzor inteligence in časopisja, da ne bi prišlo do podobnih vstaj kot na POL (februar – oktober 1956) ali H (oktober – december 1956)
 - 1968 zaprosil, da bi BG postala 16. sovjetska republika, a Brežnjev odkloni
 - v 70. letih normalizacija odnosov z GR in JU
 - 1971 nova ustava – Živkov postane predsednik vlade
 - po 1981 režim postane izjemno koruptiven in avtorski
- **1989** se ekološke **demonstracije** v Sofiji razrastejo v protirežimske – 10. novembra 1989 Živkov odstranjen – zamenja ga Petar Mladenov → s tem je preprečena revolucija
- februarja 1990 se KP prostovoljno odpove oblasti
- **junija 1990** prve **večstrankarske volitve**, na katerih zmagajo **reformirani komunisti** (preimenujejo se v **Bolgarsko socialistično stranko**), in miren prehod v demokracijo

Po 1990:

- 1990a normalizacija odnosov s TR
- 1991 nova ustava s premierjem in predsednikom države
- 1992 – 1994 je na oblasti protikomunistična **Zveza demokratičnih sil**
 - privatizacija zemlje in industrije
 - ogromna brezposelnost, ekonomski problemi
- 1995 – 1997 spet socialisti, ki pa imajo prav tako težave (1996 Petar Stojanov)
- 1997 – 2001 ponovno demokrati, a nezaposlenost se ne zmanjša
- **17. junija 2001** na **parlamentarnih volitvah** za las zmaga **stranka** zadnjega **kralja Simeona II.**, ki postane **predsednik vlade** (do 2005)
- 2004 vstop v NATO
- 2005 spet zmagajo socialisti
- 2007 pridruži EU
- kljub večstrankarstvu se od 1989 ekonomski položaj države ni izboljšal in iz nje je emigriralo preko 800.000 prebivalcev, med njimi predvsem strokovnjaki

ALBANIJA

nov. 1912 – nov. 1921	neodvisna kneževina Turhan-paša vs Esad-paša dec. 1918 – 1920 draška vlada 1920 tiranska vlada (Delvi) 2. avg. 1920 ALB – It sporazum
nov. 1921 – jun. 1924	neodvisna država pod italijanskim protektoratom dec. 1922 – jun. 1924 predsednik vlade Ahmedbeg Zogu
jun. – dec. 1924	buržoazno-demokratska revolucija Fan Noli
dec. 1924 – 1928	republika 21. jan. 1925 – 1928 predsednik Ahmedbeg Zogu 27. nov. 1926 prvi tiranski pakt 1927 drugi tiranski pakt
sep. 1928 – apr. 1939	demokratska parlamentarna monarhija kralj Zog I. (= Ahmedbeg Zogu) jan. 1939 pakt Stojadinović – Mussolini
apr. 1939 – sep. 1943	personalna unija z Italijo 7. apr. napad, 10. apr. okupacija, 12. apr. unija
sep. 1943 – nov. 1944	'neodvisnost' pod nemško okupacijo
1944 – 1985	obdobje Enverja Hoxhe 11. jan. 1946 socialistična Ljudska republika 1944 – 1948 odvisna od JU 1948 – 1960 SZ satelit 1961 – 1978 povezovanje s Kitajsko 1976 ustava: Ljudska Socialistična Republika Albanija 1978 – 1985 popolna osamitev
1985 – maj 1991	obdobje Ramiza Alia 1990 demonstracije + ustava
maj 1991 –	Republika Albanija

Razvoj do 1921:

- vse do 1924 nima reguliranih meja, saj imajo mnoge države apetite po njenem ozemlju (It, SHS, GR, ČG)
- veljala je za zelo revno in nerazvito državo z najnižjim socialnim standardom, notranja rivalstva so bila stalnica
- **28. novembra 1912** dobi **neodvisnost – kneževina**
 - nastane kot rezultat boja albanskega naroda po zmagi zaveznikov v prvi balkanski vojni 1912-1913 ter interesov velikih sil, ki so hotele preprečiti SRB dostop do morja
 - zunaj nje ostane skoraj polovica prebivalstva na Kosovu v SRB in v Kamenji v GR
 - SRB in ČG vojska sta med balkanskimi vojnami zavzeli velik del ALB in se morata sedaj iz nje umakniti
- 1914 velike sile za vladarja ALB postavijo nepomembnega nemškega aristokrata Wilhelma von Wieda, ki 1914 pobegne
- med **WW1** je v ALB velika politična zmešnjava zaradi konfliktov znotraj države in vmešavanja vesil

- Londonski sporazum iz 26. aprila 1915 je It obljubil del ALB (drugo največjo luko Vlorë = Valono in otok Saseno) ter protektorat nad njo
- ALB je načeloma nevtralna, vendar jo napadejo centralne sile
- ob koncu vojne antantne države vsaka zase želi nadzor nad ALB
- **konec 1918** jo zasedajo francoske, italijanske, srbske in grške enote
- antantne sile so formalno sicer obljubljale vzpostavitev ponovne neodvisne albanske države, hkrati pa It obljubljal del le-te → **ALB** postane **neodvisna pod It protektoratom**
 - SRB in It stran vzpostavita vsaka svojo vlado
 - meje določene šele 1924
- kljub temu, da je ALB po vojni obnovljena, še vedno ostane predmet pregovarjanj in sporov med vladami v Rimu in Beogradu
- It podpira politika **Turhan-pašo** (premier von Wiedove vlade 1914 ter dračke vlade 1918–1920, 1914 oba vrže Esad-paša, 1920 ga vrže kongres iz Lushnjë), medtem ko SHS podpira generala **Esad-pašo** (1908-1912 predstavlja mladoturke v TR parlamentu, 1914 postane vojni in notranji minister ter praktično vodi vlado, po Wiedovem odhodu se 5. oktobra 1914 proglasi za predsednika vlade in sodeluje z zavezniki, dokler ga centralne sile ne prisilijo, da zapusti ALB)
- It hoče vpliv nad ALB iz gospodarskih teženj (naravna bogastva), poleg pa so bili tudi politični vzroki (dobiti je hotela kontrolo nad Balkanskim polotokom in Jadranskim morjem)
- **decembra 1918** v Draču ustanovljena **dračka vlada** pod vodstvom paše Permetija, ki je takoj pripravljena sprejeti It svetovalce in Savojsko dinastijo – zahteva ALB v mejah iz 1913
- **1920 Mirtska republika**, ki jo zasede SHS
- It dobi samo del obljubljenega, vendar pa se po uboju Esad-paše njen vpliv v državi krepí
- **1920** na nacionalnem kongresu v Lushnjë sprejet sklep o neodvisnosti ALB, ustanovljena je **vlada v Tirani** s predsednikom Sulejmanom Delvijem, Zogu notranji minister
- **2. avgusta 1920 ALB – It sporazum**, v katerem It prizna Delvijevu vlado in umakne večino vojske, ALB pa It izroči studence pitne vode pri Valoni in plačala del stroškov za ceste in pristanišča
- albansko vprašanje je rešeno s sklepom konference veleposlanikov velikih sil v Londonu **9. novembra 1921** – priznana je kot **neodvisna država v mejah iz l. 1913**, **It** pa je pri tem **priznan »poseben interes«** za ohranitev albanskega naroda
- za It ima ALB strateški položaj, hoče jo uporabiti kot izhodišče za prodiranje na Balkan (cilj ji je prevlada na obeh straneh Jadranskega morja), uporablja jo za organizacijo vdorov na SHS ozemlja, podpira in oskrbuje begunce, podpira kosovske Albance

Razvoj 1921 – 1928:

- v znaku SHS – It rivalstva
- albanska družba je razdeljena
 - konzervativni veleposestniki in plemenski vodje (Ahmedbeg Zogu iz plemena Toskov, podpira ga SHS)
 - liberalci, ki hočejo ukinitve fevdalizma, demokratizacijo in moderno ALB (politik in škof Fan Noli, podpira ga It)
- **Ahmedbeg Zogu** je od **decembra 1922 do 1924 predsednik vlade** in sodeluje z SHS (postavi se po robu italijanskemu vplivu)
- **junija 1924** pride do **buržoazno-demokratske revolucije**, vlado sestavi **Fan Noli**, a mu ne uspe izpeljati reform in začne izgubljati podporo
- SHS vlada nasprotuje tej vladi, zato ovira izpeljavo reform in sodeluje z Zogujem ter njegovimi privrženci v izgnanstvu

- **Zogu se vrne decembra 1924** na oblast z SHS pomočjo → **ALB** postane **republika** in Zogu njen **predsednik**
 - reorganizira vojsko (jo razpusti in oblikuje svojo osebno gardo)
 - izda ustavo, v kateri si pridrži najpomembnejša pooblastila
- čas teh 6 let od vojne je za ALB obdobje kaosa
- Zogu že od začetka **sodeluje z It**, v času gospodarske krize v 30. letih pa pride pod njen vpliv (orožje, denar, inštruktorji) – razlog: SHS ali ni mogla ali ni hotela odobriti tovrstne pomoči
 - It dobi v zameno številne ekonomske koncesije in ima popoln nadzor nad albanskim gospodarstvom
 - ALB je za Mussolinija izhodišče za politiko na Balkanu (sodelovanje z jugoslovanskimi sosedami, taborišča za urjenje VMRO, podkupovanje)
- v času Zogujevega predsednikovanja pride do določenega napredka, a življenjski standard je kljub vsemu še vedno nizek
 - upadanje hajduštva = odpadništva in cestnega razbojništva
 - uvedba zakonov
 - ustanavljanje šol
- novembra 1926 ob državnem bankrotu pride do upora na S države (spričo Zogujevega vlaganja v lastno vojsko in ekstravaganco – palače)
- **1926 in 1927** sta bila sklenjena 1. in 2. tiranski pakt z It kot posledica denarnih težav Zoguja, s katerima je ALB prišla popolnoma pod nadzor It (uradno sicer še vedno kot protektorat)
 - **1. tiranski pakt** (27. november 1926): finančna sveobstva, sodelovanje, ALB se odpove zunanji politiki; JU protestira in ji predlaga, da si razdelita ALB
 - **2. tiranski pakt** (1927): It vojska prodira v ALB in nadzoruje vse ključne enote, Zogu z It dovoljenjem postane kralj
- Zog I. kralj Albancev 1928 – 1939

Albanija 1928 – 1939:

- Zog I. **1. septembra 1928** vpelje **demokratsko parlamentarno dedno monarhijo** (njegova moč se še poveča)
 - nova ustava
 - vlada je podrejena kralju
 - kralj lahko imenuje narodno skupščino
 - vsi zakoni so lahko sprejeti le s kraljevim sklepom
 - kralj je vrhovni poveljnik vojske
- želi se otresti vpliva It, saj ga ta izsiljuje z zahtevo po carinski uniji
- JU temu ostro nasprotuje in hoče prepričati Zoga, naj se oddalji od It vpliva (ALB – JU sporazumi 1933/34 za krepitev gospodarskega sodelovanja) – neuspešno (!), ALB vedno bolj pod vplivom It
- ALB je skoraj na robu propada (gospodarske in finančne težave, nemiri, elementi fašizma), podrejanje It se v 30ih še stopnjuje
- 1937 It in JU podpišeta pakt o prijateljstvu, v katerem se zavežeta, da ne bosta ogrožali neodvisnosti ALB – priznan je status quo (prevladujoč italijanski vpliv)
- januarja 1939 se začne pogovori med It zunanjim ministrom Cianom in Stojadinovićem o razdelitvi ALB – **pakt Stojadinović – Mussolini**, ki predvideva **likvidacijo ALB** in priključitev njenega S dela JU
- ker je Stojadinović februarja 1939 odstranjen iz vlade, se It začne pripravljati na zasedbo ALB → **7. aprila 1939 okupacija**, Zog pobegne, JU in mednarodna skupnost ne reagirata (papež jo celo blagoslovi)
- po okupaciji je proglašena **personalna unija ALB in It**
- 1940 It iz ALB napade GR, kjer pa je poražena

Med WW2:

- **7. aprila 1939 jo napade It ter jo okupira 10. aprila 1939**
- **12. aprila 1939** italijanski zunanji minister zbere zbor, ki sprejme resolucijo o **personalni uniji** ALB in It
- 2. junija 1939 albanska delegacija v Rimu ponudi krono italijanskemu kralju, ta pa ji 'podari' temeljni statut Kraljevine Italije → 3. junija 1939 postane kralje ALB
- italijanski nadzor
 - **kraljevi namestnik** v Tirani
 - urad državnega podsekretarja za albanske zadeve v Rimu
 - **omejeno delovanje albanske vlade**, odlok mora odobriti italijanska oblast, vsak minister ima **italijanskega 'svetovalca'**
- v ALB pride ogromno italijanske vojske
- fašizacija in italijanizacija
- 1939-40 gospodarski napredek, carinska in denarna unija
- 8. novembra 1941 ustanovljena KP
- po kapitulaciji It se **14. septembra 1943** sestane nacionalni komite, ki naj bi razglasil neodvisnost, a jo zasede D → vlada razglasi ločitev od It in **'neodvisnost' pod D**
- SS divizija Skenderbeg
- nemška okupacija traja **do novembra 1944**

Po WW2:

- **11. januar 1946 socialistična republika**
- do 1948 v prijateljskih odnosih z JU, nato prelom in naslonitev na SZ (do 1961), zatem na Kitajsko, nato do smrti komunističnega voditelja Hoxhe 1985 popolna osamitev
- **konec 1990** demonstracije in prehod v **demokratsko ureditev**
- 1997 zlom gospodarskega sistema in splošna vstaja, odstopi predsednik Berisha

Obdobje Enverja Hoxhe (1944 – 1985):

- 29. novembra 1944 po umiku D oblast prevzamejo komunisti
- dežela je v razsulu, ekonomija izredno slaba, infrastruktura obupna
- Hoxhevemu vodstvu nasprotujejo predvsem pripradniki plemena Gegov + jugoslovanski 'opazovalci', ki so hoteli na oblasti projugoslovanskega Xoxa
- **odprta vprašanja s sosedomi**
 - JU: Kosovo
 - GR je ne priznava za zaveznico + grške zahteve po Epiru (podpira jo Z) + italijanski napad na GR iz ALB
 - ZGA in GB proti vstopu ALB v Združene narode
- program:
 - Hoxhe na čelu KP
 - **KP na čelu države v vseh nivojih življenja**
 - **modernizacija države po leninistično-stalinističnem modelu SZ**
 - varovanje **neodvisnosti**
 - varovanje **zemeljske celovitosti**
- konflikti z JU, SZ, Kitajsko

Politični trendi:

- najprej zagotoviti pozicijo v državi
- 1945 – 46 **eliminacija** vseh pravih in možnih **nasprotnikov** (s sojenji 'vojnim zločincem')
- **december 1945 prve volitve** v skupščino – seveda zmaga lista Demokratske fronte (KP)
- ukinjena monarhija → ALB **11. januarja 1946** postane stalinistična **Ljudska republika**

- v ustavi posebni status KP ni bil izpostavljen, tudi ni bilo pojmov kot kolektivizacija in nacionalizacija
- Hoxhe ima vse možne nazive (premier, generalni sekretar KP, predsednik DF, zunanji minister...

Politični nasprotniki:

- prva velika grožnja Hoxheju je **Xoxa**
 - jugoslovanski kandidat
 - integracija jugoslovanske in albanske ekonomije
 - končna popolna fizična združitev
 - Hoxhe izkoristi informbirojevski spor 1948 in se znebi Xoxe in njegovih privržencev s čistko v KP
- v začetku 50. let se v KP pojavi struja **Spahiu in Jakova**
 - upočasnitev industrializacije
 - večja toleranca do religije
 - demokratizacija partijskega vodstva
 - Hoxhe privoli le v uvedbo kolektivnega vodstva in se odreče večini funkcij razen predsednika DF in predsednika KP
 - Spahiu in Jakova izgubita funkciji, z ostalimi pa Hoxhe obračuna ob vzponu destalinizacije 1956

Zunanja politika:

- **1944 – 1948 odvisna od JU**
- **1949 – 1960 SZ satelit**
- 1955 članica Varšavskega pakta
- za časa destalinizacije **odmik od SZ**
 - povezovanje SZ in JU
 - SZ zahteva rehabilitacijo žrtev titoističnih čistk, kar Hoxha zavrne
 - Moskvi se upre tudi, ko napove pospešitev industrializacije in kolektivizacije
 - dokončni razkol decembra 1961, ko se Hoxha noče odpovedati stalinistični ideologiji
 - SZ ne pošilja več gospodarske pomoči
- **1961 – 1978 povezovanje s Kitajsko**
 - boljši odnos, saj 1964 postane novi gospodarski partner oz. podpornik
 - istočasni revoluciji
 - do razkola pride, ko se Kitajska začne povezovati s SZ in Z
- **1978 – 1985 popolna osamitev**

Ideološka in kulturna revolucija Enverja Hoxhe

- cilj: zmanjšati preveliko navezanost na 'družino' in buržoazne tendence
- zmanjšanje birokratskega aparata, kar naj bi preprečilo nastanek novega razreda
- povečanje števila žensk med delavkami
- ukinitve državne cerkve 1967
- razglasitev ALB za ateistično državo
- končala v začetku 70. let

Kritike:

- pojav v 70. letih med študenti in pisatelji
- zamenjava voditeljev v Ligi albanskih pisateljev in umetnikov, poostren nadzor nad mediji
- **čistke** v vojski (Balluku)
- čistke na gospodarskem in ekonomskem področju, kjer je bilo uvedenih veliko sprememb, ki so delavcem prinesle presežke in spodbujale osebno iniciativo + trud zmanjšati odvisnost od Kitajske in prejemati posojila od Z
- spremenjena podoba albanske elite

Nova ustava 1976:

- **Ljudska Socialistična Republika Albanija**
- vodilna vloga **KP**
- **marksizem** je uradna ideologija
- prepoved osebne lastnine, razen stanovanj
- prepoved prejemanja kreditov iz tujine
- prepoved verskih obredov
- za naslednika Hoxha izbere Ramiza Alia, ki počasi prevzema politične funkcije in je po Hoxhejevi smrti 1985 izvoljen za generalnega sekretarja KP

Povzetek:

- naraščanje prebivalstva
- izboljšanje infrastrukture, 1985 je štel železniški sistem že 603km in bil 1986 priključen na evropskega
- kljub gospodarskemu napredku najslabše razvita država v Evropi
- družba odrezana od ostalega sveta, ni TVja (dobijo ga 1971) ne telefonskega sistema
- povečanje pismenosti
- velik poudarek na izboljšanju izobrazbe prebivalstva (zaradi indoktrinacije = načrtnega vsiljevanja določenih nadzorov)
- rivalstvo med plemeni (Toski in Gegi) zmanjšano
- ni sprememb, s katerimi bi se lahko ALB gospodarsko povzpela

Albanija po Hoxhi (1985 →)

- **Alia** želi spremeniti podobo ALB kot zaprte države → začetek mednarodnih stikov
- še vedno utrjuje KP
- na gospodarskem področju dopusti **privatno iniciativo**
- poskuša pridobiti mlade (izboljšava rekreativnih objektov, novi radijski programi, nekaj kreativne svobode)
- kritike intelektualcev
- javnost nezadovoljna
- program **gospodarskih reform v 90. letih**
 - lastništvo živine preide na posameznika
 - povišanje plač
 - uvoz 'nebistvenih' artiklov
 - zaželjeno povezovanje s tujimi podjetji
 - žal so prepozne
- **konec 1990 množične demonstracije v Tirani**
 - večstrankarski sistem
 - opozicija sme izdajati časopisje
 - **nova ustava uzakoni ekonomske spremembe in večstrankarski sistem**
 - nazaj uvedeno ministrstvo za pravosodje (ukinjeno 1966)
 - izdaja potnih listov → izseljevanje
 - **šolska reforma**: obvezno 10-letno šolanje, velje število mest na univerzah, učbeniki prilagojeni novim spremembam
 - manjši politični pritisk na medije
 - povečanje števila turistov
- **maja 1991 prve demokratične volitve**
 - sicer zmaga KP, a naj bi bilo po regljah
 - **Republika Albanija**
- 1992 na volitvah zmagajo demokrati, predsednik postane Beriša
- 1997 zlom gospodarskega sistema in splošna vstaja, na volitvah zmagajo socialisti s predsednikom Meidanimem, ponovno zmagajo 2000
- korupcija v politiki je velika

Zunanja politika po 1985:

- 1987 prekinitev vojnega stanja z GR
- diplomatski stiki z Zahodom
- udeležuje se mednarodnih konferenc

ROMUNIJA

1881 – 1921	kraljevina 1916 – 1918 prva svetovna vojna do 1916 nevtralna, pristopi k antanti 7. maj 1918 bukareštanski mir s centralnimi silami 1920 vstaja delavcev 1920 – 1921 Mala antanta
1921 – 1926	Narodna liberalna stranka
1926 – 1927	Kmečka stranka
1927 – 1928	Narodna liberalna stranka
1928 – jun. 1930	Narodna kmečka stranka
jun. 1930 – 1937	anarhija Železne garde
1937 – feb. 1938	kraljevina (Karol II.) 9. feb. 1933 Balkanski pakt
feb. 1938 – 1940	kraljeva diktatura
1940 – 1944	fašistična diktatura (Ion Antonescu) 20. maj 1940 naftni pakt 30. avg. 1940 druga dunajska arbitraž 30. nov. 1940 Trojni pakt 6. apr. 1941 napad na JU
1944 – dec. 1989	vlada Nicolae Ceausescuja 1946 Romunska delavska stranka
dec. 1989 – 1990	Odbor za narodno rešitev 16. dec. 1989 vstaja v Timosoari maj 1990 večstrankarske volitve
1990 –	reformistična komunistična stranka 2004 NATO 2007 EU

Pred WW1:

- decembra **1861** postane **neodvisna**
- marca **1881** pa **kraljevina** pod Ferdinandom I. Hohenzollernom

WW1:

- med WW1 **nevtralna do avgusta 1916**, ko pristopi k **antanti** (v zameno za zahtevana AO ozemlja: Sedmograško in del Bukovine; in BG ozemlja: Dobrudžo)
- ROM pa centralne sile kmalu porazijo in zasedejo večji del državnega teritorija
- **7. maja 1918** mora podpisati **bukareštanski mir**, s katerim centralnim silam odstopi del svojega ozemlja
 - BG Dobrudžo
 - AO prelaze v Karpatih
 - D za 90 let v najem naftne vrelce
- novembra 1918 se zopet pridruži antanti

Ozemeljske spremembe po WW1:

- januarja 1918 izkoristi notranje probleme SZ (državljska vojna) in zasede Besarabijo (s plebiscitom)
- nove pridobitve s saintgermainsko (A) in trianonsko (H) pogodbo

- julija 1919 – marca 1920 zasede Transilvanijo (ki je bila H in postane jabolko spora)
- J Bukovina + del S (ta s plebiscitom), V Banat, Maramures (od AO)
- J Dobrudžo J od Donave (od BG)
- z vsemi temi pridobitvami več kot podvoji svoj obseg (137 → 295.000)
- intervencija proti H (pridruži se antantnim silam, ki ukrepajo proti madžarski revoluciji), zasedba od julija 1919 do marca 1920
- H si je med WW2 odvzeta ozemlja priključila, vendar jih je morala 1947 vrniti ROM

Notranja politika po 1919 – 1928:

- po koncu WW1 je notranji položaj slab:
 - popolnoma neurejena in uničena zaradi vojne
 - gospodarski položaj zelo slab
 - splošno nezadovoljstvo
 - nerešeno agrarno vprašanje
 - šovinističen odnos oblasti do nacionalnih manjšin
 - antisovjetska orientacija
- okrepljena je moč privržencev levih socialdemokratov in oktobrske revolucije (pod vplivom vojnih ujetnikov iz SZ), ki delujejo v ilegali – nastajati začnejo sovjeti, oboroženi oddelki delavcev, vršijo se stavke, upori v vojski, nemiri, vstaje v Moldaviji (krvavo zadušene), Bukarešti, Transilvaniji (Besarabiji)
- BG je zaostala kmetijska država (80% preb.), agrarna reforma ne prinese izboljšanja, zadolževanje kmetov, industrija v rokah tujega kapitala
- gospodarstvo se začne stabilizirati šele po 1923 (tuj kapital, ki si prisvoji redko industrijo – nafta!)
- stranke:
 - Kmečka stranka (Ion Michalache)
 - Narodna liberalna stranka (Ion Bratianu)
 - Narodna stranka Transilvanije (Iuliu Maniu)
- po vstaji delavcev 1920 povzročijo padec koalicijske vlade, vodstvo prevzame **Narodna liberalna stranka (1921 – 1926)**
 - temeljni kamen je protekcionizem = sistem gospodarsko – političnih ukrepov, ki varujejo domačo industrijo pred tujo konkurenco s carinami in prepovedjo uvoza
 - ni podpore za kmete, taka ekonomska politika je v nasprotju z interesi večine prebivalstva → ponovna kmečka vstaja v Besarabiji (1924) krvavo zadušena
 - zakon, da je 40% glasov dovolj za večino v parlamentu
 - zakon o državi nevarnim protistrankam
- velike kmečke vstaje v Besarabiji 1924 so krvavo zadušene → NLS prepove KP (do 1944), sledijo aretacije in sojenja
- 1925 sprejeta ustava, ki uvede splošno volilno pravico, vendar je kljub temu nedemokratična
- **1926** na volitvah zmaga **Kmečka stranka** (Kmetijci), ki ostane vodilna **do 1927** (nato spet NLS)
 - nasilna romunizacija drugih narodov in manjšin
 - preganjanje ilegalnih komunističnih strank
 - ustanavljanje napol vojaških fašističnih organizacij
- 1927 NLS
- 1927 umre kralj Ferdinand I. (vladal 1914 – 1927), prestolonaslednik Karol II. se ni smel vrniti v domovino (1926 izgnan zaradi spotakljivega življenja), kralj postane 6-letni Mihael pod regentstvom
- **1928** NLS izgubi na volitvah → na oblast pride **Narodna kmečka stranka**
 - gospodarska kriza

Notranja politika 1928 – 1930 (vlada Narodne kmečke stranke):

- 1928 Narodna liberalna stranka izgubi na volitvah, oblast pripade Narodni kmečki stranki (oblikuje se koalicija Kmečke stranke in narodne stranke Transilvanije, vodja Iuliu Maniu)
- neugoden čas, gospodarska kriza
- **junija 1930** se **Karol II.** končno vrne s podporo koalicije (pogoj je, da se vrne brez gospodišče Lupulescu) in prevzame kraljevino
 - svoje ljudi postavlja in vnese razdor med stranke
 - vlada je vedno bolj odvisna od kralja
- istega leta Maniu odstopi, oblast dobi zopet NLS
- kralj vnese razdor v politične stranke in prekine tradicijo močnih osebnosti v vodstvih strank, sam postavlja predsednike vlad, zato je vlada vedno bolj odvisna od njega

Notranja politika od 1930:

- NLS
- pojav fašističnih organizacij, ki dobivajo vedno več vpliva
 - Legija nadangela Mihaela → **Železna garda** (Corneliu Codreanu) – slednja postane masovno gibanje (ogromno privržencev) v času gospodarske krize
 - simpatije do kmetov in antisemitizem (Židje, bogati promadžarski oskrbniki posestev iz Vlaške, Besarabije, Moldavije in Transilvanije imajo neenak položaj – po WW1 ne dobijo državljanstva in so smatrani kot tujci ter diskriminirani)
 - množičen vstop obubožanih kmetov → krepitev na podeželju
- kralj proti njej nastopi leta 1932 in da aretirati 3000 članov Garde
 - Garda likvidira premierja
 - → prisiljena je oditi v ilegalo, kjer prakticira skrajno nasilje nad Židi in demokracijo

Zunanja politika in interesi velikih sil do 1936:

- značilnosti zunanje politike v 30. letih: balansiranje
- za ROM se zelo zanima D, saj zanjo predstavlja prvo linijo obrambe pred ruskim prodorom v JV Evropo
- **1920-21** članica **Male antante** (ČSR, SHS, ROM): proti H (preprečitev uresničitve Trianonske pogodbe in druge restavratorske aspiracije) in BG (→ gl. str. 43)
- **9. februarja 1933** članica **Balkanskega pakta** (JU, ROM, GR, TR): proti revanšističnimi težnjami BG in imperialistično politiko It
- podobno kot SHS je tudi ROM navezana na F
- odnosi s SZ: SZ nikoli ni priznala romunske oblasti nad Besarabijo, poleg tega ima še pretenzije nad Bukovino
- ROM 1932 – 1936 uspe ohraniti ravnotežje (Titulescu)
- najdlje se upira D monopolizaciji

Notranja politika po 1936 – WW2:

- okrepitev fašističnih strank, okrepljeni antisemitizem
- 25 oktobra 1936 nastane os Rim – Berlin → konec ROM nevtralnosti
- kralj vpelje diktaturo
 - gospodarski interesi kamarile so osnova za ukinitve parlamenta in vzpostavitev kraljeve vlade
- Železna garda nastopa proti kralju, Madžarom in Židom (stoji na poti kralju in kamarili, ima podporo kmetov, okrepljena pa je z nacionalističnim vplivom iz D)
- na volitvah **1937 Železna garda** postane tretja po moči (16%) – kralj vidi v tem veliko nevarnost → z drugimi desnimi strankami dobi oblast → 3 meseci izrednega nasilja → **anarhija**
- **27. februarja 1938 kralj uvede diktaturo**

- prepove politične stranke
- uvede oktroirano ustavo
- aretira vodstvo Železne garde in ga novembra da usmrtiti
- Železna garda septembra 1939 umori premiera → **1940** oblast prevzame profašistični general **Ion Antonescu** (ubit 1944) → **fašistična diktatura**
 - prisili Karola II. k odstopu in na prestol postavi njegovega sina Mihaela I. (1940 – 1947)
 - Antonescu ukine ustavo in razpusti parlament ter uvede fašistično diktaturo
 - oktobra 1940 pridejo v državo prve nemške čete, **23. novembra 1940** pa ROM podpiše pristop k **Trojnemu paktu**, GB z njo prekine odnose
 - odnosi med Železno gardo in Antonescujem se postopoma zaostrojujejo, v tem sporu D podprejo Antonescuja
 - decembra 1940 se Antonescu in Hitler dogovorita o sodelovanju romunske armade v napadu na SZ (ROM je med nemškimi satelitskimi državami edina, ki pošlje v boj skoraj celotno vojsko)
 - z njenega ozemlja D napade JU, SZ in GR

Zunanja politika v času Antonescujeve diktature 1938 – WW2:

- balansiranje med obema blokoma – ohranja tesne stike s F in GB in postopno popušča D (nafta, žito)
- preusmeritev zunanje politike po anšlusu (marec–april 1938, A) in Münchnskem sporazumu (29. septembra 1938, Sudeti) ter krepitev fašističnih sil v državi
- 1939 ima D v rokah že skoraj vse ROM gospodarstvo
- po paktu Riebertropf (D) – Molotov (SZ) (23. avgusta 1939) mora ROM SZ odstopiti Besarabijo in S Bukovino (junija 1940)
- **22. maja 1940** je ROM prisiljena podpisati t. i. **naftni pakt**, ki zagotavlja D vso proizvodnjo nafte po predvojnih cenah
- z **2. dunajsko arbitražo (30. avgusta 1940)** ji Hitler in Mussolini ukažeta, naj H vrne S del Transilvanije
- septembra 1940 ROM pod pritiskom D BG vrne Dobrudžo
- od 1940 je podvržena D
 - prihod D vojske
 - novembra 1940 pristop k Trojnemu paktu
 - D skoraj celotno ROM vojsko pošlje v boj proti SZ
 - **6. aprila 1941** skupaj z D **napade JU**

Vlada Nicolae Ceausescuja 1944 – 1989:

- predzgodovina:
 - 1932 član KP
 - 1933 – 1938 zaradi aktivnega sodelovanja večkrat zaprt (ROM je pod fašistično vladavino Antonescuja)
 - v zaporu spozna **Georghe Gheorghiusa Deja** in druge vodilne člane KP
 - 1939 prevzame funkcijo komunističnega funkcionarja mladine
 - 1940 – 1944 koncentracijsko taborišče
 - 1945 na pobudo Deja postane član centralnega komiteja
- 1946 – 1989 poslanec v parlamentu + minister za kmetijstvo (za zemljiško reformo je zelo kritiziran)
- **1946 združitev KP z socialdemokratsko stranko v Romunsko delavsko stranko (PMR)**
- **1965** umre Dej - **Ceausescu** postane **prvi sekretar** CK KP – PMR se preimenuje nazaj v **KP**
- **1974 predsednik**
- močna diktatura, podobna stalinistični
 - **kult osebnosti** – imenoval se je Conductor (vodja), Izvoljeni in Zemeljski bog

- **naklonjen industrializaciji** – padec gospodarstva, kriza v kmetijstvu (ni plač, racioniranje elektrike, veliko pomanjkanje prehrambenih izdelkov, gradnja prevelikih objektov (Donavski kanal, obnova Bukarešte po potresu 1977))
 - **večanje državnih dolgov**
 - sistematizacija - program **uničevanja vasi**, ki so se bile prisiljene preusmerjati v industrijo (v programu je bilo 8000 vasi)
 - **gulagi** = nečloveški domovi za prizadete osebe
 - tajna policijska služba **Securitate**
- **pade decembra 1989**

Prelom s komunizmom decembra 1989:

- veliko podjetij je v bankrotu + obubožano prebivalstvo + veliko nejevolje (tudi med policijo in KP)
- **16. decembra 1989** pride do **vstaje v Timisoari**, kjer z demonstracijami začne nekaj milijonska preganjana madžarska manjšina
 - **prorežimske demonstracije, ki jih je 21. decembra organiziral Ceausescu, se prelevijo v protirežimske**
 - na stran demonstrantov stopita policija in vojska
 - oblast prevzame **Odbor za narodno rešitev** (Ion Iliescu)
 - na hitrem sodišču obsodijo njega in ženo in ju ustrelijo
- **20. maja 1990** organizirane **večstrankarske volitve** – zmaga **reformistična komunistična stranka**
- hitrost revolucije preseneti vse
- prehod na prosti trg
- od 1993 so na oblasti socialisti (bivši reformistični komunisti)

Zunanja politika po 1989:

- 2004 NATO
- 2007 EU
- ogromno emigrantov (preko 2 mio)

GRČIJA

1827/20	neodvisna
1830 – 1924	kraljevina prva svetovna vojna do sredine 1917 nevtralna 27. jun. 1917 pristopi k antanti 30. okt. 1918 prvo premirje s TR v Mudrosu po WW1 10. avg. 1920 druga mirovna pogodba s TR 24. jul. 1923 tretja mirovna pogodba s TR
1924 – jun. 1926	republika
jun. 1926 – nov. 1935	vojaška diktatura Pangalos – Kondylis – Zaimis – Venizelos 9. feb. 1933 Balkanski pakt
nov. 1935 – avg. 1936	monarhija
avg. 1936 – jun. 1941	osebna diktatura generala Metaxasa 28. okt. 1940 jo napade It 6. apr. 1941 jo napade D do jun. 1941 kvislinška vlada
jun. 1941 – dec. 1944	nemška okupacija
dec. 1944 – sep. 1945	politika pod britanskim vplivom
sep. 1945 – 1975	monarhija 1942/1944 – 1949 državljanska vojna 1967 – 1974 vlada generalov nov. 1973 Atenski politehnični upor 20.-23. jul. 1974 zatrta vojaška hunta 24. jul. 1974 premier Karamanlis
1975 –	republika socialisti: Papandreou – Simitis 1980 NATO 1981 EU 7. mar. 2004 demokrati (Karamanlis)

Po WW1:

- med vojno obdrži **nevtralnost do sredine 1917**
- po pritisku antante 12. junija 1917 odstopi kralj Konstantin I.
- **vlada** Eletheriosa **Venizelosa 27. junija 1917 pristopi k antanti** in se naslednje leto začne bojevati
- ob **prvem premirju** antante **s TR** (= Otomanskim cesarstvom) **v Mudrosu 30. oktobra 1918** mora TR
 - odpreti Dardanele in Bospor
 - izročiti vse vojno ladjeve
 - se umakniti z vseh armenskih in grških območjih (GR dobi **Izmir/Smirno** v Anatoliji)
 - demobilizirati vojsko
 - nuditi svoje ozemlje antanti za vojaško posredovanje proti SZ
- po **neuillyski mirovni pogodbi z BG 27. oktobra 1919** GR dobi egejsko obalo do reke **Marice**

Delitev TR:

- problem po WWI predstavlja razdelitev ozemelj TR, sklenjenih je več sporazumov (ozemlja naj bi dobila SZ, GR, ROM...)
 - Wilsonove točke 8. januarja 1918 (14 točk: odprte mirovne konference, popolna svoboda na morju, enakost trgovine, najmanjše možno zmanjšanje vojska, enakost kolonij in kolonialnih sil, izpraznitev RUS, restavracija B, restavracija F, popravek italijanske meja glede na narodnost, samoodločba narodov AO, izpraznitev ROM, SRB, in ČG + SRB prost dostop do morja + mednarodno priznanje svobodne ekonomije in politike balkanskih držav, TR del Otomanskega imperija suverenost + avtonomija drugih narodov na tem področju + Dardanele odprte za vse promet, ustanovitev neodvisne POL, ustanovitev Društva narodov)
 - 1917 moskovska oblast pravi, da ne bo sodelovala pri delitvah
 - 1919 je v odsotnosti It v Parizu potrjeno premirje iz Mudrosa → grška vojska se 15. maja 1919 izkrca v Izmirju in ga okupira → **1919 – 1923 GR – TR vojna**
 - junija 1919 se tam izkrca še It, kar je v nasprotju z angleškimi in francoskimi interesi → dirka za MA (= Malo Azijo)
- GB in F spodbujata GR pri zasedanju Anatolije → GR dobi dovoljenje za plembo v MA
- **v Sèvresu je 10. avgusta 1920 sklenjena druga mirovna pogodba s TR**
 - Otomansko cesarstvo je ukinjeno – TR, ki je bila takrat v državljanski vojni, je omejena na turško etnično ozemlje
 - TR izgubi armensko Azijo, S Afriko, V Trakijo, Z anatolsko obalo in območje Dardanel (te pridejo pod grški nadzor)
 - TR je morala priznati neodvisnost Armenije pod angleškim protektoratom, Kurdistanu pa pod svojo suverenostjo zagotoviti avtonomijo
- → v TR se okrepijo močna narodnoosvobodilna gibanja (Mustafa Kemal paša Atatürk), grške okupacijske sile so v celoti vržene iz Anatolije (1923)
- mirovna pogodba ne zaživi
- GR v Anatolijo pošlje vojsko → nasilje nad turškim prebivalstvom → 1922 je GR popolnoma poražena
- **24. julija 1923 je sklenjena tretja mirovna pogodba s TR v Lausanni**
 - GR se umakne iz MA, za mejo je določena reka **Marica**
 - TR kot naslednici Otomanskega cesarstva so priznane meje turške države (omejena je na Anatolijo, ožini Bospor in Dardanele ter Carigrad z zaledjem)
 - TR se odpove zahtevam po nekdanjih armenskih provincah
 - prizna britansko posest Cipra ter italijansko posest Dardanel
 - Armenija izgubi pravico do neodvisnosti, Kurdistan pa do avtonomije
 - ožini Bospor in Dardanele sta odprti za ves ladijski promet
 - GR in TR pristaneta na zamenjavo prebivalstva
- v začetku **1923** v treh tednih pride do **menjave prebivalstva** – 380.000 Turkov gre v TR in 1,7 milijonov Grkov v GR → končane so napetosti med državama

Notranja politika 1917 – 1935:

- velike izgube → kriza zaradi politike: republika ali monarhija, zraven pa še težnje po Veliki Grčiji (to idejo antanta spodbuja)
- kralj na vsak način poskuša ohraniti nevtralnost
- kralj **Konstantin I. abdicira 1917**, nasledi ga **Aleksander**, ki že leta 1920 umre
- stalna nasprotja med pristaši republike (Venizelos, ki stopi na stran antante) in monarhije (Konstantin I.)
- volitve **1920**
 - poraz Venizelosa
 - izveden je plebiscit in kralj **Konstantin I. se vrne**, to vzbudi nezadovoljstvo antantnih sil

- razkol med pristaši Venizelosa in rojalisti
- zaradi poraza v vojni s TR **1922** se Konstantin I. ponovno odpove prestolu v korist sina **Jurija II.**
- **1923** selitev prebivalstva → obrtniki se morajo spremeniti v kmete
- → čas **težkih gospodarskih razmer** in notranjepolitične nestabilnosti, gospodarstvo je odvisno od tujih kreditov in beguncev iz drugih držav
 - ker ni kmetijstva, se prebivalstvo izseljuje v ZDA (nato uvedejo kvote in v 1930ih se začnejo vračati)
 - preseljeno prebivalstvo najde krivca v Konstantinu I. (vendar pa ni vedno republikansko usmerjeno)
- krizne razmere dajejo pogoje za državni udar
- po plebiscitu **1924** postane **republika**, vendar pa se **do junija 1925** izmenja 6 vlad, saj nobena stranka ni dovolj močna, da bi prevzela večino
- **junija 1926** Toedoros **Pangalos** izvede **vojaški udar** in prevzame oblast → **militantna diktatura**
- avgusta 1926 Pangalosa zamenja Georgios Kondylis
- po volitvah novembra 1926 sestavi vlado Aleksander **Zaimis**
- **novembra 1926 – junija 1928** traja relativni mir, zato v letu 1927 razglasijo ustavo
 - republika
 - predsednik se voli za 5 let
 - predsednik dobi velike pristojnosti
- **junija 1928** se vrne **Venizelos** in vlada **do 1933**
 - zmerna politika
 - težke gospodarske razmere so vendarle pozitivne
 - s pogodbo v Ankari 1930 GR in TR potrdita obstoječe meje in sprejmeta pomorsko enakost v V Mediteranu
- nezadovoljstvo rojalistov narašča
- spopadi med rojalisti in monarhisti povzročijo politično krizo
- januarja 1933 Venizelos formira svojo zadnjo vlado, razmere so zrele za vojaški udar in spremembe v vladi
- puč republikanskih Venizelosovih pristašev **novembra 1935** propade → to izkoristijo rojalisti in na referendumu ponovno vzpostavijo **monarhijo**, kralj **Jurij II.** se vrne in vlada **do 1947**
- politično krizo izkoristi **general Metaxas**, ki **4. avgusta 1936** izvede državni udar in uvede **osebno diktaturo** - postane predsednik
- z uspešnimi reformami mu uspe umiriti kmete in celo zmanjšati število ubojev

GR – JU odnosi:

- načeloma ni težav
 - identični interesi za preprečevanje italijanskega prodora na Balkan in
 - onemogočanje **VMRO** vpadov iz BG v Trakijo in MAK
 - rešeno mejno vprašanje
 - 1913 pogodba o prijateljstvu
- nerešeno je vprašanje makedonske manjšine v GR (250.000)
 - GR ne spoštuje pogodbe o zaščiti **manjšin**
 - helenizacija in preganjanje – številne slovanske makedonske družine se pod pritiskom grških oblasti izselijo v Vardarsko MAK
 - → JU razdre pogodbe o prijateljstvu
- nerešeno vprašanje **jugoslovanske proste cone v Solunu**
 - grška vlada je cono odstopila SRB že 1914, ker ta ni imela izstopa na morje (železniška povezava z Beogradom)
 - SRB 1923 v zameno za podporo GR na konferenci v Lausanni zahteva večje koncesije → za 50 let dobi v brezplačno uporabo 4x večji del пристanišča → cona je izročena februarja 1925
- 1925 – 1926 se bilateralno sodelovanje razširi

- več ozemlja v Solunu
- GR prvič prizna Makedonce v Egejski MAK za srbsko manjšino → ostro nasprotovanje grških nacionalistov in liberalcev → Pandalos mora pogodbo preklicati → državni udar (Kondylis)

Zunanja politika 30. let.:

- protirevizionistično orientirana
 - cilj: imeti čimboljše odnose s sosednjimi državami
 - vrsta prijateljskih pogodb in paktov
- dobri odnosi s sosednjimi državami, največja nevarnost le BG (zaradi Z Trakije)
- GR je aktivni pobudnik ustanovitve **Balkanske zveze (9. februarja 1933)** med GR, TR, JU in ROM (vendar pa sosednje države niso bile dolžne nuditi GR pomoči v primeru italijanske agresije)
- neuspeli poskusi sodelovanja balkanskih držav ob začetku WW2: Stojadinovićevo dvostranski pakti (BG, It)

WW2:

- hoče prihraniti vojaška razdejanja
- napad na GR glej str. **58 in 60!**
- **28. oktobra 1940 jo iz ALB napade It**, vendar se izredno uspešno brani (v gorovju Pind potolče elitno It divizijo) in italijanske čete potisne nazaj v ALB ter tretjino le-te celo zavzame
- novembra 1940 D izdela načrt za napad na GR
- GR in JU se znajdeto osamljeni in ločeni na Balkanu
- **6. aprila 1941 D napade GR in jo okupira**
- 21. aprila padejo Atene, dva dni zatem Korint (kljub pomoči GB)
- vojska GB se uspe umakniti v Egipt in na Kreta
- **31. maja 1941** po 10 dneh hudih bojov s pomorsko-letalskim desatom v D roke **pade Kreta** → toda zaradi velikih izgub se Hitler ne odloči napasti Bližnjega Vzhoda
- zasedba:
 - BG: Z Trakija, V del Egejske Makedonije, Thasos, Samothraka
 - D: strateška območja Solun, TR meja, postojanke v J GR, otoki, večina Krete
 - It: dobi večino GR
- D okupacija:
 - nemška vojaška uprava v Solunu: tu je vrhovni poveljnik za JV Evropo (Egej, J GR, Kreta)
 - pooblaščenca za gospodarsko in kulturno politiko
 - prizadevanja za nacistična gibanja in organizacije (ESPO, OEDE, EEE)
 - ni ozemeljskih teženj
- It okupacija:
 - vojaška uprava: Višje poveljstvo za GR je v Atenah (Jonski otoki)
 - civilna uprava si prizadeva za čimprejšnjo priključitev k It, Epir pa priključi Veliki ALB
 - italijanizacija
 - po kapitulaciji It 8. septembra 1943 si njeno območje razdelita D in BG
- BG Makedonijo razglasi za osvobojeno ozemlje, ni pa nikoli formalno-pravno priključeno → trdo raznarodovanje, bolgarizacija, izgoni
- GR **do junija 1941** ohrani lastno civilno **kvislinško vlado** (Tsolakoglou, Logothetopoulos, Rallis) s predvojnimi upravnimi sistemom in oborožene sile z varnostnimi bataljoni proti partizanom, ki sta učinkoviti le v okupacijskih conah, zato izgubljata ugled in moč
- **D ohrani oblast do 12. oktobra 1944**, ko se umakne po izkrcanju zaveznikov v Atenah

Po WW2:

- od It dobi Dodekaneze
- **decembra 1944 britanska vlada** sprejme sklepe, s katerimi želi ohraniti svoj **vpliv v Atenah** → britanski strokovnjaki diktirajo ekonomsko, zunanjo, obrambno, zaposlovalno in finančno politiko
- GB kritizirajo ZDA (zaradi gospodarske pomoči)
- **nasproti** si stojijo **KP** (podpirata JU in BG) **in rojalisti** (podpira GB)
- prvo politično vprašanje po WW2 je **oblika vladavine** oz. vrnitev monarhije
- Z se odloči za **plebiscit** in volitve
- KKE (grška komunistična stranka) zaradi težav v izvedbi kampanje v hribovitem svetu prosi za preložitve, kar je zavrnjeno – v odgovor se ne udeleži volitev, kar je bila dolgoročno gledano slaba odločitev, ker naslednja 4 leta niso imeli predstavnikov v parlamentu
- **septembra 1946 s plebiscitom vzpostavljena monarhija** – Georgios II.

Državljska vojna 1942 – 1949:

- = zelo polarizirana vojna med levimi (KKE) in desnimi/rojalisti (Geška demokratska vojska, vlada s podporo GB in ZDA)
- **prva faza 1942 – 1944**
 - vlada je v izgnanstvu ne more vplivati na razmere v državi
 - pojav različnih odporiških gibanj, predvsem pod komunisti (EAM = Narodna liberalna fronta)
 - jesen 1943 – spomlad 1944 spopadi med EAM in ostalimi odporiški gibanji
- **druga faza december 1944 – 1946**
 - osvoboditev GR
 - EAM se zoperstavi vladi pod GB vplivom in si skuša podrediti Atene, a je poražena
 - odslej deluje kot večstrankarska organizacija z notranjimi konflikti
- **tretja faza 1946 – september 1949**
 - gverilske enote KKE s podporo novonastalih socialističnih držav (ALB; JU; BG, SZ) se borijo proti mednarodno priznani vladi, formirani za časa volitev septembra 1946, ki jih je KKE bojkotirala
 - 1946 situacija postaja vedno bolj kaotična – ni točnega datuma začetka
 - ko grška vlada uvidi, da ne bo zmagala, se obrne na ZDA
 - ZDA pošljejo denarno pomoč (Trumanova doktrina, Marshallov načrt) in v vplivu zamenjajo GB
 - KKE nima podpore SZ, Stalin celo očita JU in BG podporo KKE
 - končni udarec za KKE je informbirojevski spor, v katerem **Tito julija 1949 zapre mejo z GR in s tem prekine oskrbovalno linijo KKE**
 - boji se **nehajo septembra 1949**, ko je KKE premagana v bitkah pri Grammosu in Vitsi
- posledice: 100.000 žrtev, velika gmotna škoda (večja kot v WW2), begunci, desno usmerjeni vojaški režim

Vlada generalov 1967 – 1974:

- 1965 začetek političnega rivalstva
- **21. aprila 1967** od ZDA podprta **vojaška hunta izvede državni udar** proti vladi in kralju Konstantinu II. – nova vlada je mednarodno priznana
- brutalna obračunavanja z nasprotniki (komunisti in drugimi)
- 13. decembra 1967 kralj neuspešno izvede protiudar in mora v izgnanstvo
- **14. – 17. novembra 1973** se prebivalstvo upre v t.i. **Atenskem politehničnem uporu**, a je neuspešno in krvavo zatrto
- **hunta je končno zatrta 20. – 23. julija 1974**
- istega dne TR vdre na Ciper → GR izstopi iz NATA

Po 1975:

- **24. julija 1974** iz F prileti bivši premier **Konstantinos Karamanlis** in prevzame oblast
 - postane premier
 - predsednik postane Gizikis
 - ustanovi **Novo demokratsko stranko**
- prve svobodne volitve, na katerih zmaga Nova demokratska stranka
- 1975 demokratilčna ustava
- **1975** z referendumom **odpravljena monarhija**, kraljevi družini je do 2004 prepovedana vrnitev
- **Andreas Papandreou** ustanovi **Panhelensko socialistično stranko** (PASOK)
- Karamanlis ponovno zmaga 1977, a 1980 odstopi v korist Georga Rallisa
- 1980 NATO (ponovno)
- **18. oktobra 1981** z veliko večino zmaga Papandreou s **socialisti**, ki nato vladajo deželi do 23. junija 1996, ko Papandreou umre (s kratkim predihom 1990 – 1993, ko vlada Nova demokratična stranka) – nasledi ga **Kostas Simitis**
 - 1981 članica EU
 - velika gospodarska rast
- v 1990ih se izboljšajo odnosi s TR (potres 1999)
- **7. marca 2004** oblast spet dobi **Nova demokratska stranka** s Kostasom Karamanlisom

GIBANJE NEUVRŠČENIH

- z razpadom kolonialnih imperijev se velesile začnejo potegovati za pravlado v novo nastalih državah ⇒ **neokolonializem**
- novo nastale države se začnejo združevati v 'tretji svet' z neuvrščeno ali neblokovsko politiko
- **dekolonizacija**
 - po WW2 azijske države
 - 1960a afriške države
 - GR: Commonwealth (jim da avtonomijo → osamosvojitve)
 - F: Union française (postanejo del F z nedeljivostjo državnega ozemlja ⇒ osvobodilna gibanja → vojaški posegi → avtonomija → osamosvojitve): Alžirija, Vietnam
 - P: Angola (oboroženi boji do 1974 in padca Salazarja)
 - B
 - E
- **ideja** neuvrščeni se rodi **sredi 1950ih let**
- zatočišče novo nastalim državam in opozorilo o pogubnosti blokovske politike
- **konferenca v Bandungu** na Javi **18. – 24. aprila 1955**
 - sodeluje 23 držav Azije + 6 držav Afrike = **29 držav**
 - JU je opazovalka
 - pogovarjajo se o samoodločbi narodov, gospodarskih vprašanj in poteh za mir
 - tu se rodi poimenovanje 'tretji svet'
- tudi znotraj OUN se oblikuje skupine 70 držav Azije, Afrike in Latinske Amerike, ki deluje v smeri normalizacije mednarodnih odnosov
- **srečanje na Brionih 1956**
 - **pobudo** gibanja prevzame **JU**
 - Tito, Nehru, Naser
- **prva konferenca** Neuvrščeni je **1. – 6. septembra 1961 v Beogradu**
 - **25** polnopravnih **članic**: Afganistan, Alžirija, Burma, Kambodža, Cejlon, Ciper, Etiopija, Gana, Gvineja, Indija, Indonezija, Irak, Jemen, Jugoslavija, Kongo, Kuba, Libanon, Mali, Maroko, Nepal, Savdska Arabija, Somalija, Sudan, Tunizija, Združene arabske Republike (Sirija + Egipt)
 - pogovarjajo se o **dekolonizaciji, miru, varnosti, reševanju gospodarskih težav**
- na pobudo OZN 1964 ustanovljena konferenca za trgovino in razvoj (**UNCAD**)
- ker ne more veliko vplivati na blokovsko politiko, se usmeri k reševanju **gospodarskih vprašanj** (konferenca v Alžiru 1973) → ustanovljena je organizacija **OPEC** držav proizvajalk nafte
- v 1970ih ima že prek 100 članic
- konec 1960ih in v **1970ih** pride v **hudo krizo** zaradi vojn med članicami (Irak - Iran) in željo po preusmeritvi nekaterih članic v V blok (Kuba – Tito to prepreči na konferenci na Kubi 1979)
- po razpadu SZ skoraj razpade in ima danes zelo šibak vpliv